

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DOĞU DİLLERİ VE EDEBİYATLARI ANA BİLİM DALI
ARAP DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ VE
ET-TÛTU’L-MUR ADLI ROMANININ TAHLİLİ

Kübra DEĞİRMENCİ

2501190016

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. Ömer İSHAKOĞLU

İSTANBUL - 2022

ÖZ

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ VE “ET-TÛTU’L-MUR” ADLI ROMANININ TAHLİLİ

KÛBRA DEĞİRMENCİ

Ele aldığı konular itibariyle döneminin ve toplumunun sorunlarını kurgusal bir çerçevede ele alan roman, Tunus’ta modern dönemde görülen edebî türler arasında etkin bir konuma sahiptir. Salih Suveysî el-Kayravânî, Mahmûd el-Mes‘adî, el-Beşîr Hurayyif, Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî vb. isimler, modern Tunus romanının ilk örneklerini vererek bu türün sistemleşmesine katkı sağlayan isimler olmuşlardır.

Ülkemizde modern Tunus edebiyatı ve bilhassa modern Tunus romanı hakkında yapılan çalışmaların sayısının az olması, bu yüksek lisans tezinin kaleme alınmasına vesile olmuştur. Buradan hareketle bu çalışmada; modern Tunus edebiyatında görülen tiyatro, şiir, öykü ve roman gibi edebî türlerin tarihsel süreçlerine; ayrıca çalışmamızın ana konusu olan Muhammed el-‘Arûsî’nin hayatına, edebî kişiliğine ve eserlerine dair bilgilere ve söz konusu yazarın *et-Tûtu’l-Mur* adlı romanının yapısal ve teknik unsurlar bakımından edebî tahliline yer verilmiştir.

Bu yüksek lisans teziyle modern Tunus romanının, ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından görülen edebî hareketliliğe doğrudan katkı sağladığı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Roman, Modern Arap Edebiyatı, Tunus, Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî, *et-Tûtu’l-Mur*.

ABSTRACT

AN ANALYSIS OF MUHAMMAD AL-ĀRŪSĪ AL-MATVĪ'S NOVEL "AL-TŪTU'L-MUR"

KUBRA DEGIRMENCI

The novel “al-Tūtu’l-Mur” was published in 1967 and it addresses society and the problems of the period using a fictional framework. In contemporary Tunisian literature, it has continued to occupy an active and central position amongst the literary genres. Within the Tunisian field of literature, some of the earliest names to be associated with important contributions to the systemization of this literature include Salih Suveysī al-Kayravanī, Mahmud al-Mas’adī, al-Bashir Hurayyif, and Muhammad al-Ārūsī al-Matvī amongst others.

However, there exist a literature gap in the study of modern Tunisian novel literature in Turkey, and bridging this gap underpins the importance of this thesis. The study adopts as its scope, the historical processes of literature genres such as short stories, poetry, and theatre in modern Tunisian literature as well as the life, literary personality, and the works of Muhammad al-Ārūsī al-Matvī. Analytical emphasis is put on the author’s novel: “al-Tūtu’l-Mur” in terms of its structural and technical elements. In its findings, the study highlights that novel played a direct role in the development of modern Tunisian literature after independence.

Keywords: Novel, Modern Arabic Literature, Tunisia, Muhammad al-Ārūsī al-Matvī, al-Tūtu’l-Mur.

ÖNSÖZ

Roman, modern Arap edebiyatında yazarların teveccüh ettiği bir anlatı sahası olarak karşımıza çıkmaktadır. Genel olarak Tunus'ta XX. yüzyılın başlarından itibaren görülen bu tür, ülkenin 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla beraber o dönemdeki edebî hareketliliğin dayanak noktalarından biri olmuştur. Buradan hareketle modern Tunus romanı, ülke edebiyatına katkı sağlayan yazarların verdiği eserler sayesinde zikredilmeye değer bir öneme sahip olmuştur.

Çalışmamız, ülkemizde modern Tunus edebiyatı hakkında yapılan akademik faaliyetlerin ve modern Tunus romanının genel hatlarını çizen çalışmaların az olması sebebiyle ehemmiyet arz etmektedir.

Bu yüksek lisans tezinin temel amacı; geçmişten günümüze Tunus'un tarihine genel bir bakış atmak, ülkede görülen edebî türlerin gelişim süreçlerine dair detaylar vermek ve ülke edebiyatı için önemli bir isim olan yazar Muhammed el-‘Ârûsî el-Matvî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserlerine dair bilgiler sunmaktır.

Yukarıda belirtilen amaçlardan hareketle hazırladığım bu yüksek lisans tezi vesilesiyle benden desteğini hiç eksik etmeyen, hem lisans hem de yüksek lisans öğrenim hayatım boyunca görüşlerinden ve yönlendirmelerinden yararlandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ömer İSHAKOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

Tez yazımı sırasında kaynaklarından yararlandığım Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM) Kütüphanesi'ne teşekkür ederim. Ayrıca benden hiçbir zaman desteklerini esirgemeyen ve her zaman yanımda olan ailem ve eşim Öğr. Gör. Ömer Faruk DEĞİRMENCİ'ye ne kadar teşekkür etsem azdır.

Kübra DEĞİRMENCİ

İstanbul, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
ÖNSÖZ	iv
KISALTMALAR LİSTESİ	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN TUNUS EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. Tarihsel Süreçte Tunus	4
1.2. Modern Tunus Edebiyatını Oluşturan Etkenler	8
1.2.1. Tiyatro	8
1.2.2. Şiir	13
1.2.3. Öykü	17
1.2.4. Roman	21

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. Hayatı	28
2.2. Edebî Kişiliği	31
2.3. Eserleri	43

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ’NİN ET-TÛTU’L-MUR ADLI ROMANININ TAHLİLİ

3.1. Özet	53
3.2. Yapısal Unsurlar	55

3.2.1. Anlatıcı	55
3.2.2. Bakış Açısı	57
3.2.3. Vaka-Olay Örgüsü.....	60
3.2.4. Şahıslar	61
3.2.4.1. Abdullah	62
3.2.4.2. Ayşe.....	64
3.2.4.3. İbrahim	66
3.2.4.4. Mahmut	67
3.2.4.5. Muhtar	67
3.2.4.6. eş-Şeyh Miftâh	67
3.2.4.7. el-Hâc Ali	69
3.2.4.8. Mebrûke	69
3.2.4.9. Fatma	70
3.2.4.10. Abdullah'ın Annesi	70
3.2.4.11. Sî Salih el-Hamrûnî	71
3.2.4.12. Ahmet el-Hannâşî.....	71
3.2.4.13. Ahmet el-‘Âib	72
3.2.4.14. Diğer Şahıslar	72
3.2.5. Zaman.....	73
3.2.6. Mekân.....	74
3.2.7. Dil ve Üslup	77
3.3. Teknik Unsurlar.....	79
3.3.1. Anlatma-Gösterme Tekniği.....	79
3.3.2. Tasvir Tekniği	80

3.3.3. Geriye Dönüş Tekniği	82
3.3.4. Montaj Tekniği	84
3.3.5. Diyalog Tekniği	85
3.3.6. İç Monolog Tekniği	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA	91

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
bs.	: Baskı
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
Haz.	: Hazırlayan
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
thk.	: Tahkik
t.y.	: Yayın tarihi yok
vb.	: Ve benzeri
vs.	: Vesaire
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

Yüz ölçümü itibariyle Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesi olan Tunus, hem Arap dünyasında hem de Kuzey Afrika'da sahip olduğu jeopolitik konumundan ötürü oldukça önem arz eden bir yere sahiptir. Bu bakımdan Tunus, asırlar boyunca sayısız topluluğa ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır.

Öyle ki 1956'da bağımsızlığını kazanana dek katı bir Fransızlaştırma politikasına maruz kalan ülke, Fransız işgali boyunca başta kültür ve sanat olmak üzere pek çok alanda gelişim gösterememiştir.¹ Kuşkusuz bu alanların başında da edebiyat gelmektedir. Ülke edebiyatında Fransız dilinin etkisinin artırılarak Arap dilinin arka planda tutulması; roman, kısa hikâye vb. edebî türlerin ilk örneklerinin diğer Arap ülkelerine kıyasla daha geç görülmesine sebebiyet vermiştir. Modern Tunus edebiyatının gelişim süreçlerinde ilerleme kaydederek sistemleşmesinin iki temel dayanak noktası vardır. Bunların ilki, Tunus'un coğrafi konumunun diğer Arap ülkelerine uzak olmasına rağmen Arap coğrafyasının bir mensubu olması; diğeri ise Avrupa'ya yakın olmasından dolayı Batı edebiyatının etkisi altında kalmasıdır.²

Tüm bu gelişmelerin ışığında bağımsızlık sonrası Tunus'ta yazar ve şairlerin verdiği müstakil eserler, modern Tunus edebiyatının yaşadığı gecikmeye rağmen Arap dünyasında hak ettiği değere ulaşmasını sağlamıştır.

Ülkemizde tezimizin konusunu da yakından ilgilendirmesinden dolayı modern Tunus romanına dair ortaya konulan eserleri konu edinen akademik çalışmaların sayısının az oluşuna temas etmek gerekir. Yine Türkiye'de Tunus merkezli yapılan çalışmalar incelendiğinde, bu çalışmaların daha çok Tunus'un tarihi, yakın dönem siyaseti ve ekonomisi hakkında olduğu tespit edilmiştir. Edebiyat alanında yapılan akademik çalışmaların ise daha çok Tunus şiiriyle ilgili olduğu görülmüştür. Sonuç olarak bu durum, bizi bilhassa modern Tunus romanıyla ilgili bir çalışma ortaya koymaya yönlendirmiştir. Tezimizin konusu, gerek Tunuslu roman yazarları gerek de

¹ Metin Parıldı, "Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika'da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış", **Bilimname**, Sayı: 18, 2010, s. 115.

² Turgay Gökgöz, "Modern Tunus Romanına Bir Bakış", **Nüşa**, Sayı: 49, 2019, s. 72.

onların bu türde verdiği eserlerin geniş bir alanı kapsamasından dolayı; siyasetçi, edebiyatçı, akademisyen ve tarihçi kimlikleriyle Tunus'a birçok yönden katkı sağlayan Muhammed el-'Arûsî el-Matvî ve *et-Tûtu'l-Mur* adlı romanıyla sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu romanın seçilmesindeki en büyük etken, onun Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi yüz Arap romanı içerisinde yer alması olmuştur.

Asırlar boyunca sayısız medeniyete ev sahipliği yapan Tunus'un köklü bir tarihe sahip olduğunu vurgulamak, bağımsızlık sonrası Tunus'ta görülen edebî türlere dair bilimsel veriler elde etmek, yazar ve şair Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin diğer Tunuslu edebiyatçıları arasında sahip olduğu edebî değeri yansıtmak ve son olarak onun söz konusu romanını yapısal ve teknik unsurlar açısından çözümlemek, bu yüksek lisans tezinin başlıca hedefleri arasındadır.

Tunus edebiyatının sistemleşmesinde rol oynayan etkenleri ve bunların üstlendiği görevleri yakından tanımanın amaçlandığı bu çalışmamızda; Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin edebî kişiliğinin nasıl şekillendiği, eserlerinde hangi tema ve konulara yer verdiği, eserleri aracılığıyla okuyucuya vermek istediği mesajları nasıl bir dil ve üslupla aktardığı, Tunus toplumunun ve yaşadığı dönemin problemlerine ne derece yer verdiği vb. sorulara bilimsel çerçevede cevap aramaya çalışılmıştır.

Tezimizde incelemeye çalıştığımız *et-Tûtu'l-Mur* romanında yapısal ve teknik unsurlar aracılığıyla yapılan tahliller; yazarın, eserin kimi yerinde kullandığı teknikleri örneklendirmek amacıyla romanın muhtelif noktalarında verilen örnekler sayesinde zenginleştirilmiştir.

Bu çalışma boyunca yukarıda zikredilen hususlar hakkında bilgi verilirken, bilhassa modern Tunus edebiyatını konu edinen çok sayıda Arapça ve az da olsa Türkçe ve İngilizce kaynaktan yararlanılmıştır. Bu bağlamda tezin yazımında en çok yararlandığımız kaynaklar arasında; Muhammed el-Hâdî b. et-Tâhir el-Matvî'nin *Muhammed el-'Arûsî el-Matvî Sîre ve Varakât min İbdâ'i Merhaleti's-Şebâb*'ı, Hüsnî Seyyid Lebîb ve Reşîd ez-Zevvâdî'nin *İtticâhâtu'l-Kıssati't-Tûnisiyyeti'l-Kasîra*'sı ve ayrıca *Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır* ile *Muhtârât mine'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Mu'âsır (el-Kıssa ve'l-Mesrah)* adlı eserler yer almıştır.

Tez konusu hakkında Türkçe, Arapça ve İngilizce yapılan literatür taramaları ve erişilen kaynakların incelenmesi sonucunda, söz konusu çalışmamız üç kısma ayrılmıştır. Yazım süresince sıklıkla araştırma yöntemi tercih edilmiş ve tarama yaklaşımından yararlanılmıştır.

Tezin birinci bölümünde, mezkûr dillerdeki erişilen kaynaklarda yer alan bilgiler ışığında Tunus'un geçmişten günümüze tarihsel sürecine temas edilecektir. Ayrıca bu bölümde modern Tunus edebiyatında birçok ismin örnekler vererek katkı sağladığı şiir, tiyatro, kısa hikâye ve roman türlerinin gelişim süreçleri hakkında detaylı bilgilere yer verilecektir.

İkinci bölümde; siyasetçi, diplomat, akademisyen ve edebiyatçı kimlikleriyle tanınan ve aynı zamanda tezimizin konusu olan *et-Tûtu'l-Mur* romanının yazarı Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin hayatına dair biyografik bilgiler sunulmuştur. Akabinde bilhassa verdiği örneklerle ve ele aldığı konularla modern Tunus edebiyatında önemli bir yer edinen el-Matvî'nin edebî kişiliğine ve birçok türde kaleme aldığı eserlerine değinilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise, *et-Tûtu'l-Mur* romanının edebî tahlili yapılmadan önce eser hakkında detaylı bilgilere ve romanın özetine yer verilmiştir. Bunların ardından eser, önce yapısal unsurlar; sonra da teknik unsurlar bakımından tahlil edilmiştir. Yapısal unsurlar sırasıyla; anlatıcı, bakış açısı, vaka-olay örgüsü, şahıslar, zaman, mekân ile dil ve üslup alt başlıklarını kapsamıştır. Teknik unsurlar ise; anlatma-gösterme, tasvir, geriye dönüş, montaj, diyalog ve iç monolog alt başlıklarını ihtiva etmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MODERN TUNUS EDEBİYATINA GENEL BİR BAKIŞ

1.1. TARİHSEL SÜREÇTE TUNUS

Coğrafi konumu itibariyle Afrika'nın kuzeyine düşen Tunus'u; kuzey ve doğudan Akdeniz, güneyden Trablus ve Büyük Sahra Çölü, batıdan ise Cezayir çevrelemektedir. Tüm bu bölgelere yakınlık ve komşuluğu olması hasebiyle ülke, asırlar boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Kabul edilen görüşe göre Tunus'un tarihini Fenike (Kartaca), Roma ve Bizans dönemleri ile İslami dönem olmak üzere dört döneme taksim etmek mümkündür. İslami dönemin de kendi içinde Araplar, Berberi Araplar, Türkler ve Hüseyiniler olmak üzere dört alt gruba ayrıldığı söylenebilir.³

İslam öncesi döneme bakıldığında Tunus'a gelen ilk toplulukların Batı Asya ve Avrupa'dan, sonraki dönemlerde ise Berberilerden olduğu zikredilebilir. Tunus tarihinde bir dönüm noktası olarak nitelenebilecek bir diğer etken, Suriye topraklarından ülkeye gelen Fenikelilerdir. Ticaretle uğraşmalarıyla tanınan Fenikeliler, M.Ö. 846'da bir sahil kenti olan Kartaca'yı kendilerine mesken edinmiş, yaklaşık yedi asır boyunca burada istikrarı sağlamayı başarmışlardır. Fenike uygarlığının Tunus'taki varlığını sonlandıran hadise, Romalılarla yaklaşık bir asrı bulan Pön Savaşları'nda aldıkları mağlubiyet olmuştur.

Öte yandan Fenikelilerin ardından Romalılar, Kartaca bölgesini yönetim merkezi olarak addetmiş, bu sırada söz konusu bölgenin yeniden imar edilmesinde etkili olmuşlardır. Romalıların varlığı ise İspanya'dan Kartaca'ya ulaşan Vandalların bölgeye hâkim olmalarına kadar sürmüştür. M.S. 535 yılından İslami fetihlere kadar olan süreçte Tunus, Bizans hâkimiyeti altında varlığını sürdürmüştür.⁴

Yukarıda yer alan bilgilerin yanında Tunus'un İslam devletlerinin hâkimiyeti altına girmesi, üçüncü halife Hz. Osman zamanında olmuştur. Abdullah b. Sa'd b. Ebû

³ Hasan Husnî Abdulvehhâb, **Hulâsatu Târihî Tûnis**, yay. haz.: Hamâdi es-Sâhili, Tunus, Dâru'l-Cenûb li'n-Neşr, 2004, s. 6-7.

⁴ İsmail Yiğit, "Tunus", **DİA**, C. XLI, İstanbul, 2012, s. 385.

Serh komutasındaki İslam ordusu, Bizans'ı mağlup ederek Tunus'un o dönemki adıyla bilinen Ifrîkiye'yi hâkimiyeti altına almıştır. Akabinde gerçekleşen Cemel ve Sıffin Vakaları'nın neticesinde ortaya çıkan yönetim boşluğundan dolayı Tunus, tekrar Bizans ordusunun eline geçmiştir.⁵

İslami fetihler öncesindeki dönemlerde bölgeye hâkim olan topluluklar, daha çok Tunus'un sahil kesimlerinde yer alan şehirleri mesken edinmişken; söz konusu fetihlerle beraber İslam ordularının askerî ve idari yönetim merkezlerini, Ukbe b. Nafi' komutasında fethettikleri Kayrevan bölgesine taşıdıklarını ifade etmek mümkündür. Nitekim Kayrevan, hem Afrika'da planlanan ve gerçekleştirilen fetihler için bir askerî üs görevini üstlenmiş; hem de ilmî anlamda bir merkez olmuştur.⁶

Tunus'taki Ukbe b. Nafi' döneminin akabinde Abdülmelik b. Mervan'ın atadığı Hasan b. Nu'man, bir sahil şehri olan Kartaca'yı fethederek ülkenin günümüzdeki başkenti olan Tunus'u tesis etmiştir. Bu dönemde Araplar, Berberi ve Hâricî isyanlarını püskürterek bölgedeki nüfuzlarını artırmış ve başkent Tunus'u Araplaştırma politikasını gütmüşlerdir. Daha sonra bir Abbasi halifesi olan Harun Reşid, 800 yılında bölgeye İbrahim b. Ağleb'i vali olarak atamıştır. Harun Reşid'in atadığı bu vali, Tunus'un yönetim şeklinde değişikliğe giderek saltanat rejimine geçiş yapmıştır.⁷

Öte yandan 909 yılında Tunus'ta kurulan Fâtımî Devleti, ülkenin Mehdiye şehrini merkez tayin etmiş ve devletin bu bölgedeki varlığı, mezhepsel farklılıklardan ötürü çok uzun sürmeyerek 973 yılında sona ermiştir.⁸ Fâtımîlerin ardından 1130 yılında Kuzey Afrika'da ortaya çıkan Muvahhidler, bölgeye yüzyılı aşkın bir süre boyunca hâkim olarak hem siyasi istikrarı sağlamış hem de bölgenin kültürel anlamda kalkınmasına katkıda bulunmuştur.⁹ Muvahhidlerin son döneminde bölgede ortaya

⁵ A.e., s. 385.

⁶ Sahar Abdulmecîd el-Mecâlî, "el-Kayrevân ve Devruhâ'l- 'Askerî ve'l- 'İlmî", **el- 'Ulûmu'l-İnsâniyye ve'l- 'İctimâ'îyye**, Sayı: 2, 2013, s. 252.

⁷ Ayten Tanınmış, "Osmanlı Döneminde Tunus'ta Edebî ve Kültürel Hayat", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018, s. 7.

⁸ Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", **DİA**, C. XII, İstanbul, 1995, s. 230.

⁹ Mehmet Özdemir, "Muvahhidler", **DİA**, C. XXXI, İstanbul, 2006, s. 410.

çıkan birtakım ihtilaflardan istifade eden Ebû Zekerıyyâ Yahya, bölgedeki Muvahhid hâkimiyetine son vererek Hafsîlerin egemenliğini ilan eden isim olmuştur. Hafsîler, Ifrîkiye ve Doğu Cezayir bölgelerini de içine alarak üç asır boyunca İspanyolların himayesiyle söz konusu bölgenin hâkimi olmuşlardır.¹⁰

Tunus'un Osmanlı Devleti'yle olan münasebeti, Oruç Reis ve Hızır Hayrettin Reis'in yüklerini Cerbe Adası'na bırakıp Akdeniz'e doğru ilerlemeleri sırasında Tunus limanlarını askerî bir deniz üssü olarak kullanmalarına dayanmaktadır. Bu isimler, söz konusu limanları kullanmaları karşılığında denizlerde kazandıkları savaş ganimetlerinin beşte birini Hafsî Sultanı Muhammed'e verme konusunda ittifak etmişlerdir. Onların bu tutumunu Sultan Muhammed memnuniyetle karşılamış fakat bu ittifak, onun ölümü ve yerine geçen oğlu Sultan Hasan'ın İspanyollarla ittifak etmesi sonucunda bozulmuştur. Tunus, Kuzey Afrika ülkeleri içinde stratejik konumu hasebiyle hem Osmanlı Devleti'nin hem de İspanyolların dikkatini celbeden bir konuma sahip olmasıyla bilinegelmiştir. Bir yandan Osmanlı Devleti, İslam dininin yayılmasını sağlamak amacıyla Tunus'u elinde tutmak isterken; diğer yandan da İspanyollar, Endülüs'te uygulamış oldukları gibi söz konusu Kuzey Afrika topraklarını Hristiyanlaştırma politikası gütmüşlerdir. Nitekim Osmanlı ve Hafsî destekli İspanyollar arasında yaşanan savaş neticesinde Osmanlı kuvvetleri, Halkulvâdi bölgesine yerleşmiştir. Bu savaş sırasında İspanyolların Tunus halkına karşı sergiledikleri kötü tutumlar, halkın Osmanlı kuvvetlerinden yardım talep etmesine ve burayı İspanyol ve Hafsî ordularından kurtarılmasını istemesine sebebiyet vermiştir. Tunus'un tam anlamıyla Osmanlı hâkimiyeti altına girmesi, Sultan II. Selim zamanında Cezayir Beylerbeyi olan Kılıç Ali Paşa ve Vezir Koca Sinan Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir. Bunun sonucunda Tunus, bir Osmanlı eyaleti hâline gelmiştir.¹¹

Tunus, Osmanlı hâkimiyeti altına girdikten sonra, devletin idari anlamda atadığı bir beylerbeyi tarafından yönetilmiştir. Bunun yanında Osmanlı'nın Tunus

¹⁰ Muhammed Razûk, "Hafsîler", **DİA**, C. XV, İstanbul, 1997, s. 125.

¹¹ Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'un Osmanlı Devleti'nden Ayrılması", **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4, 1986, s. 137-139.

topraklarına atadığı ilk beylerbeyi Haydar Paşa olmuştur. Tunus'un fethi sonrasında toprakların güçlenmesi amacıyla Osmanlı Devleti tarafından bölgeye yeniçeri askerlerinin bırakılması, zamanla bu kuvvetlerin nüfuz sahibi olmasında etkili olmuş ve beylerbeyi sisteminde yönetim zafiyetinin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Tüm bu gelişmeler neticesinde, Tunus'a yerleştirilen yeniçerilerin içerisinde olan ve "dayı" tabiriyle ortaya çıkan nüfuz sahibi ve kendisine itibar edilen kişiler, yönetimde söz sahibi olmaya başlamıştır. Bu kişiler, aynı zamanda "Dayılar Dönemi" olarak bilinen idari yönetim sistemini başlatan kimseler olmuştur.¹² Adı geçen bu sistem, yeniçeriler ve amirleri arasında çıkan anlaşmazlıkların artması neticesinde yeniçerilerin eyalet divanına baskın yaparak beylerbeyine bağlı birçok bölükbaşını öldürmesinin bir sonucu olarak 1591 yılında ortaya çıkmıştır. Söz konusu dayı tabiri, Osmanlı merkez teşkilatının beylerbeyi olarak atadığı kişiler yerine yeniçeriler içerisinde seçilen en çok nüfuz sahibi kimse için kullanılmıştır. Tunus topraklarında "Dayılar Dönemi" yönetiminde görev almış dayılara örnek olarak sırasıyla Rodoslu İbrahim Dayı, Musa Dayı, Osman Dayı, Yusuf Dayı ve Usta Murad Dayı verilebilir.¹³

Öte yandan Tunus'ta 83 yıl hüküm süren Murâdîler, yedi beyin yönetiminde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Murâdî ailesi, veraset sistemini benimsemiştir. Buna rağmen Osmanlı Devleti'nin Tunus'taki resmî temsilcisi beylerbeyi olmaya devam etmiştir.¹⁴ Murâdîlere ek olarak Tunus'ta hüküm sürmüş bir diğer aile, 1705-1957 yılları arasında yönetimi devralmış Türk asıllı Hüseyinî ailesidir. Bu aile, hâkimiyet kurdukları dönem boyunca Osmanlı Devleti'ne tabi olmuş, fakat Fransız güçlerinin 1881 yılında Tunus'u işgal etmesi neticesinde Bardo Antlaşması'nı imzalayarak Tunus'taki Osmanlı hâkimiyetinden Fransız himayesine geçiş yapmıştır.¹⁵

¹² Mustafa Stiti, "II. Mahmud Dönemi Hatt-ı Hümayûnlarına Göre Tunus", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2001, s. 13-14.

¹³ Mehmet Maksudoğlu, "Tunus'ta Dayıların Ortaya Çıkışı", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1966, s. 194.

¹⁴ Ahmet Kavas, "Tunus", **DİA**, C. XLI, İstanbul, 2012, s. 390.

¹⁵ Atilla Çetin, "Hüseyinîler", **DİA**, C. XIX, İstanbul, 1999, s. 26-27.

Tunus, 1575 yılından 1881 yılına kadar Osmanlı, 1881'den 1956'ya kadar ise Fransız idaresi altında varlığını sürdürmüştür. Fransızcanın, Tunus'taki devlet dairelerinde ve eğitim kurumlarında aktif bir şekilde kullanıldığını ve Arapçaya ek olarak resmî dil olarak belirlendiğini söylemek mümkündür. Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra Tunus'ta belirmeye başlayan milliyetçilik olgusu, sosyal ayaklanmayı beraberinde getirmiş ve Tunus, 1955 yılında iç özerkliğini elde etmiştir. Akabinde Tunus'un ilk cumhurbaşkanı unvanını taşıyan Burgiba, 1956'da resmî hükümeti kurmuştur. 31 yıl boyunca Tunus devlet yönetiminde görev alan Burgiba, sağlık sorunları nedeniyle görevden affını istemiştir. Bu durumdan yola çıkarak 1987'de dönemin başbakanı Zeynel Abidin b. Ali, cumhurbaşkanlığı koltuğuna oturmuş ve bu görevini 2011'de gerçekleşen Yasemin Devrimi'ne dek sürdürmüştür.¹⁶

1.2. MODERN TUNUS EDEBİYATINI OLUŞTURAN ETKENLER

Modern Arap edebiyatının Kuzey Afrika bölgesinde ilerleme kaydetmesinde büyük rol oynayan Tunus, bünyesinde barındırdığı muhtelif türlerle edebî üretkenliği yüksek ülkeler arasında yer almıştır. Bu üretkenliğin dayanak noktaları arasında tiyatro, şiir, öykü ve roman türleri zikredilebilir. Çalışmamızın bu bölümünde adları zikredilen türlerin modern Tunus edebiyatındaki konumu ve edebî kıymeti yansıtmaya çalışılacaktır.

1.2.1. Tiyatro

Bu alt başlıkta, Modern Tunus edebiyatının gelişim göstermesinde en az şiir, öykü ve roman kadar aktif rol oynayan tiyatro türünün tarihsel sürecine değinilecektir. Fransızların ve özellikle Napolyon Bonapart'ın Arap ülkelerine yönelik gösterdiği eğilim, bu ülkelerin edebî mecralarına da tesir etmiş ve kendini tiyatro alanında fazlasıyla göstermiştir. Bunun sonucunda Modern Arap edebiyatı, tiyatro ile ilk kez Mısır'da tanışma fırsatı bulmuştur. Mısır'da görülen bu yeni tür, zamanla Bilâd-ı Şam ülkelerinde yayılmıştır. Söz konusu türün Tunus'taki ilk filizlerinin görülmesi ise, adı

¹⁶ Esra Küçük, "Tunus'da Halk İsyanı ve Nahda Hareketi", **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2017, s. 11-12.

geçen ülkelere kıyasla daha geç olmuştur. Bu gecikmenin Mısır'da görülen ilk örnekten yaklaşık bir asır sonra gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Tunus halkının bu türle tanışması, miladi XX. yüzyılın başlarında Tunus'a gelen İtalyan ve Fransız tiyatro topluluklarının ülkede yaptıkları tiyatro gösterileri sayesinde olmuştur. Nitekim 1902 yılında kurulan *Mesrahu'l-Belediyye* adlı tiyatro, bu gelişmenin en büyük tezahürü olmuştur. Buna ikinci bir örnek olarak 1903 yılında kurulan *Mesrah Rûsînî* verilebilir. Bu tarihe kadar yapılan tiyatro gösterilerinde kullanılan dil Fransızcadır. Öte yandan ülkede temelleri atılan ilk tiyatro topluluğu ise, 1908 yılında kurulan *en-Necme* olmuştur. Bu yıl içerisinde Tunus'a gelen Arap tiyatro toplulukları, Mısır lehçesiyle sergiledikleri *el-Âşıku'l-Muttehem* adlı tiyatro ile ilk kez Arapça tiyatro gösterisi yapma başarısını elde etmiştir.¹⁷

Bu yıllarda ülkede sergilenen tiyatro faaliyetlerinin Arap diliyle oluşturulmasında ve tiyatronun modern Tunus edebiyatında son derece önem arz eden bir tür olmasında büyük rol oynayan ve aslen Mısırlı olan Süleyman Kardâhî ve ekibinin, modern Tunus tiyatrosuna yaptığı katkılara değinmek yerinde olacaktır. Nitekim bu katkılara örnek olarak kendisinin ve tiyatro topluluğunun ortaya koyduğu *Selahaddin Eyyûbî*, *Hamlet* ve *Otello* gibi Arap ve dünya klasiklerinden seçilmiş oyunlar verilebilir. Kardâhî'nin vefatı sonrasında, bahsi geçen toplulukta dağılma izleri görülmüş ve bunun sonucunda da Mısırlı ve Tunuslu tiyatrocuların ortaklaşa oluşturdukları *el-Cûku't-Tûnisiyyu'l-Mısrî* adlı tiyatro topluluğu adını duyurmaya başlamıştır. Tunuslu tiyatro oyuncular, *Nedîm ev Sıdku'l-Îhâ'e* adlı piyesle beraber Mısırlı meslektaşlarının yanında tiyatro sahnesine çıkma fırsatı bulmuşlardır.¹⁸

Nedîm ev Sıdku'l-Îhâe'nin konusu; babasından kalan serveti pervasızca harcayan bir gencin ve ailesinin maddi durumunun iyice kötüleşmesinden sonra, babasının arkadaşının desteğiyle yeniden eski günlerine dönmesinden müteşekkildir. Bu piyes, o dönemin meşhur romanlarından biri olan *Sıdku'l-Îhâe*'den uyarlanmıştır.¹⁹

¹⁷ **Muhtârât mine'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Mu'âsır (el-Kıssa ve'l-Mesrah)**, 2 c., Bağdat, ed-Dâr'u't-Tûnisî li'n-Neşr, 1985, C II, s. 261-262.

¹⁸ **Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır**, Tunus, Beytu'l-Hikme, 1993, s. 36-37.

¹⁹ Şerefuddîn el-Munsif, **Mîn Ruvvâdî'l-Mesrahi't-Tûnusî ve A'lâmihi**, Tunus, el-Mektebetu'l-Âtîka, t.y., s. 14.

Bu alanda örneklere imza atma konusunda en az Süleyman Kardâhî kadar önem arz eden bir diğer isim ise İbrahim Hicâzî'dir. Nitekim o, Muhammed el-Ce'âyibî'nin kaleminden *es-Sultân 'Abdulahmîd beyne Cudrân Yıldız* adlı eseri sahnede sergileterek modern anlamda ilk Tunus tiyatrosunu sunma fırsatı bulmuştur. Bu gelişmelerin akabinde 1910'da tiyatronun ülkede gelişmesini desteklemek amacıyla *eş-Şehâmetu'l-'Arabiyye* ve *el-Âdâb* başta olmak üzere birtakım tiyatro topluluklarının ortaya çıktığı görülmüştür. Bu iki topluluk, modern Tunus tiyatrosunda öncü yazarlar ve tiyatrocular yetiştirmesinin yanı sıra, ülkede geniş kitlelere sahip iki tiyatro ekolü olarak kabul edilmiştir.²⁰

Burada, adı geçen tüm bu toplulukların yanı sıra, modern Tunus tiyatrosunun öncüleri ve ilk sahne oyuncularını olma özelliklerini taşıyan birtakım şahısların isimlerini zikretmek yerinde olacaktır. Bu isimler arasında; Muhammed Bûrgiba, Ahmed Bûlîman, Muhammed el-Huccâm ve ilk Tunuslu tiyatro oyuncusu olan Mahmud Bûlîman yer almaktadır. Mezkûr isimlerin ilk defa sahne performansı sergileyen Tunus asıllı tiyatro oyuncularını unvanını elde ettikleri; aynı zamanda bahsi geçen *el-Cûku't-Tûnisîyyu'l-Mısırî* topluluğuna da mensup oldukları bilinmektedir.²¹

Ülkede tiyatro türü adına yapılan katkılara bir başka örnek olarak yabancı dillerden Arapçaya tercüme edilmiş metinler verilebilir. Bu örneklerin başında yer alan *Sultânü'd-Dalâl*, Tolstoy'un *Karanlığın Kudreti* adıyla bilinen meşhur tiyatro eserinin Rusçadan Arapçaya tercüme edilmiş nüshası olarak bilinmektedir.²²

Modern Tunus tiyatrosunun 20'li yıllardaki gelişim serüvenine bakıldığında, karşımıza Lübnan asıllı sinema oyuncusu George Abyad çıkmaktadır. Bu isim, *el-Âdâb* topluluğunun idaresini eline alarak Tunus tiyatrosuna yeni bir ivme kazandırmıştır. Nitekim Abyad döneminde, diğer Arap ülkelerinin Tunus tiyatrosu üzerindeki etkisinde azalma görüldüğü ve bununla beraber, *eş-Şehâmetu'l-'Arabiyye* ve *el-Âdâb* topluluklarının ülke tiyatrosuna olan katkılarında bariz artış gözlemlendiği söylenebilir. 30'lu yıllarda ülke tiyatrosunda, Fransızcadan Arapçaya yapılan tercüme

²⁰ Muhtârât, **a.g.e.**, s. 262.

²¹ el-Munsif, **a.g.e.**, s. 13.

²² **A.e.**, s. 67.

örneklerine rastlanmıştır. Muhammed Zurûk ve Mahmud b. Osman gibi isimler, Fransız asıllı oyun yazarı Moliere'in eserlerini tercüme ederek Tunus'un tiyatro sever halkının takdirini kazanmıştır. 50'li yıllara kadar tiyatro mecrasında ülkede aktif rol alan *eş-Şehâmetu'l-'Arabiyye* ve *el-Âdâb* toplulukları, 1954 yılında *el-Fırkatu'l-Belediyye* adlı topluluğun kurulmasıyla beraber popülerliğini kaybetmeye başlamıştır. Ülkenin 1956 yılında bağımsızlığını ilan etmesi, halkın eğitim seviyesinde gözle görülür bir artışa vesile olmuş; bununla beraber roman, hikâye ve şiir gibi toplumda tesir uyandıran bir tür olan tiyatroya da yeni bir soluk kazandırmıştır.

60'lı yıllarda ülkedeki muhtelif tiyatro topluluklarının, bu türün ilerleme kaydetmesi için ortak bir irade ortaya koydukları gözlemlenmiştir. Bu gelişmeye örnek olarak tiyatro türünün, üç yeni grup şeklinde faaliyet gösterdiği söylenebilir. Bahsi geçen gruplar; *el-Firaku'l-Muhterife*, *el-Firaku'l-Medresiyye* ve *el-Firaku'l-Câmi'iyye*'den müteşekkildir. Bu yıllarda örnekleri verilen tiyatro çalışmalarında yerel dilin ve Fasih Arapçanın yansımaları görülmüştür. Öte yandan Dârice²³ lehçesiyle ortaya konulan tiyatro eserleri, halk nezdinde daha fazla rağbet görmüştür.²⁴ Bu dönemde zikredilmesi gereken başka bir önemli gelişme, Tunus'taki ilk tiyatro metinlerinin müstakil bir şekilde kitap olarak telif edilmiş olmasıdır. Nitekim Mustafa el-Fârisî, 1961 yılında tiyatro metinlerini *Kasru'r-Rih* adını verdiği eserinde toplamıştır. Bu yıldan 1968'e kadar, el-Fârisî gibi müstakil bir tiyatro kitabı telif eden herhangi bir isim görülmemiştir.²⁵ Bu yıllarda yukarıda faaliyet gösteren toplulukların yanı sıra Ali b. 'Îyâd ismi göze çarpmıştır. Nitekim bu isim, modern Tunus tiyatrosunun kurucusu kabul edilmektedir.²⁶ Ali b. 'Îyâd, *el-Fırkatu'l-Belediyye*'nin idaresinde görev almıştır.

²³ Dârice lehçesine dair detaylı bilgi için bkz.: Victoria Aguilar, **et-Ta'limu'l-Muzdevic li'l-'Arabiyyeti'l-Fushâ ve'd-Dâriceti'l-Mağribiyye**, Mürsiye, Editum (Ediciones de la Universidad de Murcia), 2014, s. 31-45.

²⁴ Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır, **a.g.e.**, s. 171-172.

²⁵ **A.e.**, s. 80.

²⁶ Cemil Hamdâvî, **el-Mesrahu'l-Meğaribî beyne'n-Neş'eti ve't-Tetavvur**, Tatvan, Dâru'r-Rîf li't-Tab'i ve'n-Neşri'l-İlekrûnî, 2019, s. 37.

70'li yıllar, modern Tunus tiyatrosunun dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek zaman aralığını kapsamaktadır. Nitekim bu yıllarda ülkede tiyatro türüne dair görülen eksiklikler neticesinde bazı önemli noktalar saptanmıştır:

- Meslek Kanunu'nun olmaması.
- Tiyatro türü için yeterli mali desteğin verilmemesi.
- Tiyatroculara aşırı sorumlulukların yüklenmesi.
- Bu türü idare edebilecek bir yönetim merkezinin ve gerekli koordinasyonun bulunmaması.
- Tiyatrocu çalıştırma imkanının bulunmadığı bir yapının var olması.²⁷

Yukarıda tespit edilen noktalardan yola çıkarak 1976 yılında ülkede bir grup tiyatrocunun Merkezi'l-Fenni'l-Mesrahî adında profesyonel bir topluluk kurdukları söylenebilir. Bu topluluk, modern Tunus tiyatro tarihinde *el-Mesrahu'l-Cedîd* adıyla bilinegelmiştir. Bu grubun, modern Tunus tiyatrosunda ele aldığı konular bakımından akıllara kazınan beş önemli tiyatro eserine imza attığını ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim bu eserler; *el-'Urs* (1976), *el-Verse* (1976), *et-Tahkîk* (1977), *Ğassâletu'n-nevâdir* (1980) ve *Lâm* (1982)'den ibarettir. *el-'Urs*, iki farklı toplumsal statüye ait olan eşlerin arasındaki anlaşmazlıkları konu edinir. *el-Verse*, kadın, aile ve ekonomik kazanç gibi kavramların yeniden gözden geçirilmesini ele alırken; *et-Tahkîk*, suçluların her zaman alt tabakaya mensup kişilerden olduğuna vurgu yapar. *Ğassâletu'n-nevâdir* adlı eserde, medyanın, toplumda yer alan her bir bireyin yabancılaştığını öne sürdüğü belirtilmektedir. *Lâm* adlı eser ise, modern Tunus'ta şiddet içerikli ilişkilerin siyasi ve ekonomik bakımdan hangi sonuçları doğurduğunu ele almaktadır. Buradan yola çıkarak *el-Mesrahu'l-Cedîd* topluluğu, ele almış olduğu konular itibarıyla Tunus halkının takdirini kazanmıştır. Bu topluluğun mensupları, kaleme aldıkları tiyatro eserlerini, saf bir Dâriceyle beraber nazım şeklinde oluşturmuşlardır.²⁸

²⁷ Jean Fountaine, *el-Edebu't-Tûnisiyyu'l-Mu'âsir*, Tunus, ed-Dâru't-Tûnisiyye li'n-Neşr, 1989, s. 113.

²⁸ A.e., s. 114.

Öte yandan 70'li yıllarda Tunus tiyatrosunun öncü isimlerinden biri olan İzzettin el-Medenî'ye de değinmek yerinde olacaktır. el-Medenî'nin Tunus tiyatrosuna hem içerik hem de şekil bakımından katkıda bulunduğu söylenebilir.²⁹ Nitekim o, etkilendiği Batı tiyatro ekollerinden yola çıkarak 1968'de içerik ve şekil bakımından Tunus tiyatrosunun yeni bir soluk kazanması için girişimlerde bulunmuştur.

80'li yıllardaki Tunus tiyatrosuna bakıldığında ise, önceki yılların devamı niteliğinde bir başarı grafiğinin varlığından söz etmemiz mümkündür. Nitekim bu yıllarda verilen tiyatro örneklerinin başarısının arka planında halk dilinin aktif bir şekilde kullanılması yatmaktadır. Kimi örneklerde; dönemin toplumunu yansıtan sosyal konuların ele alınması, siyasi yönetimi hedef alan eleştirilere yer verilmesi ve yazılan eserlerde düğüm kısmının bulunmaması bu yıllarda tiyatronun başarısını destekleyen diğer etkenler olmuştur.³⁰

Yukarıda bahsi geçen tiyatro alanına dair gelişme ve faaliyetlerin, 90'lı ve 2000'li yıllarda da artarak devam ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Nitekim bu tespiti rakamlarla ifade etmek gerekirse; Tunus'ta 1976-1985 yılları arasında 12, 1985-1992 arasında 27, 1992-2001 arasında 82, 2001-2008 arasında ise 149 adet profesyonel tiyatro topluluğunun kurulduğu ifade edilebilir.³¹

1.2.2. Şiir

Hem klasik hem de modern Arap edebiyatı dönemlerinde büyük bir teveccühe sahip olan şiir, modern Tunus edebiyatının dayanak noktalarından birisi olarak bilinegelmiştir. Bu vesileyle bu alt başlıkta şiirin, ülke edebiyatında sahip olduğu önemli konuma değinmeye çalışılacaktır. İster tarihçi veya toplum bilimci olsun, ister de yazar veya şair olsun; modern Tunus şiiri, toplumda farklı kimlikler taşıyan önemli isimlerin unutulmayacak katkılarıyla gelişmeler kaydetmiştir. Nitekim bu isimlerin sayısının, XX. yüzyılın ilk çeyreğinde yüzden fazla olduğu fark edilmiştir.³² Bununla birlikte ülkedeki şiir faaliyetleri, ilk başlarda Tunus'ta çıkarılan dergiler ve gazeteler

²⁹ Hamdâvî, **a.g.e.**, s. 49.

³⁰ **A.e.**, s. 78.

³¹ **A.e.**, s. 40.

³² Târihu'l-Edebi't-Tûnisiiyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsir, **a.g.e.**, s. 18-19.

aracılığıyla neşredilmiştir. Öte yandan içlerinde şiir örneklerinin yer aldığı bahsi geçen Tunus asıllı bu dergiler; Cezayir, Fas, Mısır ve Lübnan'da yazılmış şiirleri de ihtiva etmiştir.

Bu alt başlıkta ele alınması gereken bir diğer nokta, modern Tunus şiirinin hangi isimler aracılığıyla gelişim evrelerini tamamlamış olduğudur. Nitekim bu isimler arasında ele aldığı konularla ön plana çıkan şairlere örnek olarak; Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, Tâhir el-Haddâd, Mahmud Bayram et-Tûnisî, Muhammed eş-Şâzili Haznedâr ve Mustafa Ağâ gibi isimler verilebilir.

Bu şairler arasında yer alan Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî³³, yaşadığı dönem itibariyle Tunus'ta hâkim olan Fransız sömürgesine tanıklık etmiş bir isimdir. Doğal olarak bu durum, eş-Şâbbî'nin edebî kişiliğine doğrudan etki etmiştir. Nitekim Fransız sömürgesi, meşhur şairin henüz gençlik yıllarında şiirler kaleme almasına ve duygularını şiir aracılığıyla ifade etmesine sebebiyet vermiştir. eş-Şâbbî'nin şair kimliğine bakıldığında, onun ilk şiirlerinde Endülüs döneminde örnekler veren şairlerin etkisi altında kaldığını; daha sonraki yıllarda ise Mehcer şairlerinden etkilendiğini söylemek mümkündür. Yaşadığı toplumun sorunlarına karşı duyarlı olmasıyla bilinen şair, Fransız sömürgesine karşı Tunus halkının daima direniş gösteren bir ruha sahip olmasının gerekliliğini şiirlerinde başarıyla yansıtmıştır. Nitekim onun bu tutumu, şairin modern Tunus şiirinde yer edinmiş güçlü bir isim olduğu kanaatini desteklemiştir. Aşağıda yer verilen dizeler, eş-Şâbbî'nin Tunus halkını sömürgeye karşı direnişe davet edici olduğunu destekler niteliktedir:

³³ Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî, 1909'da Tunus'un Tévzer şehrinin eş-Şâbbiyye köyünde dünyaya gelmiştir. Zeytûne Camii'nde orta öğrenimini tamamlamış, eğitim hayatının ilerleyen yıllarında İslami ilimler ve Arap dili ve edebiyatı alanlarında kendini geliştirme fırsatı bulmuştur. eş-Şâbbî; Mustafa Lutfi el-Menfelûtî, Mahmud el-'Akkâd ve en-Numeyr es-Sâfi gibi isimlerden etkilenmiş olmasının yanı sıra, Avrupa edebiyatlarından Arap dünyasına tercüme edilerek kazandırılan eserlerin etkisi altında kalmıştır. eş-Şâbbî'nin edebî hayatının şekillenmesinde rol oynayan bir diğer etken Mehcer şairleri olmuştur. Şairin modern Arap edebiyatının romantizm kolunda önemli bir konuma erişmesinde Cibrân Halil Cibrân, Mîhâil Nuayme ve 'İlyâ Ebû Mâdî gibi meşhur isimlerin payı büyüktür. Aynı şekilde Batı romantizminden etkilenmesinin en büyük etkenlerinden biri de Lamartine ve Goethe gibi Batılı yazarların görüşlerinden esinlenmiş olmasıdır. eş-Şâbbî, nüks eden kalp rahatsızlığı sebebiyle 1934'te vefat etmiştir. *Eğâni'l-Hayât, el-Hayâlu's-Şi'ri 'inde'l-'Arab* ve *el-A'mâlu'l-Kâmile*, şairin başlıca eserleri arasında yer alır. Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî'nin hayatı ve eserleri hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz.: Süleyman Tülücü, "Şâbbî", *DİA*, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 216-217; Metin Parıldı, "İşgal Dönemi Tunus Şiirinde Avangard Bir Romantik: Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî", *Avrasya Etüdleri*, C. XL, Sayı: 2, 2011, s. 325-354.

Halk, bir gün yaşamak isterse eğer...

Mutlaka yanıt vermelidir kader.

Aydınlanmalıdır ardından geceler.

Kırılmalıdır bütün o zincirler.³⁴

Diğer bir şair Tâhir el-Haddâd³⁵ ise, kaleme aldığı şiirlerinde bilhassa milliyetçilik ve vatan sevgisi temaları etrafında yoğunlaşmıştır. el-Haddâd'ın şiirlerine içerik açısından bakıldığında; millî ve siyasi konuları ele alarak şiiri toplumun ıslahında bir araç olarak kullanmıştır. Ayrıca şiirlerinde gerçekçi bir bakış açısı kullanarak hayal temasından uzak bir duruş sergilemiştir. Tâhir el-Haddâd'ın şiirlerine teknik açıdan bakıldığında ise, yazdığı şiirlerde genellikle tek bir kafiye ve bahre bağlı kaldığı gözlemlenmiştir. Tüm bunların yanında; topluma hizmet amacını gütmek, millî duyguları harekete geçirmek ve halkı bilinçlendirmek gibi ilkeleri kendine şiar edinmiştir.

Mahmud Bayram et-Tûnisî'ye gelince³⁶, modern Tunus şiirine yeni soluklar kazandıran Tunus asıllı bir isimdir. Şairin; eş-Şâbbî için kaleme aldığı mersiyesi ve *Risâletu'l-Ğufrân*³⁷ adlı esere yazmış olduğu reddiyesi, onun şiir alanında dehasını ortaya koyan somut örnekler olmuştur. Bunların yanında onun, şiirlerini Tunus lehçesiyle kaleme aldığını söylemek de mümkündür.³⁸

³⁴ Hüseyin Yazıcı, "Tunus'ta Modern Arap Edebiyatı ve Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî", **Nüşa Dergisi**, Sayı: 5, 2002, s. 54-55.

³⁵ Tâhir el-Haddâd, 1899-1935 yılları arasında yaşamış Tunuslu şair ve yazardır. Bu şairin modern Tunus şiirinde bulunduğu konuma dair detaylı bilgi için bkz.: Muhammed Salih el-Câbirî, **Dîvânü's-Şi'ri't-Tûnisîyyi'l-Hadîs (Terâcim ve Muhtârât)**, Tunus, eş-Şeriketu't-Tûnisîyye li'l-Tevzî', 1976, s. 58.

³⁶ Mahmud Bayram et-Tûnisî, 1893-1961 yılları arasında yaşamış Tunuslu şair ve yazardır. Biyografisine dair detaylı bilgi için bkz.: Ömer İshakoğlu, "Sürgün Şairi Mahmud Bayram et-Tûnisî", **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 40, 2022, s. 195-214.

³⁷ *Risâletu'l-Ğufrân*, Ebu'l-Alâ el-Maarrî'nin kaleme aldığı ve hayalî yolculuğunu anlattığı eserdir. Eser hakkında detaylı bilgi için bkz.: Anastasiya Uçar, "Risâletu'l-Ğufrân ve İlâhî Komediya Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2019, s. 46.

³⁸ el-Câbirî, **a.g.e.**, s. 85.

Mustafa Ağâ³⁹ ise, siyasi kimliğe sahip Aristokrat bir ailede yetişmiş Tunuslu şairdir. Ağâ'nın çağdaşlarından ayrılan özelliği, modern Tunus şiirine yeni bir soluk kazandırmış olmasıdır. Nitekim o, kısa hikâye şeklinde yazılan olayları şiirsel bir forma dönüştürmeyi başarmıştır. Şairin bu başarısının dışında öncülük ettiği bir diğer yenilik ise, şiirlerinde monolog ve iç monolog tekniklerini kullanmış olmasıdır.

Muhammed eş-Şâzili Haznedâr⁴⁰ adlı şair de yaşadığı dönemde Tunus toplumunun ıslahı ve kalkınması, İslami değerlerin yaşatılması ve Tunus halkının özünde köklü bir geçmişe sahip olduğunun telkin edilmesini şiar edinen önemli şahsiyetlerden biri olarak kabul edilmiştir. Nitekim şiirlerinde millî ve dinî duyguları başarıyla aksettirerek çeşitli vesilelerle Tunus halkının fikrî ve ruhî anlamda canlı kalmasını arzulamıştır. Haznedâr'ın millî meselelere karşı duyarlı olması ve Tunus'un Arap ve Müslüman olarak kalması adına sahip olduğu bakış açısı; onun Ahmed Şevkî gibi 'Şairlerin Emîri' unvanıyla anılmasına katkı sağlamıştır. Aşağıda yer verilen dizeler, eş-Şâzili Haznedâr'ın Fransız sömürgesinin izlemiş olduğu asimilasyon siyasetine karşı takındığı tavrı göstermektedir:

Ben, asla kimlik değiştirmem,

Bu konuda tereddüt de etmem.

Fransızlar razı olursa eğer,

Hız. Muhammed razı olmaz.⁴¹

Yukarıda isimleri zikredilen ve modern Tunus şiirinin temellerini atan bu şairlerin dışında katkı sağlayan diğer isimler arasında; Mustafa Hurayyif, Muhammed el-Hâdî el-Medenî, Saîd Ebûbekir, Mahmud Bûrgîba ve Salih Suveysî el-Kayravânî bulunmaktadır. Bu isimler, genelgeçer olan kurallara başkaldırarak yaşadıkları dönemin sorunlarıyla ilgilenmiştir. Bunun yanında devlet büyüklerini metheden şiirlerden kaçınarak sosyal konuları ele alıp, Tunus halkının kültür düzeyini yukarı çıkarmada gayret göstermişlerdir. Son olarak bu isimlerin, şiiri, toplum için kullanılan

³⁹ Mustafa Ağâ, 1877-1946 yılları arasında yaşamış Tunuslu bir şairdir. Kendisi hakkında detaylı bilgi için bkz.: **A.e.**, s. 42.

⁴⁰ Muhammed eş-Şâzili Haznedâr, 1881-1954 yılları arasında yaşamış Tunuslu şairdir. Hakkında detaylı bilgi için bkz.: *Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsir*, **a.g.e.**, s. 44-45.

⁴¹ **A.e.**, s. 44-45.

bir araç olarak gördüklerini ve bunun, modern Tunus şiiri adına yeni bir soluk olarak sayılabileceğini söylemek mümkündür. Ayrıca bu isimler, önceki yıllarda yaşamış şairlerden içerik ve şekil bakımından farklı şiir örnekleri de kaleme almışlardır.

1.2.3. Öykü

Modern Arap edebiyatında öykü türünün varlık gösterdiği ülkelere bakıldığında, bu türle daha geç bir zamanda tanışan Tunus, daha çok bağımsızlığını ilan ettiği 1956 sonrasında yapılan çalışmalarla ön plana çıkmış olsa da bu tarihten önceki yıllarda da öykü alanında birtakım girişimlere tanıklık etmiştir. Nitekim Salih Suveysî el-Kayravânî'nin XX. yüzyılın başlarında kaleme aldığı *el-Hayfa ve Sirâcu'l-Leyl* adlı eseri, Tunus'ta öykü türünde kaleme alınan ilk örnek olarak bilinmektedir.⁴² Bu dönemde telif edilen öykü denemelerinde kadının kültürel ve toplumsal statüde geri kalması üzerinde durulduğunu söylemek mümkündür. Bağımsızlık öncesinde bahsi geçen öykü denemeleri arasında Zeynu'l-Âbidîn es-Senûsî'nin *el-Habîbe*'si, Abdulaziz el-Vuslâtî'nin *el-Berî'a*'sı, Abdulhâlik el-Beşrûş'un *Zevcetu Ahmed Şurûde*'si ve Mustafa Hurayyif'in *Dumû'u'l-Kamer*'i zikredilebilir.⁴³

Yukarıda yer alan öykü denemelerinin yanında modern Tunus edebiyatında öykü türünün temelleri, Tunuslu meşhur öykücü Ali ed-Du'âcî'nin⁴⁴ çalışmalarına

⁴² Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, "Hivâr mea' Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", *el-Aklâm*, Sayı: 9, 1976, s. 23.

⁴³ Hüseyin Yazıcı, *The Short Story In Modern Arabic Literature*, Cairo, General Egyptian Book Organization, 2004, s. 113.

⁴⁴ Ali ed-Du'âcî; modern Tunus edebiyatçısı, şair, ressam, öykücü, eleştirmen ve oyun yazarıdır. 1909'da başkent Tunus'ta dünyaya gelen ed-Du'âcî, Türk asıllı bir aileye mensuptur. Modern Tunus öyküsünün öncü isimleri arasındadır. İlk tahsilini Fransızca ve Arapça öğrenim gördüğü bir mahalle mektebinde tamamlamıştır. Gençlik yıllarında bireysel çabalarıyla kendini geliştirme fırsatı bulan yazar, bir müddet evinde kalarak hayattan kendini soyutlamış, hikâye ve tiyatro metinleri kaleme almış ve bunun yanında mizahi çizim denemelerinde bulunmuştur. Yaptığı okumalarda Fransız edebiyatı ve kültürüyle ilgili kaynaklar öne çıkmıştır. Yaşadığı dönemin tanınmış isimlerinden biri olan Ali el-Cendûbî ile yakınlık kurmuş ve onun çalışmalarından yararlanmış. Halk Arapçası ile kaleme aldığı tiyatro metinleriyle de tanınmıştır. Yazarın zevkine düşkün bir şekilde hayatını yaşaması, bir taraftan onun edebî hayatını ve üretkenliğini etkilerken; bir taraftan da hastalanıp erken yaşta vefat etmesine sebebiyet vermiştir. Ali ed-Du'âcî, doğduğu başkent Tunus'ta 1949 yılında hayatını kaybetmiştir. Başlıca eserleri arasında; *Cevle beyne'l-Hanât Bahri'l-Ebyadi'l-Mutavassıt*, *Sehirtu minhu'l-Leyâlî* ve *Tahte's-Sûr* bulunmaktadır. Ali ed-Du'âcî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bkz.: Derya Kaya, "Modern Tunus Edebiyatında Kısa Öykü ve Ali ed-Du'âcî (1909-1949)'nin *Sehirtu minhu el-Leyâlî* Adlı Öykü Koleksiyonunun Tahlili", *İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul, 2021, s. 83-87.

dayanmaktadır. ed-Du‘âcî’nin de içinde bulunduğu 30’lu yıllarda Zeynu’l-‘Âbidîn es-Senûsî’nin çıkarmış olduğu *el-‘Âlemu’l-Edebî* isimli dergi, Tunus’ta öykü türünün gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Fransız sömürgesinin hüküm sürdüğü ve neşir faaliyetlerinin kısıtlandığı bir dönemde bu dergi; Arap-İslam kültürüyle yetişmiş, bunun yanında Batılı kaynakları da mütalaa eden yazarları bünyesinde barındıran bir dergi olarak bilinegelmiştir. es-Senûsî, Tunus öyküsünü özgürleştirmek ve Tunus toplumunu Fransız hayat tarzından uzaklaştırmak adına faaliyetlerde bulunmuştur. Doğu ve Batı kültürleri arasında bir köprü vazifesi üstlenen söz konusu dergi, neşir hayatına uzun yıllar devam edemediğinden 1936’da kapanmıştır.⁴⁵ Bu dönemde faaliyet gösteren diğer dergilerden biri de *el-Mecelletu’z-Zeytûne*’dir. Bu derginin daha çok dinî alanda yapılan çalışmaları kapsadığından söz etmek mümkündür.

Öte yandan Mahmud Bayram et-Tûnisî’nin Tunus’a gelmesi ve *eş-Şebâb* isimli dergiyi çıkarması, modern Tunus öyküsünün gelişiminde rol oynamıştır.⁴⁶ 40’lı yıllarda ise, öykü türü adına neşir faaliyetlerinin hız kazandığını söylemek mümkündür. Bu zamanlarda Muhammed el-Beşrûş, *Mebâhis* dergisini çıkarmaya başlamış; ayrıca bu dönemde Muhammed el-Merzûkî ve Tefvîk Ğadîr gibi öykü yazarları ortaya çıkmıştır.

İçerisinde Mahmud Bayram et-Tûnisî, Ali ed-Du‘âcî ve Muhammed Ali el-‘Ureybî gibi edebiyatçıların da bulunduğu *Tahte’s-Sûr* grubu, Tunus öyküsü için önem arz eden bir topluluktur. Nitekim bu grup; öykü, şiir ve tiyatro gibi alanlarda yenileşmede öncü olmuş; millî ruhun oluşması ve millî bir uyanış için meşakkatli bir dönemde hatırlarda kalacak çalışmalara imza atmıştır.⁴⁷

Öte yandan modern Tunus öyküsünün babası olarak zikredilen Ali ed-Du‘âcî, öykülerinde 30’lu ve 40’lı yıllarda sömürge ve burjuvaya karşı mücadele eden mazlum, çileler çekmiş ve geçim derdinde olan Tunus halkının iç dünyalarına girerek onların yaşadıklarını hem iğneleyici hem de mizahi bir üslupla kaleme almıştır. ed-Du‘âcî, Tunus halkının gerçeklerini ve yaşadıklarını yakından bildiği için öykülerini

⁴⁵ Târîhu’l-Edebî’t-Tûnisîyyi’l-Hadîs ve’l-Mu‘âsır, **a.g.e.**, s. 43.

⁴⁶ **A.e.**, s. 53.

⁴⁷ Ömer b. Sâlim, “Mea‘ Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **el-Mesâr**, Sayı: 12, 1992, s. 92.

bu minvalde oluşturmuştur. O, öykülerindeki berber, edebiyatçı, sarhoş, suçlu ve kral gibi karakterlerle toplumun tüm kesimlerini eserlerinde başarıyla yansıtmış; Fransız ve Amerikan öykü örneklerini taklit edip Doğu-Batı edebiyatlarını iyi bir şekilde sentezleyerek kendine özgü olan öykücülüğünün bir bakıma temellerini atmıştır.⁴⁸ Bu noktada ed-Du‘âcî’nin kaleme aldığı öykü örneklerinin arka planında yer alan birtakım önemli unsurların varlığından söz etmek yerinde olacaktır. Bu önemli unsurların başında tarafsızlık ilkesi gelmektedir. Meşhur yazar, öykülerinde mizahi bir üslup kullanırken zor ve anlaşılmayan ibarelere yer vermekten kaçınmıştır. Diğer bir unsur, ed-Du‘âcî’nin öykülerinde seçtiği konuları gerçek hayat hikâyelerinden almış olmasıdır. Ayrıca ed-Du‘âcî öykülerinde; kadının Tunus toplumunda bulunduğu konumu yükseltmeye çalışmıştır.⁴⁹

Tunus’un 1956’da bağımsızlığını kazanmasıyla öykü faaliyetleri yeni bir ivme kazanmıştır. Bu tespite örnek olarak; *el-‘Usbû’*, *en-Nedve* ve Muhammed el-Mezâlî’nin çıkardığı *el-Fikr* dergileri yayım hayatına başlamış ve bu durum, Tunus öyküsünün gelişmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan ülkede çıkarılan gazete ve dergiler, edebî ve fikrî eserlerin yayımlanmasında aktif rol oynamıştır.⁵⁰ Uzun yıllar Fransız sömürgesi altında yaşamış, yorgun, zulme ve haksızlığa maruz kalmış bir halkı merkezine alan bu dergiler, bünyesinde toplumu bilinçlendirmeye ve bağımsızlığa davet eden şiir, öykü ve yazılar barındırmıştır.

Modern Tunus öyküsü adına dönüm noktası olarak nitelendirilebilecek bir diğer önemli nokta, II. Dünya Savaşı sonrasında yaşanan gelişmelerdir. Nitekim bu dönemde; Tahir Kîka, Tayyib et-Tureykî ve Muhammed Ferec eş-Şâzilî gibi isimler öykü türünde öne çıkmıştır. Bu dönemde Ali ed-Du‘âcî vefat etmiş ve bu ölüm ile Tunus öyküsü, Beşir Hurayyif öncülüğünde gelişmeler kaydetmiştir.⁵¹ Öte yandan 1965’te kurulan *Nâdi’l-Kıssa (Hikâye Kulübü)*, Tunus edebiyatındaki ilmî ve edebî faaliyetlerin sayısını artırmıştır. Kulüp kurulduktan bir yıl sonra *Kısas* adlı bir dergi,

⁴⁸ Ali ed-Du‘âcî, *Sehirtu minhu’l-Leyâlî*, Tunus, ed-Dâru’t-Tûnisî, 1987, s. 14-15.

⁴⁹ Rıdvân el-Kûnî, “Ali ed-Du‘âcî Sâriden”, *el-Mesâr*, Sayı: 91, 2010, s. 84.

⁵⁰ el-Matvî, *a.g.m.*, s. 23.

⁵¹ Yazıcı, *a.g.e.*, s. 115.

ülke edebiyatında faaliyet göstermeye başlamıştır. Bu dergide; Tahir Kîka, Mustafa el-Fârisî, Beşîr Hurayyif, Muhammed Salih el-Câbirî ve Hasan Nasr gibi önemli isimlerin öykü ve romanlarına yer verilmiştir.⁵² *Nâdi 'l-Kıssa*'nın ülke edebiyatında elde ettiği başarının temelinde yatan etkenler arasında; önemli isimleri ve mücadele ruhu yüksek kişileri bünyesinde barındırması, çatısı altında topladığı edebiyatçı ve fikir adamlarının yapmacık ve abartılı görüşlerinin olmaması yer almaktadır. Nitekim bu kulüpte yer almış edebiyatçılar, her zaman millî, manevî ve kültürel değerleri koruyan ve bu değerler doğrultusunda eserler ortaya koyan, toplumu ilmî ve fikrî yönden kalkındırmayı amaçlayan özellikleriyle bilinmiştir.⁵³

Modern Tunus öyküsüne katkı sağlayan edebiyatçılar, daha önceki yıllarda olduğu gibi 70'li ve 80'li yıllarda da Tunus halkının yaşam mücadelesine tercüman olma görevini üstlenmiş ve bunu eserlerinde başarıyla yansıtmıştır. Bu dönemde kaleme alınan eserlerde Tunus halkının hem şehir hayatında hem de kırsal kesimde karşılaştığı zorluklar, toplumda karşı karşıya kaldığı köklü değişimler işlenmiş ve bu zamanlarda hüküm süren feodal yaklaşımların artık önemini kaybetmeye başladığı düşüncesi ele alınmıştır. 70'li yıllarda Tunus öyküsü, dönemin siyasi, fikrî ve toplumsal baskılarından etkilenmiş; Mahmud Bil'îd, Mahmud Tarşûne, el-Habîb es-Selîmî ve Muhammed Muhtâr el-'Ubeydî gibi birtakım yazarlar da söz konusu bu baskıdan yola çıkarak birer öykü koleksiyonu ortaya koymuşlardır. Nitekim bu yazarlar, öykülerinde iğneleyici ve mizahi bir dille yaşadıkları dönemin sorunlarını dile getirmişlerdir. 80'li yıllarda ülkedeki öykü faaliyetleri, 70'li yılların bir uzantısı niteliğini taşımaktadır. Bu yıllarda öykü alanında ortaya konan çalışmalarda; toplumda üniversite düzeyinde tahsil görmüş kimselerin işsiz kalması, ekonomik sıkıntılar içerisindeki işçi kesimine uygun çözüm önerilerinin bulunamayışı ve göç oranının yükselişi gibi konular ele alınmıştır. 80'li yıllarda örnekleri verilen öykü koleksiyonlarının kimisinde şeklin ön planda tutulduğunu, kimisinde de içeriğin daha çok önemsendiğini ifade etmek mümkündür.⁵⁴

⁵² el-Matvî, **a.g.m.**, s. 23.

⁵³ Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, "Kelimetu'l-Ustâz Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", **Kısas**, Sayı: 67, 1985, s. 16.

⁵⁴ Kaya, **a.g.e.**, s. 80-82.

1.2.4. Roman

Diğer nesir türleriyle karşılaştırıldığında modern Arap edebiyatında daha kısa bir maziye sahip olan roman türünün kökeni, XX. yüzyılda Batı edebiyatından Arap diline yapılan çeviri faaliyetlerine dayanmaktadır. Bu türün modern Arap toplumunda kabul görmesinin ve yayılmasının sebepleri arasında; verilen örneklerde toplumsal sorunların konu olarak işlenmesi ve yazınsal bir disiplin bulunmamasından dolayı çok sayıda roman denemelerinin var olması yer almaktadır. Bu noktada modern Arap romanının, daha çok I. Dünya Savaşı'nın sona ermesinden itibaren gelişmeler kaydettiğini ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim bu yıllarda Arap romanı; düşünce akımları, sanatsal yönelimler ve tek bir anlatım üslubuna bağlı kalınmaması gibi etkenler sayesinde ilerleme kaydetmeye devam etmiştir. Söz konusu yıllarda Abbas Mahmud el-‘Akkâd ve İbrahim el-Mâzinî gibi Batılı edebiyatçılardan etkilenen Mısırlı yazarlar, ortaya koydukları roman örneklerinde insanın iç dünyasını merkeze almışlardır. Bu iki isim dışında; yine Mısırlı Tâhâ Hüseyin, Necip Mahfûz ve Tevfik el-Hakîm, Sudanlı Tayyip Salih, Suriyeli Hanna Mina, Cezayirli Kâtip Yasin, Lübnanlı Süheyl İdris ve Iraklı Zünnûn Eyyûb ise romanlarında yaptıkları toplumsal analizler sayesinde bu alanda şöhret kazanmışlardır.⁵⁵

Yukarıda bahsi geçen etkenlere ek olarak modern Arap romanının sistemleşmiş bir tür olmasına katkı sağlayan birtakım gelişmelere değinmek gerekmektedir. Batı dillerinden Arapçaya yapılan tercümelerin sayısının artması, edebî ürünlerin basıldığı yayınevlerinin çoğalması, Arap toplumunun entelektüel bir profile bürünmesi ve milliyetçilik olgusunun beraberinde getirdiği toplumsal imaj değişikliği, bu gelişmelere örnek olarak gösterilebilir. Öte yandan tüm bu gelişme ve etkenlere bakıldığında Mısırlı yazar Muhammed Hüseyin Heykel'in kaleme aldığı *Zeynep* adlı eser, modern anlamda yazılan ilk Arap romanı olma özelliğini taşımaktadır. Nitekim mezkûr eser, toplumsal bir roman olarak kabul edilmesinin yanında Mısır'daki kırsal hayatı konu edinmesiyle de bilinmektedir.⁵⁶

⁵⁵ Tâlib Halîf Câsim es-Sultânî, **el-Edebu'l-‘Arabiyyu'l-Hadîs Muhtârât mine'ş-Şi'r ve'n-Nesr**, Amman, Dâru'r-Rıdvân li'n-Neşr ve't-Tevzî', 2014, s. 119-120.

⁵⁶ **A.e.**, s. 123.

Bu akademik çalışmamızın esasını teşkil eden modern Tunus romanının tarihçesinden bahsetmek istediğimizde, ülkede zamanla sistemleşmiş olan bu türün birçok yazar ve edebiyatçının yaptığı katkılar sayesinde gelişim evrelerini tamamladığı görülmüştür. Nitekim bu alt başlıkta da söz konusu yazar ve edebiyatçıların ülke romanına yaptığı katkılar ışığında modern Tunus romanının tarihçesi ele alınacaktır. Mahmud el-Mes'adî, el-Beşîr Hurayyif, Beşîr b. Selâme, Hasan Nasr, Muhammed Salih el-Câbirî ve Mahmud Tarşûne gibi isimler, modern Tunus romanının öncüleri arasında yer almaktadır.

Üretkenliği ile ülke romanında önemli bir yer edinen Mahmud el-Mes'adî⁵⁷, eserlerini ülkenin tanınmış dergi ve gazeteleri olan *en-Nedve*, *ez-Zaman*, *el-Fikr* ve *el-Mebâhis*'te yayınlamıştır. el-Mes'adî'nin söz konusu çalışmaları, ancak bir müddet sonra müstakil olarak neşredilmiştir. Yazarın telif ettiği eserlere bakıldığında, birçoğunun roman türünde olduğu göze çarpmaktadır. Nitekim yazarın, eserlerinde Arapçayı kurallarına uygun bir şekilde kullanarak klasik Arap dilinden çokça yararlandığını ifade etmek mümkündür.⁵⁸

Öte yandan Mahmud el-Mes'adî'nin modern Tunus romanı çatısı altında tanınır olmasında rol oynayan eserlerin başında *Haddese Ebû Hureyre Kâle...* (=Ebû Hureyre Anlattı ve Şöyle Dedi...) adlı roman gelmektedir. Yazar, 1973 yılında yayınladığı bu romanda Müslüman bir kimliği temsil eden ve dinî vecibelerini yerine getiren Ebû Hureyre'nin yaşadığı âlemin ve kendisinin varoluş sebeplerini

⁵⁷ Mahmud el-Mes'adî, Tunuslu hafız, edebiyatçı ve roman yazarıdır. 1911'de Tunus'un Tâzerke şehrinde dünyaya gelmiştir. Ortaokul ve lise eğitimini es-Sâdikiyye Medresesi'nde tamamlayan yazar, daha sonra eğitimini bir Fransız enstitüsünde sürdürmüştür. Bunun yanı sıra Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde edebiyat derslerine iştirak etmiştir. Meslek yaşamına öğretmenlik ile başlayan el-Mes'adî, birçok siyasi ve idari göreve de tayin edilmiştir. Yazar, sahip olduğu bakış açısı, öne çıkan fikirleri, kadim Arap kültürü ve modern Avrupa fikir akımlarına dayanan yazı üslubuyla döneminin en önemli edebiyat bilginleri arasında yer almıştır. Hatta o, tüm bunların neticesinde Tunus'un Tâhâ Hüseyin'i yakıştırmasına layık görülmüştür. Yazarın klasik dönem Arap edebiyatına duyduğu ilginin, eserlerinde bariz bir şekilde hissedildiğini söylemek mümkündür. el-Mes'adî, 2004'te vefat etmiştir. Başlıca eserleri arasında; *es-Sedd*, *Haddese Ebû Hureyre Kâle...*, *Mevlidu'n-Nisyân* ve *min Eyyâm 'Umrân ve Te'emmûlât Uhrâ* yer almaktadır. Mahmud el-Mes'adî'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: Selahaddin Ebû Câh, *Kâmûsu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-'Âmme li'l-Kitâb, 2015, s. 757-758; Turgay Gökgöz, "Modern Tunus Edebiyatında Mahmud el-Mes'adî ve Ekolü", *Turkish Studies-Comparative Religious Studies*, Sayı: 16, 2021, s.215-229.

⁵⁸ Gökgöz, *a.g.m.*, s. 220.

irdelemesini ele almaktadır. Roman kahramanı Ebû Hureyre'nin söz konusu serüveni, sevgilisi Reyhâne ile yürüdüğü yoldur. Nitekim el-Mes'adî'nin eserlerinde sıkça rastlanan ateş imgesi, bu romanda Reyhâne karakteri üzerinden okuyucuya aktarılmıştır. Tunuslu yazarın başlıca yapıtlarından biri olarak kabul edilen bu eserin, Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi 100 Arap romanı içerisinde dokuzuncu sırayı elde etmesi, onun modern Arap ve Tunus romanı çatısı altında sahip olduğu yüksek edebî değerini yansıtmaktadır.⁵⁹

Özellikle milliyetçi bakış açısıyla kaleme aldığı edebî çalışmalar sayesinde Tunus romanında akıllara kazınan el-Beşir Hurayyif⁶⁰'in güçlü edebî kişiliği, çocukluk yıllarına kadar uzanmaktadır. Nitekim Hurayyif, henüz küçük yaşlarda iken günlük yazma konusunda birtakım girişimlerde bulunmuş ve ilk tecrübelerini hikâye ve şiir alanlarında edinmiştir. Hurayyif'in yetiştiği aile, bulunduğu çevre ve yaşadığı dönem, onun edebî kişiliğinin olgunlaşmasında rol oynayan ana etkenler olarak addedilmektedir. Yazarın, ailesiyle birlikte muhtelif zamanlarda dünya klasiklerini mütalaa etmesi, babası aracılığıyla çeşitli ilim meclislerinde bulunması, kendisi gibi edebiyat bilgini olan kardeşi Mustafa Hurayyif'in de söz konusu meclislerde şiirler inşad etmesi, yazarın üzerinde durduğumuz güçlü edebî kişiliğinin birer tezahürü olmuştur.

Yazarı yaşadığı dönemin edebiyatçıları arasında belirgin kılan özelliği ise, eserlerinde yerel halk dilini vurgulu bir şekilde kullanmasıdır. Çünkü el-Beşir Hurayyif'e göre yerel halk dili, canlı ve zengin bir iletişim aracı niteliğini taşır.⁶¹

⁵⁹ Muhtârât, **a.g.e.**, s. 30-31.

⁶⁰ el-Beşir Hurayyif, Tunuslu hikâye yazarı, edebiyat bilgini ve romancıdır. 1917 yılında Tunus'un Nefta kentinde dünyaya gelen Hurayyif, ilköğrenimini dinî eğitim veren bir medresede tamamlamış, daha sonra öğrenimine Arapça ve Fransızca eğitim veren bir ortaokulda devam etmiştir. Akabinde 1947'de Arap dili ve edebiyatı alanında diploma sahibi olmuştur. Meslek yaşamına tacirlik ve öğretmenlik ile başlayan Hurayyif, daha sonra yazarlığa atılmıştır. Tunus Yazarlar Birliği ve *Nâdi'l-Kıssa* adlı edebiyat topluluğuna üye olmuş ve Libya, Fas, Fransa ve Sırbistan gibi ülkelerde bulunma fırsatı elde etmiştir. Yazar, 1983'te vefat etmiştir. *Hubbuke Derbânî, Berku'l-Leyl, ed-Dıkle fî 'Arâcînihâ, Halîfetu'l-Akra', Meşmûmu'l-Full ve Bellâra*, yazarın başlıca eserleri arasında yer almaktadır. el-Beşir Hurayyif'in hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: Robert b. Campbell, **A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Mu'âsır (Siyer ve Siyer Zâtiyye)**, 2 c., Beyrut, eş-Şeriketu'l-Muttehide li'l-Tevzî', 1996, C. I, s. 536.

⁶¹ **A.e.**, s. 537.

Nitekim bu tespiti en somut örnek olarak yazarın *Berku'l-Leyl* ve *ed-Dikle fî 'Arâcînihâ* adlı romanları zikredilebilir. el-Beşîr Hurayyif'in *Berku'l-Leyl* adlı romanını, I. ve II. Dünya Savaşları neticesinde birçok ülke edebiyatında görülen tarihî roman türüne örnek olarak göstermek mümkündür. Söz konusu savaşlar arasındaki zaman diliminde yazarlar; milliyetçilik olgusunun gelişmesi, ülkelerin bağımsızlıklarının korunması ve Arap toplumunun köklü bir geçmişe sahip olduğunun aşılması gibi noktaları eserlerinde konu edinmişlerdir. Buradan yola çıkarak el-Beşîr Hurayyif'in, *Berku'l-Leyl* adlı romanında XVI. yüzyılda Hafsîlerin egemenliği altında yaşayan Tunus halkının hayatını tasvir etmeye çalıştığını belirtmek yerinde olacaktır. Öte yandan eserin; yine XVI. yüzyılda İspanyolların Tunus topraklarını hakimiyeti altına almasını anlatırken, aynı zamanda okuyucu kitlesine XX. yüzyılda yaşanan sömürge girişimlerinin gerçeklik payını yansıtmaya çalıştığını ifade etmek mümkündür.⁶²

Hurayyif, *ed-Dikle fî 'Arâcînihâ* adlı romanında ise doğduğu Nefta şehrine dikkat çekmektedir. Nitekim yazar eserde, Nefta şehrini farklı yüzyıllar arasında kadim geçmişle modern zamanı bir arada tutan bir mekân olarak tarif eder. Ayrıca Nefta'nın, dönemin tüm baskı ve zulmüne karşı direnen ve ayaklanan Tunus'u simgelediğini de belirtmek mümkündür. Ayrıca bu eser, Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi 100 Arap romanı içerisinde yer alarak Hurayyif'in roman türünün tekniklerine vakıf bir kimliğe sahip olduğunu göstermiştir.⁶³

Modern Tunus romanının gelişimine doğrudan katkıda bulunan ve en çok da *el-Fikr* dergisine yaptığı başkanlıkla tanınan Beşîr b. Selâme⁶⁴ ise, 1982 yılında yayınladığı *Âişe* romanıyla gerçek şöhretine ulaşmıştır. Bu romanda yazar, Tunus'un

⁶² Târîhu'l-Edebi't-Tûnisîyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır, a.g.e., s. 282-283.

⁶³ Muhammed el-Gazzî, *Kâmûsu'l-Edebi'l-'Arabiyyi'l-Hadîs*, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kuttâb, 2015, s. 151.

⁶⁴ Beşîr b. Selâme, Tunuslu siyasetçi, edebiyatçı ve roman yazarıdır. 1931 yılında Tunus'un Bardo kentinde dünyaya gelen Selâme, es-Sâdıkiyye Medresesi'nde öğrenim görmüş, yükseköğrenimini ise Arap dili ve edebiyatı alanında tamamlamıştır. Daha sonra kendisine Tunus Kültür Bakanlığı'nda birtakım görevler tevdi edilmiştir. *eş-Şahsiyyetu't-Tûnisîyye: Mukavvîmâtuhâ ve Hasâ'isuhâ* ile *Âişe*, yazarın başlıca eserleri arasında yer almaktadır. Beşîr b. Selâme'nin söz konusu edebî ürünlerinin yanı sıra Arap şiiri hakkında çeşitli eleştiri yazılarının ve kitaplarının bulunduğunu ifade etmek mümkündür. Beşîr b. Selâme'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: Muhtârât, a.g.e., s. 97.

bağımsızlık öncesindeki sömürge dönemini ele almaktadır. Selâme, eserde ana kahraman olan Âişe'nin babasının, dönemin Tunuslu devlet adamlarına olan yakınlığı sebebiyle kısa bir sürede fakirlikten zenginliğe ulaşmasını hikâye etmiş, daha sonra Fransızların Tunus'u işgal etmesiyle bu durumun tersine döndüğünü ifade etmiştir. Yine bu eser, Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi 100 Arap romanı içerisinde yer almayı başarmıştır.

Romanlarıyla ve bunlarda kullandığı fasih Arapça ile ön plana çıkan bir başka isim Hasan Nasr⁶⁵ ise edebî hayatını daha çok kısa hikâye ve roman yazımıyla şekillendiren biri olarak addedilmektedir. Nasr, eserlerinde klasik üslubu kullanmayı tercih etmiş ve toplumsal konuları ele almıştır. Öte yandan Nasr'ın yaşadığı döneme tanık olan Tunuslu aydınlar, onun daima Batı medeniyetini reddeden ve Tunus'a muhabbet duyan bir yazar olduğu görüşünde ittifak etmişlerdir. Bu görüşlerin yanı sıra Nasr'ın, maddiyattan uzak uzlet içinde bir yaşam sürdüğünü ifade etmek mümkündür. Nitekim yazarın mutasavvıf bir kimliğe sahip olması, onun eserlerinde sıkça karşılaşılan dünya hayatında fâni bir konumda olan insanın hayallerini, gerçeklerini ve geleceklerini Tunus toplumu üzerinden anlatma yöntemini desteklemiştir.⁶⁶

Hasan Nasr'ın modern Tunus romanında önemli bir yer edinmesinde etkili olan eserlerin başında *Dâru'l-Bâşâ* ve *Dehâlîzu'l-Leyl* adlı romanları gelmektedir. Nasr, *Dâru'l-Bâşâ*'da Murtaza eş-Şamih'in çocukluk yıllarını ve kırk yıl sonra eski Tunus kentinde yer alan evine geri dönüş hikâyesini anlatmaktadır. Yazar eserde, annesinden ayrılıp babasıyla beraber yaşadığı sıralarda fiziksel istismara maruz kalan Murtaza'nın ilerleyen yıllarda kaygı içinde dünyayı dolaşmasını, daha sonra bir vesileyle Moritanya'da bulunduğu bir zamanda babasının mutasavvıf arkadaşlarından birisiyle

⁶⁵ Hasan Nasr, Tunuslu hikâye ve roman yazarıdır. 1937 yılında başkent Tunus'ta dünyaya gelen Nasr, eğitim hayatına medreselerde Kur'an-ı Kerim öğrenerek başlamış, daha sonra 1958'de Zeytûne Üniversitesi'nden mezun olmuştur. Meslek hayatına ilköğretim öğretmenliğiyle başlayan yazar, akabinde Irak'ta bir eğitim kurumundan diploma alarak lise düzeyindeki okullarda görevine devam etmiştir. Daha sonra Moritanya'ya intikal etmiş, orada da Arap dili alanında öğretmenlik görevinde bulunmuştur. *Dehâlîzu'l-Leyl*, *Hubzu'l-Ard*, *Leyâli el-Matar* ve *Dâru'l-Bâşâ* yazarın başlıca eserleri arasında yer almaktadır. Hasan Nasr'ın hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: el-Gazzî, **a.g.e.**, s. 231.

⁶⁶ Hüsnî Seyyid Lebîb ve Reşîd ez-Zevvâdî, **İtticâhâtü'l-Kıssati't-Tûnusiyyeti'l-Kasîra**, Kahire, Dâru'l-İthâf li'n-Neşr, 2000, s. 53-54.

karşılaşmasını ve o kişinin tavsiyeleri üzerine babasına ulaşabilme arzusuyla başkent Tunus'a geri döndüğü sırada içinde bulunduğu psikolojik buhranı yansıtmaktadır.⁶⁷ Ayrıca eser, Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi 100 Arap romanı içerisinde yer almayı başarmıştır. *Dehâlîzu'l-Leyl* adlı romanda ise Nasr, Tunus'un sahil kentlerinden biri olan el-Mehdiyye'deki balıkçılık sektöründeki sosyalist kalkışmanın etrafında şekillenen olayları anlatmaktadır. Yine bu eserde gerek olay örgüsü gerek de yapısal ve teknik unsurlar dikkate alındığında Nasr'ın edebî kişiliğinin bir parçası olan mutasavvıf yönünden bazı izlere rastlanmaktadır.

Modern Tunus edebiyatının hemen hemen her alanında bir edebî ürün ortaya koyma başarısını göstermesiyle bilinen Muhammed Salih el-Câbirî⁶⁸, Tunus'un bağımsızlık sonrasındaki en velut edebiyatçıları arasında yer almıştır. el-Câbirî'nin hikâye ve romanlarında yer alan kahramanların, bağımsızlığını kazanan Tunus halkının farklı kesimlerinden olan insanları sembolize ettiği söylenebilir. Nitekim halkın el-Câbirî'yi tanımasında büyük pay sahibi olan onun *Yevm min Eyyâm Zumra* adlı romanı, Tunus'un güneyinde yer alan ve birçok maden ocağının bulunduğu Redîf kentinde bağımsızlık öncesi dönemde gelişmektedir. Eserde başkahraman olan Abdullah, marangoz mesleğiyle meşgul, kendini zulüm ve baskı altında hisseden birini temsil etmektedir. Nitekim burada yazarın, bağımsızlık öncesi dönemde yaşamış Tunuslu işçilerin içinde bulunduğu sosyoekonomik kısıtlamanın halkın üzerindeki psikolojik etkilerini okuyucusuna hissettirmeye çalıştığı görülmüştür.⁶⁹ Yazarın 1982 yılında yayınladığı *Leyletu's-Senevâti'l-'Aşr* adlı romanının konusu, iki

⁶⁷ Gökgöz, "Modern Tunus Romanına Bir Bakış", s. 88.

⁶⁸ Muhammed Salih el-Câbirî, Tunuslu eleştirmen, hikâye ve roman yazarıdır. 1940 yılında Tunus'un Tuzer kentinde dünyaya gelen el-Câbirî, burada ilk, orta ve lise öğrenimini tamamlamış, 1971 yılında Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1980 yılında ise Cezayir Üniversitesi Arap dili ve edebiyatı enstitüsünde öğrenimini tamamlamıştır. Meslek hayatına ilk ve ortaokul düzeyinde öğretmenlik yaparak başlayan yazar, daha sonra Tunus Kültür Bakanlığı'nda memur olarak görev almıştır. Arap ülkelerinin hepsinde bulunmasının yanı sıra; Fransa, İtalya, İspanya, Balkan ülkeleri ve Türkiye olmak üzere çok sayıda ülke ve bölgeyi ziyaret etme fırsatını bulmuştur. Öte yandan el-Câbirî'nin *Râbitatu'l-Kalemi'l-Cedîd* ve *İttihâdu'l-Kuttâbi'l-'Arab* topluluklarına üye olduğu bilinmektedir. *Yevm min Eyyâm Zumra*, *Leyletu's-Senevâti'l-'Aşr*, *Mahmûd Bayram et-Tûnisî fi'l-Menfâ Hayâtuhû ve Âsâruhû*, *eş-Şi'ru't-Tûnisîyyu'l-Mu'âsır* ve *el-Kıssatu't-Tûnisîyye Evâ'iluhâ ve Ruvvâduhâ* yazarın başlıca eserleri arasında yer almaktadır. Muhammed Salih el-Câbirî'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: Campbell, *a.g.e.*, s. 407-409.

⁶⁹ Fountaine, *a.g.e.*, s. 70.

başkahramanın hayatlarından bazı kesitleri ihtiva etmektedir. Eser, bir taraftan ilk başkahraman olan bir müdürün, çalışanlarının haklarını koruması ve onları desteklemekten yana bir tutum sergilemesinden ötürü mesul olduğu idare tarafından işinden kovulmasını konu edinmektedir. Diğer taraftan ise, eşi yurt dışında bulunan ve kendisine güven beslememesinden ötürü çocuklarını yetiştirmek üzere Tunus'ta hayatını devam ettirmeye karar veren bir kadının, romanın ilk başkahramanı olan müdür karakteriyle karşılaşmasını ele almaktadır.⁷⁰

Modern Tunus romanının günümüzde hayatta olan öncülerinden biri olan Mahmud Tarşûne⁷¹'nin, eserlerinde toplumsal sorunları dile getirerek bunları çözme konusunda çaba gösterdiğini söylemek yerinde olacaktır. Yazarın eserlerinde dikkat çeken bir diğer nokta, varlık merkezli meseleleri soyut bir üslup ve imgeler aracılığıyla okuyucusuna aktarmasıdır. Ayrıca Tarşûne, edebî hayatı boyunca Mahmud el-Mes'adî'nin yolundan giderek, onun Tunus edebiyatına dair yaptığı çalışmalarla ilgilenmiştir. Tarşûne'nin 1992 yılında neşrettiği *el-Mu'cize* adlı romanının, modern Tunus edebiyatında büyük bir ilgi gördüğünü söylemek mümkündür. Nitekim bu roman, yazarın bilgi ve birikimini yansıtan, ayrıca klasik Arap edebiyatı olay örgüsüne bağlı kalınarak oluşturulan, okuyucuya gerçek ve hayal kavramları arasında yeni ufuklar açan bir eser olarak nitelenmektedir.

⁷⁰ A.e., s. 72.

⁷¹ Mahmud Tarşûne, Tunuslu akademisyen ve roman yazarıdır. 1941 yılında Tunus'un Safakes kentinde dünyaya gelmiştir. İlköğrenimini başkent Tunus'ta tamamlayan Tarşûne, lise eğitimini Sûse şehrinde almıştır. Yazar 1966'da Arap dili ve edebiyatı alanında diplomasını elde etmiştir. Daha sonraki yıllarda ise lisansüstü eğitimini Paris'teki Sorbon Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Bu yıllarda Tarşûne, Arap ve İspanyol edebiyatlarını karşılaştırmaya yönelik çalışmalarda bulunmuştur. Yazarın eleştiri, hikâye ve roman türlerinde birçok edebî çalışma ortaya koymuştur. *Nevâfiz*, *Dunyâ*, *el-Mu'cize*, *et-Timsâl*, *min A'lâmi'r-Rivâye fî Tûnis*, *Mebâhis fî'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Mu'âsir* ve *Salâtu'l-Ğâib* yazarın başlıca eserleri arasında yer almaktadır. Mahmud Tarşûne'nin hayatı ve eserlerine dair detaylı bilgi için bkz.: el-Gazzî, a.g.e., s. 750.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ’NİN HAYATI, EDEBÎ KİŞİLİĞİ VE ESERLERİ

2.1. HAYATI

Tam adı Muhammed el-‘Arûsî b. Abdullah b. el-Mebrûk b. et-Tâhir b. Ali b. et-Tâhir el-Muhezzebî el-Mâmî el-Matvî olan yazar, 19 Ocak 1920’de Tunus’un güneydoğusunda yer alan Kabis şehrine yakın, denize 5 km uzaklıkta olan Matviye köyünde dünyaya gelmiştir. Yazarın tam adında yer alan el-Muhezzebî ifadesi, kökenlerinin Sidi Muhezzeb’in soyundan geldiğine delalet ederken; el-Mâmî de Matviye köyünün kuzeydoğusuna düşen bir yer adından gelmektedir. Yazarın el-Matvî künyesinin dayandığı Matviye köyü ise, Tunus’un güneydoğusunda bulunan Kabis şehrinin kenar mahallelerinden biri addedilmektedir. Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî, oldukça entelektüel bir aile içerisinde yetişmiş bir isimdir. Yazarın babasının adı Abdullah, annesinin ise Munâ’dır. Ayrıca yazarın dedesinin, XIX. yüzyılın başlarında imamlık görevini ifa etmek üzere el-Mâye köyüne geldiği bilinmektedir.⁷²

el-Matvî’nin eğitim hayatı, köyünde yer alan Seyyid Abdusselam Ali Tekkesi’nde ilk hocası Ömer b. Yakup eğitmenliğinde başlamıştır. Bir müddet sonra Abdulkâdir el-Cîlânî Tekkesi’nde öğrenim hayatına devam eden yazar, burada Tunuslu meşhur edebiyatçı ve tiyatrocu Samîr el-‘Îyâdî’nin dedesi olan el-‘Îyâdî b. Samîr’den eğitim almıştır.

Yazar, ilköğrenimine bir köy okulunda devam ederken arkadaşlarından birinin önerisi üzerine Arap ve Fransız dillerinde eğitim veren bir devlet okuluna geçiş yapmış, 1935 yılının güz döneminde ilkokul tahsilini tamamlamıştır. Daha sonra ağabeyinin tavsiyesi üzerine lise eğitimini tahsil etmek için başkent Tunus’ta bulunan ve Kuzey Afrika’da Arap dili eğitimi ve İslami ilimler alanlarında oldukça muteber bir

⁷² Muhammed el-Hâdî b. et-Tâhir el-Matvî, **Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî Sîre ve Varakât min İbdâ’i Merhaleti’ş-Şebâb**, Tunus, Dâru’l-Kutubi’l-Vataniyyeti’l-Tûnusiyye, 2011, s. 13-14.

eğitim kurumu olarak kabul edilen Câmi'ü'z-Zeytûne'ye gitmiştir. Yazarın lise öğrenimini burada tamamlamak istemesinin sebebi, Câmi'ü'z-Zeytûne'den mezun olup kırsal bölgelere geri dönen kişilerin, o bölgenin sakinleri tarafından takdir ve saygıyla karşılanmasıdır. Yazar hem ortaöğrenimini hem de yükseköğrenimini söz konusu yerde tamamlamıştır. Câmi'ü'z-Zeytûne'deki öğrenimi esnasında Arap dilinin inceliklerine vâkıf olmaya çalışmıştır. el-Matvî'nin bu dile gösterdiği ilginin yanında onun hukuk alanına olan merakı, kendisinin Medresetü'l-Hukûk'ta eğitim almasına olanak tanımış ve 1945'te buradan diploma sahibi olmasını sağlamıştır. 1946 yılında edebiyat alanında da diploma almaya hak kazanan yazar, akabinde Haldûniye Enstitüsü'nde lisansüstü eğitimine başlayarak burada İslam araştırmaları alanında yüksek lisans diploması sahibi olmuştur.⁷³

Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin öğrenim hayatı süresince ders alıp ilimlerinden istifade ettiği hocaları arasında; Ahmed Muhtâr el-Vezîr, Muhammed Bûşerbiyye, Muâviye et-Temîmî, İbrahim en-Neyfer, Nâsır es-Saddâm, Muhammed Bû Azzûz ve Muhammed el-'Arabî el-Kebbâdî gibi isimler yer almaktadır.⁷⁴

Yazarın hayatında oldukça dikkat çeken nokta, sporla yakından ilgilenmiş olmasıdır. Nitekim o, fiziksel beden gücüne dayanan spor türlerine ilgi duyarken, futbolla da yakından ilgilenmiştir. Ancak yazarın futbol oynarken geçirmiş olduğu bir rahatsızlık, onun bu alandan uzaklaşmasına sebebiyet vermiştir. el-Matvî, karşılaştığı bu olumsuzluklara rağmen spora duyduğu ilgiden ödün vermemiş, bilhassa doğduğu topraklarda ve başkent Tunus'ta çok sayıda spor merkezlerini açmada aktif rol oynayarak spora olan ilgisini açıkça ortaya koymuştur.⁷⁵

Yazar, mezuniyetinin ardından Tunus'un bağımsızlığını elde ettiği 1956 yılına kadar mezun olduğu Câmi'ü'z-Zeytûne'de öğretim alanında hizmet vermiştir. el-Matvî, göreve başladığı ilk yıldan itibaren meslektaşlarının ve bu kurumda uzun yıllar boyunca hocalık yapan meşhur isimlerin takdirini kazanmıştır. Câmi'ü'z-Zeytûne'ye

⁷³ Campbell, **a.g.e.**, C. II, s. 1229.

⁷⁴ Ahmet Özel, "Matvî, Muhammed Arûsî", **DİA**, C. EK-II, Ankara, 2019, s. 201.

⁷⁵ Muhammed el-Hâdî b. et-Tâhir el-Matvî, **a.g.e.**, s. 20.

bağlı muhtelif enstitülerde de dersler veren yazarın ilgilendiği alanlar arasında; İslami ilimler, Arap edebiyatı tarihi, İslam tarihi, Haçlı Seferleri ve Osmanlı tarihi yer almaktadır. Yazarın sahip olduğu bilgi birikiminden istifade ettiği öğrencileri arasında; Muhammed el-Mîlî, Cîlânî Belhâc Yahya, Ebu'l-Kâsım Sa'dullah, Ömer b. Sâlim, Abdullah Rûkeybî, Kâsım Bûsnîne, Abdulcelîl Temîmî ve Reşâd el-Îmâm gibi isimler zikredilebilir.⁷⁶

el-Matvî'nin 1956 yılına kadar hizmet verdiği verimli geçen eğitim-öğretim hayatından sonraki mesleki durağı, diplomasi alanı olmuştur. Söz konusu yılda Tunus'un Kahire Büyükelçiliği'nde kültür ataşesi olarak göreve başlayan yazar, 1957'de müsteşarlık makamına getirilmiştir. 1958'in ocak ayında Tunus'un Bağdat Büyükelçiliği'nde birtakım idari görevler üstlenen el-Matvî, müteakip yılda Tunus'un Suudi Arabistan'daki Tunus Başkonsolosluğu'nda memur olarak tayin edilmiştir. Burada beklenenin üstünde büyük bir başarı gösteren yazar, 1960'ta Tunus'un Riyad büyükelçisi unvanına sahip olmuştur. el-Matvî, buradaki görevini ifa ederken ayrıca ülkesinin Bağdat büyükelçiliği görevine de layık görülmüştür. el-Matvî'nin diplomasi alanında elde ettiği başarılar, onun güçlü edebî kimliğinin yanında çok yönlü bir kişiliğe sahip olduğunun kanıtı olmuştur.

Üstlendiği diplomatik görevlerin ardından 1962'de ülkesine dönen yazar, bir buçuk sene süresince Tunus Millî Eğitim Bakanlığı'nda birtakım idari görevlere getirilmiştir. Bu görevi esnasında Tunus'un bağımsızlığını elde etmesinin ardından ortaya konan modern eğitim sisteminde okutulacak ders kitaplarını bizzat incelemiştir. Bu görevinin ardından yazar, Câmî'u'z-Zeytûne'de dekanlık görevini yürüten Muhammed el-Fâdıl b. 'Âşûr tarafından üniversitenin İslami İlimler Fakültesi'nin genel sekreterliği görevine davet edilmiştir. Bu görevi kabul eden el-Matvî, 1963 ve 1964 yılları boyunca vazifesini sürdürmüştür.⁷⁷ Yine 1964'te Tunus Meclisi'ne milletvekili olarak seçilip üst üste dört dönem milletvekilliği yapmıştır. Yazar, meclisin sosyal ve kültürel işlerden sorumlu komitesinin başkanlığını da üstlenmiştir.

⁷⁶ Özel, **a.g.e.**, s. 201.

⁷⁷ Muhammed el-Hâdî el-Matvî, **a.g.e.**, s. 27-28.

Bireysel anlamda yaptığı ilmî ve kültürel çalışmalarını devam ettirebilmek adına 1987 yılında üstlendiği diplomatik ve idari görevlerinden ayrılan yazarın, mecliste bulunduğu süre zarfında, Tunus'un Arap kültürüyle özdeşleşmesi, eğitim dilinin Arapça olması ve toplumun her kademesinde Arap dilinin özünün korunması ve yaygınlaşması için çaba harcadığı bilinmektedir.

el-Matvî'nin ülke siyasetinde aktif bir şekilde görev almasında, Tunus siyasi hayatında büyük önem arz eden Hür Parti'ye üye olmasının etkili olduğu söylenebilir. Nitekim yazarın, 1964-1979 yılları arasında adı zikredilen partinin milletvekilliğini yaptığı bilinmektedir. Ayrıca milletvekilliğinin yanı sıra; Tunus Yazarlar Birliği, Arap Yazarlar ve Edebiyatçılar Birliği, Asyalı ve Afrikalı Yazarlar Birliği, Asya ve Afrika Dayanışması Kurumu'nda çeşitli idari görevlerde bulunmuştur. Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, gerek eğitim-öğretim gerek de diplomatik ve idari görevleri neticesinde çok sayıda ülkeyi ziyaret etme fırsatı bulmuştur. Bunlar arasında Fas, Cezayir, Libya, Sudan, Moritanya, Kuveyt, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan ve Lübnan gibi Arap ülkelerinin yanında Avrupa ülkelerinden Fransa ve İtalya'yı, daha sonra İngiltere, Türkiye, Pakistan, Endonezya ve İran'ı ziyaret etmiştir.⁷⁸

Evliliğinden beş çocuk sahibi olan yazar, 24 Temmuz 2005 tarihinde seksen beş yaşında hayatını kaybetmiş, ölümünün ardından doğduğu Matviye köyünde defnedilmiştir.⁷⁹

2.2. EDEBÎ KİŞİLİĞİ

Tunuslu yazar Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin yaşadığı dönem, Fransız sömürgesinin; Kuzey Afrika'yı Hristiyanlaştırma ve bölge halkının millî değerlerini yok etme emellerini sürdürdüğü bir dönem olmuştur. Öyle ki söz konusu zaman diliminde Fransız sömürgesi; toplumun farklı kesimlerden olan insanları birbirlerine düşürme, camileri kiliseye dönüştürme, eğitim ve kültür dilini Fransızlaştırma, tarihî değerleri imha etme ve insan özgürlüğünü kısıtlama gibi birtakım girişimlerde

⁷⁸ Campbell, **a.g.e.**, C. II, s. 1229.

⁷⁹ Özel, **a.g.e.**, s. 201.

bulunmuştur. Öte yandan bu teşebbüslere en sert tepkiyi, Tunus toplumunun farklı statülerinde yetişen ve millî değerlerine bağlı yaşayan kimselerin gösterdiği ifade edilebilir. Bu isimler arasında; Esed b. el-Firât, İbn ‘Arafe, et-Tifâşî, Ebu’l-Kâsım eş-Şâbbî, Tâhir el-Haddâd, el-Kebâdî ve yazarımız Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî yer almıştır. Yine burada zikredilen noktaların, el-Matvî’nin edebî hayatının şekillenmesinde büyük bir paya sahip olduğu söylenebilir.⁸⁰

el-Matvî’nin edebî hayatının ilk izlerinin, henüz ilkokul yıllarında şiire olan merakında görüldüğü bilinmektedir. Bunun yanında yazarın başkent Tunus’a gittiğinde haftalık olarak yayımlanan ve Kahire’de basılan *er-Risâletu’l-‘Usbû’iyye* adlı dergiyi düzenli bir şekilde takip etmesi, onun edebî mecraya yönelmesinde etkili olmuştur. Söz konusu dergi; şiir, hikâye, el yazmaları ve tarih gibi alanlarda kaleme alınan çalışmaları okuyucusuna sunan bir yayın aracı olarak tanınmıştır. Nitekim yazarın, bu dergide neşredilen farklı alanlara dair çalışmaları pürdikkat mütalaa ettiği bilinegelmiştir. Öte yandan el-Matvî, mensubu olduğu Câmi‘u’z-Zeytûne’deki edebî çevrenin kendisine sunduğu fırsatları başarıyla değerlendirmiştir. Bunun somut bir örneği olarak, öğrenci arkadaşlarıyla beraber kurdukları topluluklarda edebî ve ilmî tartışma ortamları tesis etmeleri verilebilir. Bu tartışma meclisleri, el-Matvî’nin henüz lise yıllarında iken bir edebî eser yazma becerisini kazanmasında etkili olmuştur. Onun yazma becerisini güçlendirmek adına Muhammed b. Niyye’den dersler alması, edebî kişiliğinin oluşmasında önemli etkenlerden biri olarak addedilmektedir.⁸¹

el-Matvî, seksen beş yıl süren hayatı boyunca; tarih, öykü, şiir, roman, çocuk edebiyatı ve ansiklopedi yazımı gibi muhtelif yazınsal alanlarda ürünler ortaya koymuş bir isimdir. Yazarın çalışmalarında, klasik dönem Arap edebiyatının öncülerinden olan el-Câhiz (ö. 255/869) ve Ebû Hayyân et-Tevhîdî (ö. 414/1023) gibi isimlerin etkisinde kaldığı ifade edilebilir. Yazar; şiirleri, öyküleri, romanları, çeşitli yazıları ve araştırmaları aracılığıyla 30’lu yıllardan itibaren ülkedeki edebî

⁸⁰ İzzet Osman Ebu’n-Nasr, **Dirâsât fi’l-Edebi’t-Tûnisîyyi’l-Mu’âsir**, Beyrut, Dâru’l-Ceyl, 1994, s. 33.

⁸¹ Campbell, **a.g.e.**, C. II, s. 1230.

hareketliliğin içerisinde aktif bir şekilde yer almıştır. Arap dünyasında tanınmış eleştirmen ve edebiyatçılar, el-Matvî'nin güçlü edebî kimliğini konu edinen kimi çalışmalara imza atmışlardır. Muhammed el-Merzûkî, Ebû Zeyân es-Se'adî, Reşîd ez-Zevvâdî, Ömer b. Sâlim, Mahmud Tarşûne ve Hüsnî Seyyid Lebîb, yazarın üretken kimliğini ön plana çıkaran isimler arasında yer almışlardır.⁸²

Yine el-Matvî'nin edebî hayatında önem arz eden bir diğer etken, modern Tunus edebiyatının şekillenmesinde rol oynayan edebî topluluklara üye olmasıdır. Yazarın üye olduğu edebî topluluklar arasında; *Nâdi'l-Kalem (Kalem Kulübü)*, *Nâdi'l-Kıssa (Hikâye Kulübü)*, *en-Nâdi's-Sekâfî (Kültür Kulübü)*, *el-Meclisu'l-İlmî li Beyti'l-Hikme (Beytu'l-Hikme İlim Meclisi)* ve *İttihâdu'l-Kuttâbi't-Tûnisiyyîn (Tunuslu Yazarlar Birliği)* zikredilebilir. Söz konusu edebî toplulukların yanı sıra el-Matvî, Arap Yazarlar ve Edebiyatçıları Umumi Birliği'nde genel sekreterlik görevini ifa etmiş, daha sonra da *Mecelletu Kısas (Hikâyeler Dergisi)*'a kuruluşundan itibaren başkanlık etmiş ve bu derginin editörlüğünü yapmıştır.⁸³

Tunuslu yazarın özellikle *Nâdi'l-Kalem*, *en-Nâdi's-Sekâfî Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî* ve *Nâdi'l-Kıssa* kulüplerinin kuruluşunda, faaliyetlerinde ve yönetiminde bizzat görev alması, bu alt başlıkta üzerinde durulacak bir diğer noktadır. Nitekim el-Matvî; Muhammed el-Merzûkî, et-Tâhir 'Arab, el-Habîb Hibâc, el-Hâdî Hamuv ve el-Beşîr el-'Arîbî gibi Câmî'ü'z-Zeytûne'den mezun olmuş bir grup arkadaşıyla beraber 1950 yılının başında *Nâdi'l-Kalem*'i kurmuştur. Yazar, söz konusu kulüpte Tunus edebiyatının yakından takip edilmesi adına başkanlık görevini yürütmüş ve aynı zamanda danışmanlığını da yapmıştır. Ayrıca *Nâdi'l-Kalem*, kuruluşundan itibaren Tunus edebiyatı ve kültürü adına neşrettiği edebî ürünler ve düzenlediği ilmî oturumlar sayesinde döneminin ilgi odağı olmayı başarmıştır. Kulübün kurucusu olan el-Matvî'nin, bu topluluğun kuruluşundan altı yıl sonra Kahire'ye kültür ateşesi olarak atanmasıyla *Nâdi'l-Kalem*'in edebî faaliyetleri duraksamıştır.⁸⁴ Tunus'ta *Nâdi'l-*

⁸² Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 39.

⁸³ Kâmil Selmân el-Cubûrî, **Mu'cemu's-Şu'arâ' mine'l-'Asri'l-Câhiliyyi Hattâ Sene 2002**, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, s. 135.

⁸⁴ Muhammed el-Hâdî el-Matvî, **a.g.e.**, s. 40.

Kalem'in akabinde ortaya çıkan ve neşrettiği çalışmalarla tanınan *en-Nâdi's-Sekâfi Ebu'l-Kâsım eş-Şâbbî*, el-Beşîr Zurku'l-'Uyûn tarafından 1962'de kurulmuştur. Yine el-Matvî, bu kulübün iki dönem süresince başkan yardımcılığı görevini ifa etmiş, 1981'de ise başkanlık makamına getirilmiştir. Bu kulübün Tunus'ta edebî ve kültürel alanlarda aktif rol almasının sebebi, ülke edebiyatının seviyesini artırmak adına muhtelif alanlarda kaleme alınan çalışmaları neşretmiş olmasıdır. Ayrıca bu kulüp sayesinde ülkede faaliyet gösteren edebî kulüplerin sayısında artış gözlemlendiği söylenebilir. Söz konusu kulüp, İbn Haldûn ve İbn Reşîk'in benimsedikleri klasik yöntemle; Tunus'ta öykü türünün şekillenmesinde öncü isimlerden olan et-Tâhir el-Haddâd'ın benimsediği modern yöntemi harmanlayarak kendine özgü yeni bir yöntemi ortaya koymayı başarmıştır.⁸⁵

el-Matvî'nin edebî kişiliğinde dikkat çeken noktalar arasında diğer bir edebi topluluk olan *Nâdi'l-Kıssa*'nın başkanlığını yürütmüş olması zikredilebilir. Nitekim *Nâdi'l-Kıssa*, 14 Ekim 1964 tarihinde kurulmuş ve bilhassa modern Tunus öyküsünün gelişmesi adına ortaya konan çalışmalara öncülük etmesiyle tanınmıştır. Bu topluluğun ilgi alanlarının; okuma grupları, ilmî tartışma ortamları ve Câmi'u'z-Zeytûne'de edebiyat öğrenimi gören öğrencilerin bu alanda kendilerini yetiştirmeleri için gerekli atmosferi oluşturma etrafında şekillendiğini ifade etmek mümkündür. Bu bilgilere ek olarak söz konusu toplulukta edebî anlamda ortaya konan çalışmalarda o dönemki Tunus toplumuna dair psikolojik ve sosyolojik açılardan yapılan analizlere yer verildiği söylenebilir. Yine bu dönemde hem yurt içinde hem de yurt dışında yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler, modern Tunus öyküsünün şekillenmesinde etkili olmuştur. Söz konusu gelişmelerin yanı sıra *Nâdi'l-Kıssa*'nın bir alt kuruluşu olarak faaliyet göstermeye başlayan *Mecelletu Kısas*; bu dönemde örnekler vermiş Tunuslu edebiyatçıların sesini duyurduğu ve eserlerini yayınladığı, ayrıca bünyesinde edebî eleştiriler ihtiva eden makalelerin neşredildiği bir yayın organı vazifesi üstlenmiştir. Öyle ki bu kuruluş; yerellikten uzak saf Arap dilinin edebî eserlerde kullanılmasını teşvik etmiş ve bu ilke doğrultusunda döneminin en muteber yayın

⁸⁵ Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, **a.g.m.**, s. 16.

organını olma unvanını elde etmiştir.⁸⁶ Muhammed Salih el-Câbirî, Hasan Nasr, İzzettin el-Medenî, Semir el-İyâdî, Rıdvan el-Kevnî, Ahmed Memo, Ömer b. Sâlim ve Muhsin b. Dayf gibi isimler, *Mecelletu Kısas* çatısı altında öyküler neşrederek bilhassa modern Tunus öyküsünün sistemleşmesine katkıda bulunmuş kimseler arasında yer almışlardır.

Yukarıda üzerinde durulan ve yazarın edebî hayatında önemli izler bırakmış edebî toplulukların yanı sıra, el-Matvî'nin edebî kişiliğinde değinilmesi gereken noktalar arasında onun şiir, öykü ve roman türleriyle yakından ilgilenmesi yer almaktadır. Bu tespitten hareketle bilhassa yaşadığı çevrede “şair” kimliğiyle de tanınan yazarın şiire bakış açısının üzerinde durulmasının gerekliliği göze çarpmaktadır. Bu noktada Arap ülkelerinin sömürge anlayışından kurtulma çabası ve bağımsızlıklarını elde etme mücadeleleri hakkında çeşitli ülkelerde çok sayıda serbest şiir örneklerinin verildiği zikredilebilir. Nitekim bu şiirler; Mısır, Ürdün, Suriye ve Irak gibi ülkelerde günlük ve haftalık olarak yayımlanmıştır. Söz konusu şiir örneklerinin, gerçekçi ve sömürge anlayışına karşı hiddet dolu bir üslupla kaleme alındığı bilinmektedir. Şair el-Matvî'nin bahsi geçen ülkelere konum açısından uzak olmasına rağmen üzerinde durulan şiir anlayışıyla serbest şiirler kaleme aldığı söylenebilir. Şairin de bulunduğu Tunus'ta ve diğer Kuzey Afrika ülkelerinde bu şiir anlayışının muhteva bakımından Fransızlara karşı direniş ve bağımsızlık konuları etrafında toplandığı görülmektedir.⁸⁷ Diğer taraftan el-Matvî, Tunus'ta şiirlerinde ilk kez serbest ölçüye yer veren şairler arasında anılmış ve şiirlerinde ele aldığı konuları millî meseleler üzerine temellendirmesiyle bilinegelmiştir. Onun şiir alanındaki tecrübesi, diğer edebî türlere kıyasla daha azdır. Bu tespit, onun romancı ve öykücü kimliklerinin şair kimliğinden daha fazla tanınmış olduğunun bir göstergesidir.

el-Matvî'nin şiir türüne olan ilgisini Tunus'un bağımsızlığını elde etmesinden önce 1953-1955 yılları arasında yazmış olduğu şiirler ile bağımsızlığın kazanıldığı 1956 yılında yayınladığı şiirler arasında değerlendirmek yerinde olacaktır. Nitekim

⁸⁶ Muhammed el-Habîb Hammâdî, “Suvar mine'z-Zâkira “Nâdi'l-Kıssa””, *Mecelletu'l-Mesâr*, Sayı: 12, 1992, s. 107-109.

⁸⁷ J. A. Haywood, *Modern Arabic Literature: 1800-1970*, London, Lund Humphries, 1971, s. 187-188.

şairin bağımsızlık öncesinde kaleme aldığı şiirlerde anlamsal kapalılığı yoğun bir şekilde kullandığı görülmüş, bağımsızlıkla beraber kaleme aldığı *Şuhedâ'u Men?* ve *eş-Şâ'iru't-Tamûh* adlı örneklerde ise şiirlerinde anlamsal açıklığın belirmeye başladığı fark edilmiştir.⁸⁸

el-Matvî'nin kaleme aldığı iki divanında modern Tunus şiirinin de başlıca temalarından biri olan millî meseleler üzerinde yoğunlaştığı bilinmektedir. Bu divanlarda yer alan kasidelerin sayısı azımsanamayacak kadar çokluk arz etmektedir. Bu kasidelerde şairin; cesaret, özgürlük ve mukavemet gibi temalar üzerinde yoğunlaştığı, bununla beraber modern Tunus şiirinde serbest ölçüyü kullanma eğiliminde olduğu görülmüştür. Öyle ki müteakip yıllarda, modern Tunus şiirinde serbest ölçünün öncüleri arasında anılmıştır. Bu tespitin en aşikâr tezahürü de ülkenin bağımsızlığını elde etmesinin akabinde idari görevlere getirilene dek onun uzun bir müddet bu şekilde şiir yazması olmuştur. el-Matvî'nin şiir anlayışına dair zikredilmesi gereken noktalar arasında onun kişilik özelliklerinin şiirlerine yansması gelmektedir. Şairin, deyim yerindeyse nefes nefese şiir yazma anlayışını tamamen reddederek şiirin sükûnet ve dikkat üzerine temellendirilmesi gerektiği üzerinde durduğu söylenebilir. Onun edebî kişiliğinde dikkat çeken özellikler arasında; düzyazı ve şiir formlarında verdiği örneklerde hem dil hem de üslup bakımından birtakım farklılıkların bulunması yer almaktadır. Bu alt başlıkta daha önce zikredildiği üzere şiirlerinde anlamsal kapalılığa oldukça yer veren şair, öykü ve roman gibi nesir alanında örnekler verdiği edebî türlerde ise daha basit ve anlaşılır bir dil tercih etmiştir.⁸⁹

Yukarıda el-Matvî'nin kaleme aldığı iki divan hakkında verilen bilgilerin yanında onun şiir anlayışını içerik ve teknik olmak üzere iki açıdan incelemek yerinde olacaktır. el-Matvî'nin şiirlerinin içeriğinin; umut, çaba, toplumun bilinçlendirilmesi, bağımsızlık, vatan sevgisi, millî birlik ve beraberlik, sömürge anlayışına mukavemet ve tasavvuf gibi temaların etrafında şekillendiği ifade edilebilir. Öte yandan şair, yaşadığı dönemde yazılan şiir örneklerine eleştirilerde bulunmuş ve bu örneklerin içeriklerinin, o dönemin toplumsal sorunlarını dile getiren temalar dışında kaldığı

⁸⁸ Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır, **a.g.e.**, s. 96-97.

⁸⁹ el-Câbirî, **a.g.e.**, s. 132.

görüşünü desteklemiştir. Tüm bu değerlendirmeler, içinde bulunduğu toplumun ve yaşamış olduğu dönemin sorunlarını anlatmada şiiri bir araç olarak gördüğünü ortaya koymaktadır.⁹⁰ Söz konusu sorunları muhtelif beyitlerinde doğrudan bir anlatım yerine semboller aracılığıyla dolaylı bir şekilde aktaran şair, şu dizeleriyle şiirin yaşadığı toplum üzerindeki etkisini yansıtmaktadır:

“Her ne istiyorsan şiirle iste, çünkü istediğin yerlere onunla yükselebilirsin!

Çünkü şiirin içtenliği ahmakların bile anlayabileceği bir etkiye sahiptir.

Taassup putlarını sağlam bir sözle yık!

Çünkü temiz topraklar, şiirin nağmeleriyle inşa edilir.”⁹¹

Ayrıca el-Matvî, şairlerin, yaşadıkları dönemlerde Tunus toplumunu bilinçlendirmek, sadece şiir yazmayarak tıpkı toplumun her ferdi gibi karşılaşılan sorunların merkezinde yer almak ve bu sırada toplumu yönlendirmek gibi birtakım vecibelerinin olduğuna da temas etmiştir:

“Şair olacak kişi, zor durumlarda ok gibi olmalıdır!

Onun derdi ya göklere ulaşmak ya da şehit olmaktır!”⁹²

Tunuslu şairin, kaleme aldığı kimi beyitlerde ülkesinin sömürge altındaki dönemden önceki özlenen yaşantısına geri döneceğine dair umudunu yansıttığı görülmüştür. Nitekim bu noktada el-Matvî, aşağıda yer verilen dizelerde görülen

⁹⁰ Ömer b. Sâlim, **Muhtârât li Şu‘arâ’i Tûnisiyyîn**, Tunus, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kuttâb, 1992, s. 735.

⁹¹ **A.e.**, s. 736.

⁹² **A.e.**, s. 736.

sembolik ifadelerle Tunus'un arzu edilen hürriyetini yakın bir zamanda tekrar kazanacağını işaret etmiştir:

“Babacığım, her yerde bayram var.

Kâinatta bahçelerde kuşlar ötüşüyor.

Mutluluk, dört bir yanı kuşatıyor.

Ancak senin evinin halkı üzgün...

Çünkü onlar, senin yolunu gözlüyorlar.

Peki ya sen dönecek misin?

Evdeki mutluluk, yeniden geri gelecek mi?

Babacığım...”⁹³

Ayrıca el-Matvî'nin, yazdığı şiirler aracılığıyla Tunus halkına uyarılarda bulunduğunu ifade etmek yerinde olacaktır. Nitekim şair, kimi dizelerinde Tunus toplumunun, var olduğu sürece duyarlı olması gerektiğine temas ederken aynı zamanda ülke yararına olabilecek tüm hizmetlerde aktif rol alması gerektiğini vurgulamıştır:

“Onlara (yaşayan ölülere) hızlıca mezarlar kazdır!

Çünkü onlar, ölü kimselerden farksızdırlar.

Eğer sen ölü bir kimseye ikramda bulunmak istiyorsan,

O ölü kimseyi derhal defnet!”⁹⁴

⁹³ A.e., s. 737.

⁹⁴ el-Câbirî, a.g.e., s. 133.

Yukarıda el-Matvî'nin şiir anlayışının içeriği doğrultusunda üzerinde durulan noktaların yanı sıra, onun şiir örneklerinde görülen teknik özellikler de değinilmesi gereken bir unsur olarak göze çarpmaktadır. Bu noktada el-Matvî'nin, kaleme aldığı ilk şiir örnekleriyle klasik Arap edebiyatında tercih edilen ve bağlı kalınan geleneksel teknik anlayışların dışına çıkarak yenileşmenin öncü isimlerinden biri olduğu söylenebilir. Hatta bu dönemde klasik Arap şiir geleneğine bağlı kalarak yazdığı şiir örnekleriyle tanınan Ahmed el-Luğmânî'nin de el-Matvî'nin savunduğu ve öncüsü olduğu serbest şiir anlayışının etkisinde kalarak teknik anlamda başarılı şiirler kaleme aldığı bilinmektedir. Ayrıca Tunus Yazarlar Birliği'nin kurucularından biri olan eş-Şâzilî Zûkâr'ın da şiirde söz konusu yenileşme hareketinin etkisi altında kalarak serbest şiir örnekleri kaleme aldığı ifade edilebilir.⁹⁵ Ömrünün yaklaşık altmış yılını şiirle geçiren ve bu zaman dilimine üç divan sığdıran el-Matvî'nin, şiirlerinin büyük çoğunluğunda serbest ölçüyü esas almasının yanında *Mine'd-Dehlîz* adlı ikinci divanı başta olmak üzere birtakım şiir örneklerinde tek bir vezne dayalı yapıya dayandığı da bilinmektedir.⁹⁶ Son olarak el-Matvî'nin şiir anlayışının teknik açıdan taşıdığı nitelikler arasında; onun henüz gençlik yıllarındayken okuduğu muvaşşahların, klasik dönemde görülen Arap şiir örneklerinden farklılık gösterdiği yargısına ulaştığı söylenebilir.⁹⁷

Henüz çocukluk yıllarında ailesinin de yönlendirmeleriyle kısa öykü türünde birtakım girişimlerde bulunan el-Matvî, yukarıda değindiğimiz güçlü şair kimliğinin yanında aynı zamanda üretken hikâye ve roman yazarı kimlikleriyle de tanınmış bir isimdir. Bu girişimlerinde sıklıkla hayal gücüne dayanan yazarın, hikâyelerinde zikrettiği olayları teknik özelliklerle zenginleştirdiği bilinegelmiştir.⁹⁸ Yazarın 1981'de neşrettiği tek öykü koleksiyonu olan *Tarîku'l-Mu'assara*, el-Matvî'nin içerik ve teknik anlamda modern Tunus öyküsünün yeni bir edebî metoda sahip olmasında önem arz eder. Nitekim yazar, daha önceki yıllarda eserlerinde değindiği toplumsal

⁹⁵ Muhammed b. Recep, "Muhammed el-'Arûsî el-Matvî Şâ'irân", **el-Mesâr**, Sayı: 71, 2005, s. 164.

⁹⁶ **A.e.**, s. 166.

⁹⁷ **A.e.**, s. 164.

⁹⁸ Ömer b. Sâlim, **a.g.m.**, s. 84.

sıkıntıları ve beklentileri aşarak bu öykü koleksiyonunda hayal ve simge kavramlarına dayalı bir anlatım ortaya koymuştur.⁹⁹ Ayrıca onun, kısa öykü yazımında iki farklı bakış açısı üzerinde yoğunlaştığı görülmüştür. Birinci bakış açısı, el-Matvî'nin kısa öykü türünde verdiği örneklerde takip ettiği kuramsal bilgileri ihtiva eder. Bu bilgiler, kısa öykü yazımında bu türün edebî mecradaki konumunu ve diğer edebî türlerden ayrılan özelliklerini yansıtır niteliktedir. Ayrıca bu bilgiler arasında el-Matvî'nin söz konusu türde verdiği örnekleri *Kısas* ve *el-Aklâm* adlı edebî dergilerde ve muhtelif Arap yayın organlarında neşretmesi de yer almıştır. İkinci bakış açısı ise el-Matvî'nin kısa öykü ve roman türlerinin olay örgüleri arasında belirgin farkların olduğu yönündeki görüşleriyle ilgilidir. Bu noktada yazar, kısa öykü türünün, diğer edebî türlere kıyasla hangi toplumda olursa olsun o toplumun fikirlerini ve duygularını yansıtmada en etkili edebî araç olduğunu vurgulamıştır.

Öte yandan yazarın kısa öykü örneklerinin, Tunus toplumunun başından geçen trajik olaylarla doğrudan ilgisi olduğu bilinmektedir. Yazarın yaşadığı dönemde toplum ile fertlerin sıkıntılarının çoğaldığı ve üzücü olayların çokça yaşandığı görülmüştür. İşte tam da bu dönemde kısa öykü, deyim yerindeyse Tunus toplumuna nefes aldırılmış ve bu tür, sosyal meseleleri irdeleyen ve bu sıkıntıları gidermeye çalışan edebî bir saha hâline dönüşmüştür.¹⁰⁰ Öyle ki yazar, öykülerinde teknik özelliklere dikkat etmesinin yanında içeriği de önemsemiştir. el-Matvî'nin öykülerine genel olarak bakıldığında; bu öykülerin içeriklerinin, insanın iç dünyası, hissiyatı ve hayal penceresi etrafında şekillendiği söylenebilir.¹⁰¹

Yazar, tıpkı modern Tunus şiirinde alışlagelmiş tekniklerin dışına çıkması gibi bilhassa kısa öykü ve roman türünde kaleme aldığı örneklerde de yaşadığı dönemde kabul gören ve yaygın olarak kullanılan tekniklerin dışına çıkmıştır. Nitekim el-Matvî, yine öncüsü olduğu bu farklılıkla kısa öyküyü o dönemin tercih edilen edebî türü hâline getirmeyi başarmıştır. Zira yazar, öykü örneklerinde hem içerik hem de teknik

⁹⁹ Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁰⁰ Muhsin el-Kursân, "Eşkâlu'l-Hades fî Nemâzic min Kısas Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", **el-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 60-61.

¹⁰¹ **A.e.**, s. 64.

açından realist bir üslup kullanarak modern Tunus öyküsüne yeni edebî bir soluk kazandırmıştır. el-Matvî'nin öykü ve romanlarında görülen bu gerçekçi bakış açısı; kırsal hayatın sorunlarını ve Fransız sömürgesine karşı muhtelif direniş hikâyelerini okuyucuya aktarmada büyük rol oynamıştır. Bunun yanında yazarın, bahsi geçen konuları 50'li yıllarda veya bu zaman diliminden önce telif ettiği eserlerde ele aldığı söylenebilir.¹⁰²

Yukarıda öykücü kimliğine dair bilgiler sunduğumuz el-Matvî'nin, nesir alanında daha çok roman türünde verdiği örnekler aracılığıyla modern Tunus romanında ismini duyurduğu bilinmektedir. Öte yandan yazarın romanlarında ele aldığı konular, öykü denemelerinde ve koleksiyonunda ele aldığı konulardan farklılık arz etmektedir. el-Matvî; edebî hayatı süresince *Ve Mine'd-Dahâyâ*, *Halîme* ve *et-Tûtu'l-Mur* adlarıyla kaleme aldığı üç romanında daha çok Tunus toplumunun Fransız sömürgesi karşısında yaşadığı zorlukları ve çektiği acıları konu edinmiştir.¹⁰³ Söz konusu eserler, sömürgeye karşı duran halk hareketinden esinlenen olayları ele almıştır. Bu noktada el-Matvî, Tunus'un bağımsızlığını kazanmasının ardından ele aldığı bu romanlarla mensubu olduğu halkın ortaya koyduğu mücadeleyi gelecek nesillere aktarmış ve egemenliğin elde edilmesinde büyük çaba sarf eden Tunus toplumunun başarılarını hikâye etmiştir. Aynı zamanda bu romanlar, halka sadece cesaret vermek ve onları mücadeleye teşvik etmekle yetinmemiş, bunların yanında o dönemde edilen mücadelenin gerçekliğini ortaya koyan bir belge niteliği taşımıştır.¹⁰⁴

Öte yandan el-Matvî'nin, romanlarında kullandığı söz konusu realist bakış açısının yanında tarihsel bir duyarlılığa sahip olduğunun altını çizmek gerekmektedir. Nitekim yazar ve ona ek olarak Muhammed Salih el-Câbirî, Abdulkadir b. eş-Şeyh, Muhammed el-Muhtâr Cenât ve Abdurrahman 'Îmâr gibi isimler, Tunuslu liderlerin ve dönemin sömürgeye başkaldıran halkın kahramanlık hikâyelerini yazıya dökmüşler, sonuç itibarıyla modern Tunus edebiyatında tarihî roman niteliğinde

¹⁰² Yahya Muhammed, "Havâtir havle Fenni'l-Kıssati ve'r-Rivâye 'inde'l-'Arûsî el-Matvî", **el-Mesâr**, Sayı: 52, 2001, s. 75.

¹⁰³ Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 67.

¹⁰⁴ Târîhu'l-Edebi't-Tûnisiyyi'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır, **a.g.e.**, s. 39.

eserler ortaya koymuşlardır. el-Matvî'nin kaleme aldığı ve isimlerini zikrettiğimiz üç romanı da tarihî roman grubuna örnek olarak gösterilebilir. Öyle ki bu tarihî roman akımı, Tunus'un bağımsızlığını kazandığı 1956'da başlamış, ta ki 1964 yılına dek varlığını sürdürmüştür. Söz konusu akımda örnekler veren ve aralarında el-Matvî'nin de bulunduğu birtakım Tunuslu yazarlar, eserlerinde meydana gelen olayları Batı romanında da kullanılan ve geleneksel teknik unsurlardan olan kronolojik bir yapıya dayandırmışlardır.¹⁰⁵

Yukarıda adları zikredilen yazarlara ek olarak Muhammed Reşad el-Hamzâvî, Mustafa el-Fârisî, el-Beşîr Hurayyif ve el-Beşîr b. Selâme gibi isimler de o dönemin sosyal ve tarihî olaylarının sadece bir söylemden ibaret olmadığını vurgulamış ve bu tutumlarını eserlerinde özellikle zikretmişlerdir. Zira bu yazarlar, Tunus'un hem sömürge yıllarına hem de bağımsızlık sonrasında ortaya çıkan yeni dönemine bizatihi şahit olmuşlardır. Onlar eserlerinde tarihî hadiselerle yer verirken bireysel ve toplumsal direnişin kıymetini hissettirmeye çalışmışlar, aynı zamanda eserlerindeki olayları sömürge kavramı etrafında geliştirmişlerdir. Bu olaylar ise 50'li yılların sonunda ve 60'lı yılların başında ülkede ortaya çıkan yeni siyasi rejimi yansıtmıştır.¹⁰⁶

el-Matvî'nin romanlarında teknik anlamda tespit edilen özelliklere değinmek gerekirse, yazım sürecinde basit bir yöntemden yana olduğu, romanlarında iç içe geçmiş cümleleri kullanmaktan ziyade doğrudan bir anlatımla yazıyı özgürleştirmek niyetinde olduğu görülmüştür. Nitekim onun roman örnekleri, kullanılan teknikler açısından zengin olmasıyla tanınmıştır. Onun romanlarında doğrudan bir anlatımı tercih etmesini destekleyen bir diğer argüman, anlaşılır ve kurallarına uygun sağlam bir dili kullanmış olmasıdır.¹⁰⁷ Ayrıca yazarın, yine teknik açıdan romanlarında yer verdiği şahıslarla Fransız sömürgesinin Tunus'a uyguladığı yaptırımlar neticesinde, o dönemin imkânlarından geri kalmış halka ışık tutmayı amaçladığı anlaşılmaktadır. el-Matvî edebî hayatı boyunca, roman türünde örnek veren her bir kimsenin sadece tarihî

¹⁰⁵ Mustafa el-Kîlânî, **Târîhu'l-Edebi't-Tûnisî: el-Edebu'l-Hadîs ve'l-Mu'âsır: İşkâliyyâtu'r-Rivâye**, 2 c., Tunus, el-Mu'essesetu'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkîk ve'd-Dirâsât Beytu'l-Hikme, C. I, 1990, s. 19-23.

¹⁰⁶ **A.e.**, s. 186.

¹⁰⁷ Yahya Muhammed, **a.g.m.**, s. 76.

gerçeklerden yararlanıp içerikle yetinmemesi gerektiğini, bunun yanında eserlerin teknik noktalar ihmal edilmeyerek sonuçta özgün bir ürün ortaya konulmasını vurgulamıştır.¹⁰⁸ Son olarak tüm bu içerik ve teknik yönleri niteleyen özellikler göz önünde bulundurulduğunda el-Matvî'nin roman yazarı kimliğinin, modern Tunus romanı için oldukça önemli bir konuma sahip olduğu yargısına ulaşılmaktadır.

Bu alt başlıkta; şair, öykü ve roman yazarlığı kimliklerine değindiğimiz el-Matvî, bu edebî yönlerinin yanında aynı zamanda Tunus'ta çocuk edebiyatı mecrasıyla da yakından ilgilenen bir isimdir. O, çocuk edebiyatı türünde verdiği eserlerde ilk olarak ahlaki değerlere bağlı kalanarak çocuk eğitiminin gerekliliğine temas eder. Ayrıca bu eserlerini, bilhassa bağımsızlığın kazanılmasının ardından gelen o zorlu yıllarda toplumun hayal ettiği ve arzuladığı çocuk profilini yansıtmak üzere telif ettiği görülmüştür. Öyle ki, çocuk edebiyatına dair verdiği örnekler aracılığıyla o dönemde mevcut Tunus toplumunun istikbali olan çocuklara ihtiyaç duydukları millî bilinci telkin etmeye çalışmıştır. Bu eserlerinde Tunus toplumunun gelenek ve göreneklerinden faydalananak sıklıkla hayalî unsurlara yer veren el-Matvî, hayal gücünün çocuk zihni için en etkili eğitim metodu olduğunu vurgulamıştır.¹⁰⁹

2.3. ESERLERİ

Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî, seksen beş yıllık hayatında üstlendiği idari görevlerin yanında sahip olduğu güçlü edebî kişiliğiyle modern Tunus edebiyatı sahasına nice eserler kazandıran bir isimdir. el-Matvî'nin örnekler ortaya koyduğu alanların başında yazma eser tahkiki gelmektedir. Bu noktada kimi yazma eser metinlerini tek başına tahkik eden el-Matvî, kimi zaman da önceden tahkiki yapılan metinleri yeniden gözden geçirmekle meşgul olmuştur. Yazar, bunlara ek olarak başka kimselerle ortaklaşa tahkik çalışmalarında da bulunmuş, ayrıca o dönemde yapılan bir tahkik çalışmasında da danışmanlık görevi üstlenmiştir. Yazarın münferit olarak

¹⁰⁸ Ahmed Memo, “el-Bu‘du’n-Nidâli fî Rivâyât Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Kısas**, Sayı: 145, 2008, s. 108.

¹⁰⁹ Abdurrezzak es-Sevmerî, “Devru’l-Vesâ’iti’s-Sekâfiyye fî Binâ’i Melâmihi’t-Tıfl Min Hilâli Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 51-52.

yaptığı tahkik çalışmasına örnek olarak *Tuhfetu'l-Muhibbîn ve'l-Ashâb fî Ma'rifeti Mâ li'l-Medeniyyîne mine'l-Ensâb* (1970) verilebilir. Hasan Hüsnî Abdulvehhâb'ın 1931'de tahkik ettiği *Kitâbu Âdâbi'l-Mu'allimîn* adlı eseri el-Matvî, 1972'de gözden geçirerek yeniden basılmasında rol oynamıştır.¹¹⁰ el-Matvî'nin tahkik alanında başka kimselerle ortaklaşa yaptığı çalışmalara örnek olarak *Harîdetu'l-Kasr ve Cerîdetu'l-Asr* (1972) ve *Unmûzecu'z-Zamân fî Şu'arâi'l-Kayravan* (1986) zikredilebilir.¹¹¹ Son olarak el-Matvî'nin tahkik alanında danışmanlık görevinde bulunduğu ve bu danışmanlığı süresince söz konusu alana katkılar sunduğu çalışmaya örnek olarak da *Riyâdu'n-Nufûs* (1983) adlı eser gösterilebilir.¹¹²

el-Matvî'nin tahkik alanına yaptığı katkıların yanı sıra dil ve sözlük merkezli ortaya koyduğu çalışmalara da değinmek gerekmektedir. Nitekim bu alanda kaleme aldığı eserlerin başında *Fasîhu'd-Dâriceti't-Tûnisiyye* gelmektedir. Bu eserde yazar hem klasik hem de modern zamanda Tunuslu yazarlar tarafından kaleme alınan bazı metinleri mütalaa etmiş, bu incelemesinin sonucunda söz konusu zamanlarda Tunus lehçesinde kullanılan fasih Arapçanın esaslarını içeren bir sözlük ortaya koymuştur. el-Matvî, yazım hayatı boyunca kaleme aldığı otuz bir makalesini Arap dünyasında çıkarılan muhtelif dergilerde yayınlamıştır. Bu makalelerin konuları; Tunus lehçesinde kullanılan fasih kelimeler, Tunuslu yazarların Arapça sözlüklere yaptıkları katkılar ve modern Arapça sözlüklerin karşılaştığı problemler etrafında şekillenmiştir.¹¹³

Yazarın Hasan Hüsnî Abdulvehhâb ile tanışması ve aralarındaki samimiyetin artması, onun diplomatik hayatını sona erdirdiği yıllara tekabül eder. Nitekim Abdulvehhâb; daha çok yazar ve tarihçi kimlikleriyle tanınmaktadır. Bu noktada onun, Tunus'ta farklı yüzyıllarda ve alanlarda yazılmış kitapları ve müelliflerini yazarlık hayatı boyunca toplamaya çalıştığı *Kitâbu'l-'Umr* adlı eserini zikretmek

¹¹⁰ İbrahim b. Murat, "Selâsetu A'lâm Fekadnâhum", *Mecelletu'l-Mu'cemiyye*, Sayı: 22, 2006, s. 278-279.

¹¹¹ Abdulvehhâb ed-Dahlî, *el-İshâmu't-Tûnisî fî Tahkîki't-Turâsi'l-Mahtût*, Tunus, el-Mu'essesetu'l-Vataniyye li't-Terceme ve't-Tahkîk ve'd-Dirâsât Beytu'l-Hikme, 1990, s. 24-35.

¹¹² A.e., s. 64.

¹¹³ İbrahim b. Murat, *a.g.m.*, s. 279-280.

gerekmektedir. Abdulvehhâb, söz konusu eserini sağlık sorunları sebebiyle tamamlayamamış, akabinde kendisi, yarım kalan kitabını tamamlama görevini dönemin Tunus cumhurbaşkanı olan Habib Burgiba'nın huzurunda vefatından iki gün önce el-Matvî'ye vasiyet etmiştir.¹¹⁴ el-Matvî de bu görevi yerine getirerek *Kitâbu'l-'Umr*'u 1990'da Beşîr el-Bekkûş ile yayınlamıştır.

el-Matvî'nin; tahkik, dil ve sözlük alanlarında ortaya koyduğu çalışmaların yanında özellikle sosyal bilimler alanında birtakım araştırmalara imza attığı bilinmektedir. Bu araştırmalara örnek olarak *el-Hurûbu's-Salîbiyye fî'l-Meşrik ve'l-Mağrib* (1954), *Celâleddîn es-Suyûtî* (1954), *İmru'u'l-Kays* (1955), *en-Nusûsu'l-Mufessera* (1955), *Ususu't-Tetavvur ve't-Tecdîd fî'l-İslâm* (1969), *Min Tarâ'ifi't-Târîh* (1980), *Sîretu'l-Kayravan: Risâletuhû'd-Dîniyye ve's-Sekâfiyye fî'l-Mağribi'l-İslâmî* (1981), *el-Âsâru ve'l-Ehâdisu'l-Mevdû'iyye 'an İfrîkiyye* (1985), *es-Saltanatu'l-Hafsiyye* (1986) ve *Fedâ'ilu İfrîkiyye fî'l-Âsâri ve'l-Ehâdisi'l-Mevdû'iyye* (1987) adlı çalışmalar zikredilebilir.¹¹⁵ Yukarıda el-Matvî'nin yakından ilgilendiği ve eserler telif ettiği alanların yanı sıra; onun günümüz modern Tunus edebiyatında tanınır hâle gelmesinde etkili olan ve ülke edebiyatı için son derece önem arz eden edebî eserlerine değinmek gerekmektedir. Bu noktada edebiyat alanında ürünler ortaya koyduğu türlere örnek olarak; roman, kısa öykü, çocuk edebiyatı ve şiir zikredilebilir.

Bu çalışmada adları daha önce de zikredildiği üzere el-Matvî'nin roman türünde kaleme aldığı üç eseri bulunmaktadır. Bu roman örneklerinin ilki, el-Matvî'nin Tunus'un bağımsızlığını kazandığı yıl olan 1956'da neşrettiği *Ve Mine'd-Dahâyâ* adlı eseridir. Yazarın söz konusu romanı hakkında itibar edilen iki yaygın rivayet bulunmaktadır. İlk rivayet, el-Matvî'nin bu romanı, öğrencilik yıllarından arkadaşı olan Ahmed el-'Abîdî'ye olan vefasını göstermek amacıyla kaleme aldığı yönündedir. Nitekim romanın başkahramanı olan el-'Abîdî, babalarından ve atalarından kalan toprakları Fransız sömürgesinden geri almak isteyen kimseyi temsil eder. Ayrıca roman, 50'li yıllarda Fransızların Tunus topraklarındaki hâkimiyetlerini engellemek yolunda ülkenin kırsal bölgelerinde yaşayan vatandaşların mücadelelerini

¹¹⁴ Campbell, **a.g.e.**, C. II, s. 1231.

¹¹⁵ Hey'etu't-Tahrîr, "Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 12, 1992, s. 81.

konu edinir.¹¹⁶ İkinci rivayet ise, yukarıda adı zikredilen başkahramanın, sağlık sorunları sebebiyle öğrenim hayatını yarıda bırakmasının ardından hasıl olan boşluğu doldurmak amacıyla yazara mektuplar yazması, el-Matvî'nin de bu mektupları bir araya getirerek roman şeklinde neşretmesi hakkındadır. Bu mektuplarda Ahmed el-'Abîdî, okul derslerini el-Matvî aracılığıyla takip etmek istediğini belirtmiş, aynı zamanda dönemin toplumsal olaylarına dair görüşlerini aktarmıştır. Ahmed el-'Abîdî, Tunus'un kuzeyinde yer alan Cendûbe bölgesinde yaşayan biridir. Daha önce de zikrettiğimiz üzere el-Matvî ise ülkenin güneyinde kalan Matviye köyüne mensuptur. Yazar romanında, arkadaşı el-'Abîdî'nin hayat hikâyesine yer vermiş ve onun hayatını tüm gerçekleriyle birlikte hikâye etmiştir. Buradan yola çıkarak söz konusu romanın otobiyografik roman türünün niteliklerini taşıyor olduğu ifade edilebilir.¹¹⁷ Yazarın romanda geçen olayları gerçek hayattan alarak olduğu gibi aktarması ve hayalî unsurlardan kaçınarak eser boyunca sanatsal bir kaygı gütmemiş olması, bu romanın otobiyografik roman olarak değerlendirilmesinin birer kanıtı olmuştur. el-Matvî'nin, bu romanda; hürriyeti ve toplumsal eşitliği hak eden Tunus toplumunun, zulme ve toplumsal statü farklılığına maruz kalmasına temas ettiği görülmüştür. Bu tespite ek olarak yazar, Fransız sömürgesine karşı yekvücut olan Tunus toplumunun asıl gayesinin, devletin gelecekte her alanda arzu edilen seviyeye ulaşması olduğunu da vurgulamıştır.¹¹⁸ Ayrıca yazar, bu roman aracılığıyla Tunus'un kırsal bölgelerinde yaygın olan ve dinî ritüel olarak kabul edilen bazı gelenek ve göreneklerin yeniden gözden geçirilerek modern hayata uyarlanması gerektiğine da temas etmiştir. Öte yandan yazar, romanının gözden geçirilmiş baskısını 1981 yılında neşretmiştir.

el-Matvî, *Ve Mine'd-Dahâyâ* adlı eserinden sonra ikinci romanını sekiz yıl sonra -1964'te- *Halîme* adıyla neşretmiştir. Yazarın, bu romanı diplomasi alanında bulunduğu idari görevler esnasında kaleme aldığı bilinmektedir. el-Matvî, ülkesine dönüş yaptığında başkent belediyesi tarafından düzenlenen bir yarışmaya katılmış ve

¹¹⁶ Ömer b. Sâlim, **a.g.m.**, s. 85.

¹¹⁷ Muhtâr el-'Abîdî, "Hel Ketebe Muhammed el-'Arûsî el-Matvî Ve Mine'd-Dahâyâ", **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 109.

¹¹⁸ Ali Bûcdîdî, "Min Ru'yeti'l-Vâkı' ilâ Ru'ye'l-'Âlem Rivâyetu ve Mine'd-Dahâyâ li Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 9-10.

söz konusu romanla 1962 yılında belediyenin ödülüne layık görülmüştür.¹¹⁹ Öte yandan romanın başkahramanı olan Halime, baba şefkatinden mahrum kalan bir genç kızdır. Kendisi henüz dünyaya gelmeden babasını kaybeden Halime, ailenin tek çocuğudur. Annesi ise, eşinin vefatından sonra Tunus'un güneyinde yer alan bir köyde yaşayan insanların yardımlarıyla geçimini sağlar ve kızına iyi bir gelecek tesis etmek hedefindedir. Halime, babasının vefat sebebini okuldaki arkadaşlarından birinin, kendisinin bir hırsızın kızı olduğunu iddia etmesinin ardından annesinin ona gerçekleri açıklamasıyla öğrenir. Annesi Halime'ye sekiz aylık hamileyken eşinden kendisi için bir gül ister. Babası bir bostana girip eşi için bir gül dalı koparmaya çalışırken Fransız bir bekçi tarafından öldürülür. Bu olayın akabinde, Halime'nin babası ölümünün ardından hırsız olarak anılır. Halime ise çocukluk ve gençlik yıllarında sıkıntılı bir süreç geçirir. Ona umut ışığı ise, köy halkından biri olan Abdülhamit isimindeki bir karakterle evlenmesi olur. Abdülhamit ise ülkesi için Fransız sömürmesine karşı mücadele eden bir gençtir. Halime, Abdülhamit'in içinde bulunduğu bu durumu onunla evlenip başkent Tunus'a geldikten sonra öğrenir. O, babasının intikamını almak için bu durumun kendisi için bir fırsat olduğunu düşünür.¹²⁰ Eşiyle birlikte başkentteki millî mücadele hareketine katılarak bu halk direnişi esnasında hem yaralanan vatandaşlara ilk yardım alanında destek olmuş hem de onlara manevi açıdan cesaretlendirmiştir. Nitekim kendisi de bilfiil silahlı mücadeleye katılarak Tunus'un bağımsızlığını elde etmesine katkıda bulunmuştur. Yazarımız el-Matvî bu romanıyla; Fransız sömürmesine karşı mücadelede saf tutan Tunus kadınının gayreti ve toplumdaki konumunun ehemmiyeti üzerinde yoğunlaşmıştır. Ayrıca yazar bu romanı aracılığıyla Halime karakteri üzerinden uzun yıllar baskı ve zulüm altında yaşayan Tunus kadınını simgelemiştir. Bunların yanında söz konusu roman, hürriyet olgusunun düşünceden fiile dönüşmesinin bir tezahürü olmuştur.¹²¹ Bu bilgilerin yanı sıra el-Matvî'nin bu romanı, Tunus'ta müstakil anlamda neşredilen ilk roman özelliğini taşımaktadır. Yazarın diğer iki romanı gibi bu romanı da millî mücadele hareketlerine temas etmesinden ötürü tarihî roman olarak addedilmektedir. Ayrıca eserin kaleme

¹¹⁹ Ömer b. Sâlim, **a.g.m.**, s. 85.

¹²⁰ Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 71.

¹²¹ Ahmed Memo, **a.g.m.**, s. 110.

alındığı zaman dilimi, Tunus'un tam anlamıyla bağımsızlığını elde ettiği döneme tekabül etmektedir. Romanın genelinde fasih Arapçayı kullanan el-Matvî'nin, yer yer halk dilinden kelime ve cümlelere de yer verdiği tespit edilmiştir. Bunların yanında teknik açıdan edebî değeri yüksek olan bu eserde yer yer kara kalem çalışmalarından oluşan birtakım resimlere de yer verildiği görülmüştür. Son olarak el-Matvî'nin, roman boyunca kurguladığı hadiselerde kronolojik bir düzeni takip ettiğini söylemek mümkündür.¹²²

Yazarın üçüncü romanı olan *et-Tûtu'l-Mur*, bu yüksek lisans tezinin üçüncü bölümünü kapsamaktadır. Söz konusu bölümde, bu romana dair genel bilgilere ve özete yer verilecek olup, yapısal ve teknik unsurlar bakımından tahlil edileceğinden ötürü bu alt başlıkta sadece isminin zikredilmesiyle yetinilecektir.

Farklı zaman dilimlerinde kısa öykü türünde vermiş olduğu örnekleri dönemin en ünlü dergilerinden biri olan *Kısas* dergisinde yayınlayan el-Matvî, bu örneklerini toplu bir şekilde 1981'de *Tarîku'l-Mu'assara* adlı öykü koleksiyonunda toplamıştır. Bu öykü koleksiyonundaki örneklerin birçok yerinde diyalog tekniğinin kullanıldığını ifade etmek mümkündür. Ayrıca yazarın, içerik bakımından öykülerinde çekişme ve tartışma ağırlıklı konulara önem verdiği hâlde yapısal açıdan olay örgüsüne önem vermediği söylenebilir. Onun için olayların; ayrıntılarının, mekânın veya betimlemenin önemi yoktur. Bu yüzden el-Matvî'nin öykülerinde ana unsur, diyalog veya iç monologdur. Öte yandan yazarın bu öyküleri, romanlarının aksine olay örgüsü ihtiva etmez. Daha önce de ifade edildiği üzere öykülerinde hayal ve simge olgularını ön planda tutan yazarın yeni kavramlara yer vermesi, bu tespitin en somut göstergesidir. el-Matvî'nin bu örneklerde hayale ve simgeye dayanması, yaşadığı dönemin zulmünden, sıkıntılarından ve esaretinden kaçmak için başvurduğu bir yol olarak değerlendirilebilir. Nitekim yazarın öykü koleksiyonunda yer verdiği karakterlerin çoğu; iç dünyalarına tutsak, kendilerini dış dünyadan soyutlamış, bir bilinmezlik içerisinde yaşayan ve yalnızlık duygusu içinde kaybolmuş kimselerdir. Ayrıca bu karakterler; iradeleri alınmış, yaşadığı hayata ve içinde bulunduğu zamana

¹²² Nesrin es-Senûsî, "el-Mer'etu'l-Mukâvime ve'r-Rivâyetu Kırâ'e' Cenderiyye fî Halîme li Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", *Mecelletu'l-Mesâr*, Sayı: 120, 2019, s. 22.

boyun eğmiş insanlardır.¹²³ Yazarın bu öykü koleksiyonuna adını verdiği kısa öyküsü olan *Tarîku'l-Mu'assara*, arabada bir erkek ve kadın arasında geçen diyalogu konu edinmektedir. Söz konusu iki kişi, yeterince ışık bulunmayan bu araba içinde ay ışığından yararlanarak yolculuk eder. Ta ki bu yolculuk, bir trafik polisinin onları durdurmasına dek devam eder. Zikredilen erkek ve kadın arasında geçen konuşmalar; varoluş meselesi ve insanın dünya hayatındaki gayesi hakkındadır. Arabanın içindeki şoför karakteri ise dünya hayatında ne yapacağını bilmeyen, bir karamsarlık içerisinde kaybolan ve hakikatin peşine düşen Tunus toplumunu simgeler. Bu noktada el-Matvî'nin öykü koleksiyonunu mezkûr isimle adlandırmasının; aslında hayattan yoksun, gariplik duygusunun hüküm sürdüğü ve beyhude bir şekilde dünya hayatını yaşayan Tunus insanını vurgulamak istemesinden kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim bu kısa öyküde karanlıkta vuku bulan yolculuk ve yapılan konuşmalar hayalden ibaret olup, gerçek ise trafik polisinin araba içerisindeki kişileri durdurmasıdır. Yazarın burada trafik polisiyle gerçek hayatı, gece yapılan araba yolculuğuyla da hayali simgelediği ifade edilebilir.¹²⁴

Yazarın çocuk edebiyatı alanında da bazı eserler telif ettiğini zikretmiştik. Bu eserlerin adları şu şekildedir: *Ebû Nasîha*, *es-Semeketu'l-Mağrûra*, *'Anzu Kaysûn*, *Cinniyyetu İbni'l-Ezrak*, *Şe'âtît Be'âtît*, *Himâru Cektîs* ve *Emîratu Zencibâr*.¹²⁵

el-Matvî'nin örnekler verdiği nesir türündeki edebî eserler arasında otobiyografi de yer almaktadır. Onun 1991'de yayınladığı *Rec'u's-Sadâ* adlı eseri, otobiyografi yazımında kendinden önceki örneklerden yapısal ve teknik açıdan farklı olması hasebiyle önem arz eder. Bunun yanında söz konusu eserin otobiyografik bir eser olarak sayılıp sayılmaması hususunda birçok eleştirmen ve yazarın farklı görüşler ortaya koyduğu bilinmektedir. Bu eserin en çok dikkat çeken tarafı ise; el-Matvî'nin mensup olduğu köyü içtenlikle anlatması ve bu kitapta cereyan eden olayları macera

¹²³ Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 75-76.

¹²⁴ Ali el-'Arabî, "Hâcisu'l-Hulmi ve'l-Vâkı'î fî Ekâsîsi Muhammed el-'Arûsî el-Matvî", **Kısas**, Sayı: 49, 1980, s. 42-43.

¹²⁵ Muhammed el-Bedevî, "Muhammed el-'Arûsî el-Matvî ve Edebu'l-Etfâl", **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 52, 2001, s. 69.

havası eşliğinde aktarmasıdır. Bu husus, el-Matvî'nin üstün bir tasvir yeteneğine sahip olduğunu gösterir ve bu kitapta bizzat kendi edindiği tecrübelerin üstüne çıkararak toplumun tecrübelerini ifade etme kabiliyetini yansıtır. Öyle ki söz konusu eser, fikrî yönü güçlü eserlerden biri olarak addedilmekle beraber bir bakıma da Tâhâ Hüseyin'in *el-Eyyâm* adlı eserini andırmaktadır.¹²⁶

el-Matvî'nin nesir alanındaki edebî türlerde verdiği örnekler dışında nazım alanında üç divana sahip olduğu bilinmektedir. Bu divanlar, *Ferhatu's-Şa'b* (1963), *Mine'd-Dehlîz* (1987) ve *Hubbîk* (2002)'den ibarettir.

Onun ilk şiirleri, kuruluşundan itibaren mensubu olduğu ve editörlüğünü yaptığı *en-Nedve* isimli dergide yayımlanmıştır. el-Matvî'nin *Ferhatu's-Şa'b* adlı divanında neşredilen şiirlerinin çoğu, 1956 yılında *el-Fikr* isimli dergide yayımlanan vatan konulu şiirlerdir. Bu divanda yer alan şiirlerde onun üzerinde durduğu dönem; zulüm, haksızlık ve despotizmden hürriyet ve refaha geçişin dönemi olmuştur. el-Matvî'nin yaşadığı dönemde vuku bulan olaylar, onun şiir yazımında hayal yerine gerçek olaylardan esinlenmesine sebebiyet vermiştir.¹²⁷ Söz konusu divan, on altı şiir metninden müteşekkildir. Bu örneklerin kimisi klasik metotla yazılmış lirik şiir metinleriyken, kimisi de serbest ölçüye dayanan genel geçer konuların ele alındığı şiirlerdir. Ayrıca bu divanda yer alan şiir örnekleri hem o dönemde hem de sonraki zaman dilimlerinde yoğun ilgi görmüş; neticede bu örneklerin şöhreti Kuzey Afrika dışına çıkmayı başarmıştır. Öte yandan el-Matvî, bu divanda yer alan şiirlerini 40'lı ve 50'li yıllarda kaleme almasına rağmen onları neşretmemiş; ancak akabinde Tunuslu modern Arap edebiyatçısı ve şair et-Tayyip eş-Şerîf'in teşvikleriyle yayınlamıştır.¹²⁸

el-Matvî'nin ikinci şiir divanı olan *Mine'd-Dehlîz* adlı eseri, on yedi şiir metninden müteşekkildir. Bu divanda el-Matvî; sosyal, duygusal ve bireysel

¹²⁶ Lebîb ve ez-Zevvâdî, **a.g.e.**, s. 40.

¹²⁷ Muhammed Salih el-Câbirî, **eş-Şi'ru't-Tûnisiyyu'l-Mu'âsir Hilâle Karn**, Tunus, eş-Şeriketu't-Tûnisiyye li'l-Tevzî', 1974, s. 603-604.

¹²⁸ Muhammed b. Recep, **a.g.m.**, s. 163.

meselerini bir bütün olarak ele alırken edebiyatı bir araç olarak görür. Ona göre edebiyatın toplum üzerindeki tesiri, diğer bilim dallarından daha kapsamlıdır.

el-Matvî, üçüncü ve son şiir divanı olan *Hubbîk* adlı eserini ise henüz gençlik yıllarında yazıp da neşretmediği şiir metinlerini bir araya getirerek telif etmiştir. Onun bu divanda yer verdiği şiirlerin lirik yönü ağır basar. Nitekim bu yönüyle söz konusu divan, daha önce bahisleri geçen iki divandan ele aldığı konular açısından farklılık arz eder. el-Matvî bu divanda; her insanın doğumundan ölümüne dek sevmeyi ve sevilmeyi arzuladığını, fakat bunu açıkça dile getiremediğini ifade eder. Ayrıca o, bu eserinde insanın sadece gençliğinde değil; tüm hayatı boyunca sevgi olgusuna sahip olabileceğine temas eder.¹²⁹

¹²⁹ A.e., s. 164.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MUHAMMED EL-‘ARÛSÎ EL-MATVÎ’NİN ET-TÛTU’L-MUR ADLI ROMANININ TAHLİLİ

Bu yüksek lisans tezinin üçüncü ve son bölümü olan bu bölümünde, içerik ve teknik açıdan edebî tahlili yapılacak olan Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî’nin *et-Tûtu’l-Mur* (Acı Dut) adlı romanı, ihtiva ettiği olaylar itibariyle tarihî roman kategorisinde yer alan bir eser olarak değerlendirilmektedir.¹³⁰ Bu romanda Tunus’un bağımsızlığını elde ettiği 1956 yılından önceki dönemde mevcut olan Fransız sömürgesinin, Tunus toplumu üzerinde birtakım sosyal problemlere sebep oluşu ve bunların toplumda bıraktığı olumsuz izler anlatılmaktadır. Romanda vuku bulan olaylara bakıldığında yazarın, Tunus toplumunun bizzat yaşadığı ve ülke tarihinde yer edinen gerçek olayları yer yer kurguya başvurarak okuyucusuna aktardığı anlaşılmaktadır.

Bu roman el-Matvî’nin, ülkesi Tunus’un güneyinde yer alan bir köyde yaşayan gençlerin Fransız sömürgesinin dayatmaları sonucunda uyuşturucu maddelere müptela olmasını ve bu kötü alışkınlıktan kurtulmaları için verilen mücadeleleri anlattığı bir eserdir. Romanın ilk baskısı, 1967 yılında başkent Tunus’ta yapılmıştır ve iki yüz on dört sayfadan müteşekkildir. Ayrıca içerisinde Tunuslu ressam Mahmûd et-Tûnisî tarafından çizilmiş dört adet resim bulunmaktadır. Öte yandan bu roman, Arap Yazarlar Birliği tarafından belirlenen en iyi yüz Arap romanı içerisinde yer almaktadır ve 2006 yılında İspanyolcaya, akabinde de diğer dillere tercüme edilmiştir.

Çalışmamızın bu bölümünün müteakip sayfalarında öncelikle romanın geniş özetine yer verilecektir. Daha sonra ise, yapısal ve teknik unsurlar bakımından ele alınacaktır. Yapısal unsurlar; anlatıcı, bakış açısı, vaka-olay örgüsü, şahıslar, zaman, mekân, dil ve üslup alt başlıklarını kapsayacaktır. Teknik unsurlar ise; anlatım-gösterme, tasvir, mektup, özetleme, geriye dönüş, montaj, diyalog ve iç monolog tekniklerini ihtiva edecektir.

¹³⁰ Roman hakkında detaylı bilgi edinmek için bkz.: Muhammed el-Muhtâr Cenât, “Menheciyyetu’l-Mezhebi’t-Tabî’î fi Kıssati’t-Tûti’l-Murr”, *Kıssas*, Sayı: 16, 1970, s. 82-138.

3.1. ÖZET

Tunus'un güneyinde yer alan bir köyde, İtalyanların Libya'daki zulmünden kaçarak buraya yerleşen Libyalı eş-Şeyh Miftâh adında bir adam yaşamaktadır. Aslında bu adam, eşini kaybettikten sonra Mebrûke ve Ayşe adlarında iki kızıyla beraber Tunus'a yerleşmiştir. Mebrûke, evin büyük kızı olmasından ötürü annesinin ölümünün ardından ev idaresini ve felçli olan kız kardeşi Ayşe'nin bakımını üstlenir. Ayşe ise doğuştan engelli olmamasına rağmen küçük yaşlarda evlerinin yakınında bir yerde oyun oynadığı esnada bir yıldırım düşmesi sonucu felç olmuştur. Öte yandan eş-Şeyh Miftâh ve iki kızı, yerleştikleri köyde küçük bir evde yaşarlar. eş-Şeyh Miftâh, köy ahalisinden biri olarak bilinen Sî¹³¹ Salih adında birinin bostanında çalışarak evinin geçimini sağlar.

Bu romanın başkahramanı Abdullah isimli bir gençtir. el-Hâc Ali ise adı geçen köyün varlıklı ahalisinden biri olup, Abdullah ile Fatma'nın babasıdır. Aynı zamanda sahip olduğu bostan, eş-Şeyh Miftâh'ın çalıştığı bostana komşudur. eş-Şeyh Miftâh, işinden boş kalan vakitlerde el-Hâc Ali'nin bostanına gider ve ona komşuluk hakkını ödemek amacıyla yardım eder. el-Hâc Ali'nin kızı olan Fatma, Ayşe ile karşılaşır ve onunla arkadaş olur. Onların aralarındaki bu samimiyet, zamanla güçlü bir aile bağına dönüşür. Çünkü Abdullah ve Fatma'nın anneleri, Ayşe'nin içinde bulunduğu durumdan dolayı ona merhamet eder, zaman zaman yemek gönderir ve ona destek olur.

Abdullah ise Sî Salih'in dükkânında çalışmaktadır. Abdullah, kız kardeşi Fatma'dan Ayşe'nin felçli olduğunu öğrenir ve annesi gibi ona şefkat gösterir. Yine Abdullah, günlerce aklını ve kalbini meşgul eden bu mazlum kızı görmek için bostana gitmeye karar verir. O, bostana gittiği esnada; ele aldığımız romanın adında geçen dut ağacının hemen altında saçlarını tarayan bir kız görür ve orada kalakalır. Bu an, Abdullah'ın aklına ve kalbine tesir eder. Ayşe'ye karşı duyduğu şefkat ve merhamet, günden güne sevgiye ve daha sonra da kara sevdaya dönüşür. Abdullah'ın arkadaşları, onun gönlünü birisine kaptırdığını hissederler, ancak Abdullah'ın ketum olması

¹³¹ Tunus'ta "bey ve efendi" gibi anlamlara gelen "Seyyid" kelimesine karşılık olarak kullanılan unvan.

sebebiyle bu kişinin kim olduğunu öğrenemezler. Ta ki bu bilinmezlik, arkadaşlarından biri olan İbrahim'in düğün gecesine dek devam eder. O gecede Muhtar adında bir arkadaş, Abdullah'ın çay bardağına uyuşturucu madde koyar. Bu sırada çayını içmeye başlayan Abdullah, konulan yasaklı maddenin etkisiyle kontrolünü kaybeder ve şarkılar eşliğinde oynamaya başlar. Yine bu esnada herkesten sır gibi sakladığı sevdası Ayşe'yi bu arkadaş meclisinde istemsizce itiraf eder. Arkadaşları gecenin sonunda birer birer evine dönerken o ise aldığı yasaklı maddeden dolayı halüsinasyon görmeye başlar. Evine dönen Abdullah, yaşadığı travmadan ötürü ertesi gün işe gidemez ve kendine yapılan kötülüğün farkına varır. O, özellikle düğün eğlencelerinde gençlerin meylettiği ve kullandığı yasaklı maddelerin oluşturduğu tehlikenin farkındadır. Öte yandan Fatma, Ayşe'ye ağabeyi Abdullah'ın başından geçen bu üzücü hadiseyi yanlış bir şekilde aktarır. Fatma ona yasaklı maddeleri kullanan kişilerin; hayallere daldığını, kendilerini kaybettiğini ve en önemlisi de acılarını hafiflettiğini söyler. Daha sonra Ayşe, hayatında bir kez bile olsa bu maddeyi kullanmak istediğini Abdullah'a iletir. Bu istek, Abdullah'ı tedirgin eder ve onu köyde yaygın olan yasaklı maddelerin kullanımını engellemek amacıyla *Cem 'iyyetu İnkâzi 'ş-Şâb* (Gençleri Kurtarma Derneği) adında bir dernek kurmaya yönlendirir. Bu dernek Abdullah'ın; İbrahim, Muhtar ve Mahmut adlarındaki genç arkadaşlarının destekleriyle çeşitli faaliyetlerde bulunur. Fransız sömürgesi, kendi ülkesinde yasakladığı bu maddeleri Tunuslu gençler arasında yaygınlaştırmak amacıyla olsa da Abdullah ve arkadaşları, bu dernek aracılığıyla bunların alımını, kullanımını yasaklamak ve toplum bilinci oluşturmak adına ortaklaşa hareket ederler. Onlar, söz konusu maddelerin ekildiği bostanların ve yetiştirildiği evlerin isimlerini tespit edip bu mekânlara bir gece baskın yapar ve neticede köyün gençlerini bu illetten kurtarmak adına hedeflerine ulaşırlar.

Diğer taraftan İbrahim, romanın en başından beri olayların gelişmesinde aktif rol oynayan biridir. Nitekim o, bahsi geçen derneğin üyelerinden biriyken aynı zamanda köyde yasaklı maddelerin ticaretini yapan Ahmet el-‘Âib'in de oğludur. Ahmet el-‘Âib ise Fransız sömürgesinin menfaati için çalışan ve bu hizmeti neticesinde dükkânında yasaklı madde satabilmesi için Fransızlar tarafından kendisine

ruhsat verilen kimsedir. İbrahim, babasının bu işi yaptığını öğrendikten sonra dükkânı ateşe verir. Onun vatanına ve milletine olan vefası, şahsi menfaatinden daha önemlidir.

Abdullah ve arkadaşları, aldıkları sorumlulukları gereğince yerine getirirler. Öte yandan yaşanan bu toplumsal olayların yanında başkahraman Abdullah'ın gönül meselesi, kaldığı yerden devam eder. Abdullah'ın annesi, oğlu için köyde uygun bir gelin adayı arama telaşındayken aynı esnada oğluna evlenmesi gerektiği yönünde telkinlerde bulunur. Abdullah annesine evleneceği takdirde bu ismin uzun zamandır aklında ve kalbinde yaşattığı Ayşe'nin olacağını söyler. Annesi ise bunu duyunca şaşkına döner ve cinnet geçirir. Aslında o, Ayşe'yi her zaman gözetken ve koruyup kollayan biri olmasına rağmen oğlunun felçli biriyle evlenmek istemesini kabul edemez. Derhal eşi el-Hâc Ali'ye bu durumdan bahsederek Ayşe'nin ailesini köyden kovdurmasını ve onların ülkeleri Libya'ya geri dönmesini sağlamasını ister. Abdullah ise, annesinin bu isteğinin gerçekleşmesine izin vermez. Çünkü Ayşe'yle evlenmek niyetindedir ve onun tek isteği, Ayşe'ye mutlu bir hayat yaşatmaktır. Oğlunun Ayşe'yle evlenme kararına karşı çıkan anne evi terk eder ve biricik oğlunun düğününe bile gelmez. Abdullah, felçli olmasına rağmen Ayşe'yle evlenir ve bu evlilikten bir çocuk sahibi olur. Ayşe, doğum esnasında bir mucizeye tanıklık eder ve sonrasında felçli hâlimden kurtularak diğer sağlıklı insanlar gibi yürümeye başlar. Abdullah yaşanan bu mucizeyi ve müjdeyi annesine haber vermek üzere yola çıkar. O, yolda olduğu esnada annesine vereceği güzel haberlerin ardından onun eve geri döneceğini ve kendisinden razı olacağını düşünürken sevinçten gözlerinin dolduğunu hisseder. Bu sırada kendinden geçer ve sendeler. Ayağı bir taşa takıldığı için dengesini kaybetmiş ve yere düşerek baygınlık geçirmiştir...

3.2. YAPISAL UNSURLAR

3.2.1. Anlatıcı

Anlatıcı, roman türünde bir eserin iskeletini oluşturan başlıca unsurdur. Bu türde kaleme alınan örneklerin genelinde okuyucunun karşısına; birinci tekil kişi (ben), üçüncü tekil kişi (o) ve ikinci çoğul kişi (siz) olmak üzere üç anlatıcı tipi çıkmaktadır.

Bu anlatıcı türleri aracılığıyla okuyucu, roman boyunca süregelen anlatının edebî hazzına erişir.¹³²

Yukarıda anlatıcı kavramı ve çeşitleri üzerine yapılan değerlendirmeler göz önünde bulundurulduğunda anlatıcı türleri, tezimizin dayanak noktası olan *et-Tûtu'l-Mur* romanında şu şekilde yer almıştır:

Eser, romanın yardımcı karakterlerinden biri olan eş-Şeyh Miftâh'ı tasvir eden üçüncü tekil şahıs kipiyle başlamıştır.

“eş-Şeyh Miftâh, çay bardağında kalan son yudumu içtikten sonra dudaklarını emdi. Sonra ağarmış iki kaşının arasını çattı. Akabinde çehresinin yarısını kaplayan alnındaki kırışıklıklar belirdi.”¹³³

Yazar, romanı bölümlere ayırırken her ne kadar rakamlarla belirtmemiş olsa da sayfaların sonuna birtakım koyduğu işaretlerle anlatıyı çeşitlendirerek olayların okuyucu nazarında canlı kalmasını sağlamıştır. Ayrıca yazarın, bölüm başlangıçlarının tamamında üçüncü tekil şahıs kipini kullanarak ilerleyen sayfalarda cereyan edecek olayların öncesinde okuyucuyu birtakım tasvirlerle hazırladığı gözlemlenmiştir:

“Mebrûke, çay bardağını taşıdı ve onu babasına götürdü. eş-Şeyh Miftâh, ikinci namazını bitirmiş ve oturduğu yerde her namazdan sonra yaptığı gibi bağdaş kurmuş hâlde zikir çekiyordu...”¹³⁴

“Gecenin karanlığı tüm köyü kaplamıştı. Fatma, sakın bir şekilde ağabeyine yaklaşıp onun yanı başına bir fincan yeşil çay koyduğunda; Abdullah, akşam yemeğinin son lokmasını yiyordu.”¹³⁵

Bu bağlamda yazarın yaptığı tasvirlerin akabinde okuyucunun diyaloglarla karşılaştığı görülmüştür. Bu diyaloglar sayesinde okuyucu, anlatının doğallığını yakından hissetme ve karakterlerin sahip olduğu farklı kültürleri tanıma fırsatını yakalamıştır:

¹³² Mehmet Tekin, **Roman Sanatı Romanın Unsurları**, 17. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019, s. 28.

¹³³ Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî, **et-Tûtu'l-Mur**, 5. bs., Tunus, ed-Dâr'u't-Tûnisî li'n-Neşr, 1978, s. 7.

¹³⁴ **A.e.**, s. 21.

¹³⁵ **A.e.**, s. 143.

“(Mebrûke, kız kardeşi Ayşe’ye sorarak) - Niçin geç kaldın?”

- (Ayşe cevap verir) Fatma kalmam için ısrar etti.
- Baban çok kızgın.
- Ben ne yaptım? Bu, Fatma’yı ilk ziyaret edişim değil.
- Bir daha gitmeyeceksin.”¹³⁶

“... (Ahmet, Abdullah’a yönelerek) - Hayal ettiğinden daha fazlası... Açıkçası keşke benim yanımda olsaydın. Bak, sana ne diyeceğim? Mahmut’un özel bir misafiri var.

- (Abdullah, şaşkın bir şekilde söyler) Mahmut!... Mahmut geldi mi?
- İlginç! Garip! Duymadın mı? Mahmut dün geldi. Bize Tunus’tan ve oradaki güzel şeylerden çok bahsetti.
- Peki babasını geride nasıl bıraktı?
- Babası da onunla birlikte geldi. Burada bir hafta kalacaklar ve sonra oraya geri dönecekler.”¹³⁷

Tüm bu tespitlerin neticesinde yazarın, romanın genelinde üçüncü tekil şahıs kipini tercih ettiği sonucuna varılmıştır. Bu anlatıcı türünün dışında kalan birinci tekil ve ikinci çoğul şahıs kiplerine ise diyaloglarda yer vermiştir. Son olarak yazarın, romanı (o) anlatıcı tipiyle sonlandırdığı görülmüştür.

3.2.2. Bakış Açısı

Bakış açısı, roman türünde kaleme alınmış bir eser için büyük öneme haiz unsurlardan biridir. Çünkü roman yazarı, tercih ettiği bakış açısıyla eserinin yapısına, dil ile üslup niteliklerine ve şahıs kadrosunun birbirleri arasındaki doğrudan ve dolaylı etkileşimlerine tesir eder.¹³⁸ Bu konu üzerine yapılan değerlendirmelerden yola çıkarak bakış açısı, kendi içinde; diğer adları tanrısal ve hâkim olan ilahi bakış açısı,

¹³⁶ A.e., s. 22.

¹³⁷ A.e., s. 144.

¹³⁸ Zeynep Çetin Erus, “Romanda Bakış Açısı ve Sinemaya Uyarlanması”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, 2004, s. 230.

tanık adıyla bilinen gözlemci bakış açısı ve kahraman bakış açısı olmak üzere üç gruba ayrılmaktadır.

Bu bağlamda tezimizin konusu olan *et-Tûtu 'l-Mur* adlı eserde roman yazarının ilahi ve gözlemci olmak üzere iki farklı bakış açısından yararlandığı tespit edilmiştir. Roman yazarının tasarladığı olaylar ve şahıslar nazarında yaşanmış ve yaşanma ihtimali bulunan şeylerin tamamından haberdar olma vasfıyla bilinen ilahi bakış açısı¹³⁹, bu türde örnekler veren roman yazarlarının sıklıkla kullandığı bir bakış açısı olarak göze çarpmaktadır. Buradan yola çıkarak söz konusu romanımızın yazarı, eserinin birçok noktasında bu bakış açısını kullanarak okuyucusuna, kendi kurmaca dünyasında gezinen kahramanların duygu ve düşüncelerini yakından gözlemlene imkânı sunmuştur. Yazar, Ayşe'nin içinde bulunduğu bedbaht hâli ve sahip olduğu acı gerçekleri bir an olsun unutmak adına uyuşturucu madde kullanmak istemesini ilahi bakış açısını kullanarak şu şekilde aktarmaktadır:

“Ayşe'nin sorusu, Mebrûke'yi yıldırım gibi çarpmıştı. Uyuşturucu!? Ayşe ne, uyuşturucu ne?... Onu nereden öğrendi?... O (uyuşturucu), Ayşe'nin kendisine anlatacağı hikâyenin konusu mu acaba? Eğer öyleyse Mebrûke'nin bu hikâyeyi daha önceden bilmesi gerekir; bu noktada Mebrûke, öfkesine hâkim oldu ve sinirlerini yatıştırdı. Daha sonra kız kardeşinin omuzlarını sıvazladı.”¹⁴⁰

“(Ayşe uyuşturucu hakkında derin düşüncelere dalar) ... (Uyuşturucu) Onun hakkında şöyle diyorlar: O, içen kişiye gerçeği unutturuyor... Gerçek!... Gerçeğim!... Bir an bile olsa gerçeklerimi unutabilir miyim?... Başka bir gerçek yaşayabilir miyim... Diğer insanların yürüdüğü gibi ben de ayaklarımın üzerinde yürüyebilir miyim?... Acaba Meryem, Mahbûbe ve Fatma gibi dimdik ve güzel bir şekilde ayakta durabilir miyim?... Köyün kızlarından olan yaşlıtlarım gibi (ayakta durabilir miyim?)...”¹⁴¹

Ayrıca yazar, yine bu bakış açısını kullanarak Abdullah ve Ayşe'nin ilk kez karşılıklı konuştukları esnada Ayşe'nin içinden geçirdiği şeyleri okuyucusuna şu şekilde aktarmaktadır:

¹³⁹ Tekin, **a.g.e.**, s. 54-55.

¹⁴⁰ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 24.

¹⁴¹ **A.e.**, s. 30.

“(... Abdullah, onun (Ayşe’nin) yanındaydı... Onunla ilk defa konuşuyordu... Fatma, Abdullah hakkında ona çok şey söylemişti... Onun kararlılığından, cesaretli oluşundan, evdeki itibarından ve reddedilemeyecek sözlerinden bahsetmişti... Abdullah’ın Ayşe’nin nazarında anlaşılmayan ve gizemli bir sureti vardı. Fakat Abdullah’ın sesi, onu ürkütmedi. Sanki o, Ayşe’ye büyük hayranlık ve saygı duyduğu birisine hitap ediyormuş gibi şefkatli ve yardımsever gözüküyordu... Tüm bunlara rağmen Ayşe, sustu ve ona cevap vermedi...”¹⁴²

Yazarın ilahi bakış açısının ardından yararlandığı ikinci ve son bakış açısı olan gözlemci bakış açısı, bir bakıma anlatıcının kurmaca dünyasında yer verdiği olayları aktarmadaki gözlemci yeteneğini okuyucusuna yansıtır. Bu bakımdan yazar, söz konusu bakış açısıyla anlatısındaki nesnelliği ortaya koyar.¹⁴³

Yukarıda gözlemci bakış açısına dair yapılan mülahazalara istinaden mevzubahis romanımızda yazarın, eserin muhtelif yerlerinde yaptığı gözlemlerle bu bakış açısına yer vererek anlatısına dinamizm kattığı görülmüştür. Buna en somut örnek olarak yazarın, köyün kıraathanesine dair yaptığı nesnel gözlemler gösterilebilir:

“Köye giriş ve çıkışlar bitmişti.. Ne bir ses var ne de bir hareket... Caddeler bomboştu... Kıraathane, kapılarını kapatmıştı... Kıraathane sahibi, müşteriler çıktıktan sonra yerleri süpürmek ve sabah kullanacağı eşyaları hazırlamakla meşgulken; kıraathanenin ışıkları söndü. Şimdi, vaktin gece yarısını geçtiğini anlamıştı. Âdeta bu saatler, göz açıp kapayıncaya kadar geçmişti.”¹⁴⁴

Yazarın gözlemci bakış açısından yararlandığına dair başka bir örnek, Abdullah’ın Ayşe’yi ilk kez bir dut ağacının altında gördüğü esnada yazarın o âna ilişkin yaptığı gözlemlerdir:

“Ayşe, yerde oturmuş hâlde saçlarını tarıyordu... Saçları; simsiyah, düz ve upuzundu, hatta yüzünün tamamını örtüyor ve omuzlarından aşağıya doğru sarkıyordu. Ağaçların arasından sızan güneş ışıkları, yerde ve Ayşe’nin saçlarında küçük daireler çiziyordu.”¹⁴⁵

¹⁴² A.e., s. 130.

¹⁴³ Tekin, a.g.e., s. 56.

¹⁴⁴ el-Matvî, a.g.e., s. 138.

¹⁴⁵ A.e., s. 67.

3.2.3. Vaka-Olay Örgüsü

Şahıs kadrosu, zaman ve mekân gibi romanın yapı taşlarından biri olarak kabul edilen vaka, okuyucuyu romanın cazibe merkezinde tutan yapısal bir ögedir. Buradan yola çıkarak roman yazarı, vakayı şahsi edebî penceresinden yorumlayarak eserine yeni bir soluk kazandırır.¹⁴⁶ el-Matvî'nin söz konusu romanında cereyan eden olaylar, gerçek hayattan esinlenerek hikâye edilmiş; yazar da mensubu olduğu toplumun yaşadığı hadiselerden etkilenecek bu olayları kendi kurmaca dünyasında yeniden yorumlamıştır.

Yukarıda vaka kavramına ilişkin yapılan mülâhazaların ışığında tezimizin konusu olan *et-Tûtu 'l-Mur* adlı romanın; serim, düğüm ve çözüm bölümleri şu şekilde ele alınabilir:

Yazar el-Matvî, romanın serim bölümünde okuyucusuna; anlatmak istediği olaylar ve bu olayların geçtiği zaman ve mekândan daha çok şahıs kadrosuna ve bazı ana ile yardımcı karakterlerin özelliklerine dair bilgiler sunar. Bu bağlamda eser, okuyucuya romanın Abdullah'ın ardından ikinci ana karakteri olan Ayşe'nin ve ailesinin özelliklerine yer verir. Bunu da romanın yardımcı karakterlerinden olan el-Hâc Ali ve ailesine dair verilen özellikler takip eder.

Serim bölümünün ardından gelen düğüm bölümünde ise olaylar, iki eksen üzerinde gelişmektedir. Bunların ilki romanın birinci ana karakteri Abdullah'ın sosyal yönünü ilgilendiren meseleleri konu edinirken; ikinci ise onun özel hayatına dair gelişen olayları ihtiva eder. el-Matvî'nin düğüm bölümünde kurguladığı olaylarla okuyucusunun ilgisini bu kısma çekmeye çalıştığı görülür. Bu noktada okuyucunun, düğüm bölümünün ikinci kısmına geldiği sıralarda derin bir meraka düştüğü söylenebilir.

Düğüm bölümünde gelişen ve Abdullah'ın sosyal yönünü ilgilendiren olaylara örnek olarak; Abdullah'ın çalıştığı dükkânın sahibiyle kavga etmesi, İbrahim'in düğün eğlencesinde arkadaşları tarafından Abdullah'ın çayına uyuşturucu madde konulması, uyuşturucu maddeyi istemsizce kullandıktan sonra Abdullah'ın arkadaşları içerisinde

¹⁴⁶ Tekin, a.g.e., s. 66.

zor duruma düştüğü hâlleri ve Abdullah'ın, başından geçen bu olay sonrasında arkadaşları ile el ele vererek köyün gençlerini söz konusu uyuşturucu maddeden uzaklaştırmak adına birtakım faaliyetlerde bulunması zikredilebilir. Aynı şekilde yine düğüm bölümünde geçen ve Abdullah'ın özel hayatını ilgilendiren olaylara örnek olarak ise; Abdullah'ın ve Ayşe'nin ailelerinin arasındaki bağı giderek güçlenmesi, Abdullah'ın kız kardeşi Fatma'nın Ayşe'yle yakından dost olması ve ağabeyine Ayşe'den bahsetmesi, Abdullah'ın Ayşe'yi görmeden ona şefkat göstermesi ve onu yakından görmek istemesi, Abdullah'ın dut ağacı altında Ayşe'yi görmesi ve bu andan sonra uzun süre onu aklında ve hayalinde yaşatması ve son olarak da annesine Ayşe'yle evlenmek istediğini açıkça söylemesi verilebilir.

Romanın üçüncü ve son bölümü olan çözüm bölümünde ise düğüm bölümünde verilen olayların geneli neticelendirilirken okuyucunun merakını uyandıran noktalar açığa kavuşturulur.

Çözüm bölümü, Abdullah ve arkadaşları tarafından kurulan derneğin faaliyetlerini başarılı bir şekilde tamamlamasıyla başlar. Akabinde Abdullah'ın Ayşe'yle evlenmesi, onların bu evlilikten bir çocuk sahibi olmaları ve son olarak Ayşe'nin doğum sırasında mucizevi bir şekilde felçli hâlden kurtulması hikâye edilir.

Sonuç olarak Tunuslu yazar el-Matvî, romanı ucu açık bir şekilde sonlandırmıştır. Bu çerçevede Abdullah'ın, annesine müjdeli haberi verip vermediği ve annesinin eve dönüp dönmediği gibi cevabı merak edilen konular, yazar tarafından okuyucunun takdirine bırakılmıştır.

Ayrıca el-Matvî'nin, roman dâhilindeki olayları kronolojik bir düzen etrafında şekillendirdiği görülmüştür. Bunun yanında olayların, bir zincir şeklinde zaman, mekân ve diğer yapısal öğeler göz önünde bulundurularak okuyucuya aktarıldığı sonucuna varılmıştır.

3.2.4. Şahıslar

Şahıs kadrosu, romanın diğer edebî türler arasında müstakil bir yer edinmesinde büyük önem arz eder. Nitekim şahıslar, eserin durağan değil de sürekli

bir canlılık içerisinde devam etmesini sağlar. Söz konusu eserimiz, kalabalık bir şahıs kadrosundan müteşekkildir. Abdullah ve Ayşe adlı kahramanlar, romanda vuku bulan olayların merkezinde yer almasından ötürü ana karakterler olarak addedilebilir. Bu iki isim dışında kalan kahramanlar ise, Abdullah ve Ayşe kadar olayların merkezinde olmasalar bile olay akışına yön vermelerinden ötürü yardımcı karakterler olarak zikredilebilir. Eserin birçok noktasında adları zikredilen ana ve yardımcı karakterlerin yanı sıra adlarının bir ya da iki kez geçtiği birtakım kişilerin varlığından söz etmek mümkündür. Ayrıca burada detaylarına değinilecek ana ve yardımcı karakterlerin dışında bu kişilere de yer verilecektir.

Öte yandan romanda yer alan kişilerin okuyucuya aktarılmasında takip edilen iki farklı yöntem bulunmaktadır. Bunların ilki, açıklama yöntemi adıyla bilinen kişilerin bizzat roman yazarı tarafından tanıtılmasıdır. İkincisi ise gelişen olayların aktarımı esnasında karakterlerin bizzat kendilerini tanıtmaları şeklindedir ve bu da dramatik yöntem adıyla bilinir.¹⁴⁷ Eserin mütalaa edilmesi esnasında roman yazarının karakterleri bizzat kendi tanıttığı görülmüş ve sonuç itibarıyla açıklama yöntemine başvurduğu tespit edilmiştir.

Tezin ilerleyen sayfalarında ana ve yardımcı karakterler hakkında detaylı bilgi verilecek olup, sadece adları geçen karakterlere ise diğer şahıslar alt başlığında değinilecektir. Romanda yer alan ana ve yardımcı karakterlerin adları ve özellikleri şu şekildedir:

3.2.4.1. Abdullah

Abdullah, romanın başkahramanı, el-Hâc Ali'nin oğlu ve Fatma'nın ağabeyidir. Romanın başından sonuna dek vuku bulan olaylarda en büyük pay sahibidir. O, Fransız sömürgesinin Tunus'a yönelik kötü emellerinin farkında olan ve kendi halkının ortaya koyduğu direnişin en büyük destekçilerinden biridir. Aynı zamanda Abdullah romanda geçen olaylara ev sahipliği yapan köyde; zulüm, baskı, kölelikten kurtulmak ve özgürlüğe kavuşmak adına birtakım faaliyetlere öncülük eder.

¹⁴⁷ A.e., s. 84.

O, arkadaşlarının kurbanı olarak köyün gençleri arasında yaygın olan uyuşturucu maddeyi istemsizce kullanır ve bundan son derece pişmanlık duyar. Bu noktada romanda Abdullah'ın, yaşadığı travmanın ardından köyün gençlerini müptela oldukları yasaklı maddelerden kurtarmak amacıyla bir grup arkadaşıyla birlikte Gençleri Kurtarma Derneği'ni kurduğu ve Fransız sömürgesinin gerçek yüzünü gözler önüne serdiği anlaşılmaktadır:

“(Fransız sömürgesinin, yasaklı maddelerin alımını ve satımını desteklediğini kastederek) İşte hezimet, burada başlıyor. Onlar, bu maddelerle halkımızı oyalıyorlar ve bu durum, hükümetin uzmanlık alanı... Peki hangi hükümet?: Fransa, kendi topraklarında bu maddeleri yasaklar; ancak bizim topraklarımızda serbest! Aranızda bu durumdan hoşnut olan bir kimse var mı?: Sömürge hükümeti, halkın aklını ve bedenini esir almak mı istiyor? İşte bu, olacak bir şey değildir.”¹⁴⁸

Gündelik hayatta Sî Salih'in dükkânında çırak olarak çalışan Abdullah'ın; işine sadık, köy ahalisinin gıptayla baktığı ve ikili ilişkilerde itibar sahibi biri olduğu bilinmektedir:

“(Abdullah'ın) Onun başarısının sırrı; yakışıklı, çalışkan ve kıvrak oluşudur. Bu denli tanınır ve takdir edilir olmasının sebebi, yetenekli bir işçi olmasındandır. Müşterilerin onu takdir etmesinin sebebi ise onun iyi muamelede bulunması ve dürüst davranmasıdır.”¹⁴⁹

Bu özelliklerinin yanında Abdullah'ın arkadaşlarıyla güçlü bir bağı vardır. Nitekim onun, her akşam arkadaşlarıyla köyün kıraathanesinde buluşup hoşça zaman geçirmesi romanda şu şekilde aktarılmaktadır:

“Abdullah, arkadaşlarıyla beraber köyün kıraathanesinde kağıt oynamak için akşam yemeğinin son lokmasını hızlıca yedi. O ve arkadaşları, alışkın oldukları üzere her gece kağıt oyunu oynuyorlardı.”¹⁵⁰

Romanda Abdullah'ın yaşadığı köy nezdinde bulunduğu konumdan bahsedilmesine ek olarak güçlü bir duygusal yönünün ve çetrefilli bir özel hayatının

¹⁴⁸ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 150.

¹⁴⁹ **A.e.**, s. 93.

¹⁵⁰ **A.e.**, s. 38.

olduğuna değinmek gerekmektedir. Abdullah, kız kardeşi Fatma'nın arkadaşı Ayşe'nin felçli hâlini görmeden evvel Fatma'nın onun hakkında anlattıklarından etkilenerек Ayşe'ye acır. Bu olaydan sonra Ayşe, Abdullah'ın aklından çıkmaz ve bir gün Abdullah onu görmek için bostana gider. Abdullah'ın orada gördüğü kız, onun aklında ve kalbinde sabit bir yer edinir ve bu durum, romanda şu şekilde ifade edilir:

“Aylar geçti lakin dut ağacının altında saçlarını tarayan Ayşe'nin sureti, Abdullah'ın hafızasından gitmedi. O andan beri Abdullah, ona karşı çok şefkat ve sevgi hissetmeye başladı. Onun için nadir bir durum olan bu şeyi hatırladıkça hüznü artarak şiddetlenirdi... Abdullah'ın aklını meşgul eden şey, bu sevgi ve şefkatin bir gün kara sevdaya veya açık bir aşka dönüşecek olmasıydı.”¹⁵¹

Ayrıca roman özetinde belirtildiğı üzere Abdullah, Ayşe'yle olan evlilik niyetine karşı çıkan annesini ikna etmek için yoğun çaba sarf eder, ancak bu çabalar neticesiz kalır. Abdullah'ın, şu ifadelerden anlaşılacağı üzere Ayşe'yle evlenme konusunda kararlı olduğı görölmektedir:

“Bana kulak ver... Şu söylediğın şey hariç dediğın her şeyi onaylıyorum... Allah'a, kitabına ve Mescid-i Haram'a yemin ederim ki daha önce böyle bir şey yaşanmadı... Beni anlamın gerekir, kaldı ki ben bu felçli kızı kurtarmak ve onu mutlu etmek dışında bir şey istemiyorum... Ayşe için her şeyimi feda ederim... Genç kızların hepsi, kendilerine uygun eşler bulacaklar. Ancak Ayşe, benden başka bir kimseyi bulamayacak... Babama söyle... Köy ahalisine haber ver... Ben hiç kimseden korkmuyorum. Korkmayacağım da.”¹⁵²

3.2.4.2. Ayşe

Ayşe, Abdullah'ın ardından romanın ikinci başkahramanıdır. O, Libyalı muhacir eş-Şeyh Miftâh'ın kızı ve Mebrûke'nin küçük kız kardeşidir. Ailesiyle beraber söz konusu köyün küçük bir evinde yaşar. Annesini henüz üç yaşındayken kaybeden Ayşe, annesi vefat etmeden önce bir yıldırım düşmesi sonucunda felç olur. Burada ifade edilen özelliklere paralel olarak romanda Ayşe'nin nasıl felç geçirdiğı okuyucuya şu şekilde aktarılmaktadır:

¹⁵¹ A.e., s. 71.

¹⁵² A.e., s. 202.

“Ah! Ey Abdullah Efendi... Bu, bambaşka bir dramdır! Ayşe’nin dramı... Oğlum, onun durumu içler acısıdır. Ayşe, bir hastalık veya musibet yaşamamıştı. Onun yetişmesi doğaldı ve bunda bir şüphe yoktu. Biz, o emeklemeye ve yürümeye başladığı zamanlarda çok mutluyduk... O gün -şu an hatırladığım kadarıyla Çarşamba günü sabah saatlerinde- Ayşe’ye, annesine yakın bir yerde oynarken korkutucu bir yıldırım isabet etti. Yıldırım, oturduğumuz evin yakınlarında bir yere düştü. Rahmetli annesi bundan ürktü, kızının korkmaması için ona doğru koştu ve onu kucakladı. Ayşe, bu isabet sonucunda felç geçirmiş, yere serilmiş ve bilincini kaybetmişti.”¹⁵³

Romanda da belirtildiği üzere Ayşe’nin içinde bulunduğu çaresizlik hâli, fakir olması, annesini henüz küçük yaşlarda kaybetmesi ve psikolojik travmalar geçirmesi, onu yaşaması zor bu girdaplı dünyadan uzaklaştırmak adına yasaklı madde kullanımını tecrübe etmek istemeyi düşünmesine yol açtığı ifade edilebilir:

“(Ayşe, Abdullah’ın kendisine yasaklı madde hakkında sorduğu soruya cevap vererek) Hayır. Yemin ederim ben onu hiç görmedim. Ancak bana onun, kullanan kimseyi başka bir insana dönüştüren ve büyüleyici bir hayal âlemine ulaştıran bir şey olduğu söylendi... Bir saniyeliğine bile olsa, bu âlemden ve bahtsız hayatımdan gitmek istedim... Kendimi ayaklarım üzerinde yürürken ve başım dik görmek istiyorum... Bu hayatımdan sıkıldım, yerde emeklemekten usandım... Ah... Keşke beni doğurmasaydı... Senden bu yasaklıyı maddeyi temin etmeni istiyorum.”¹⁵⁴

Ayşe’nin burada zikredilen özelliklerinin yanında romanın birçok noktasında felçli olduğu vurgulanmış, buna ek olarak onun küçük ve aciz biri olduğuna temas edilmiştir:

“ – Ey Kızlar! Allah size akıl fikir versin. Kız kardeşin Ayşe; küçük, kısa ve kötürümdür, üstelik dizlerinin üzerinde yürüyor. Neden onun birçok kez evden uzaklaşıp dışarı çıkmasına izin veriyorsun?”¹⁵⁵

¹⁵³ A.e., s. 127.

¹⁵⁴ A.e., s. 135.

¹⁵⁵ A.e., s. 15.

Öte yandan romanda yer alan şu ifadelerden, Ayşe'nin birinci başkahraman Abdullah ile evlenip söz konusu felçli hâlden doğum yaptığı esnada mucizevi bir şekilde kurtulduğu anlaşılmaktadır:

“ – Hayır... Hayır... Çocuğu ve Ayşe'yi görmeden önce anneme gideceğim... (Annesini kastederek) Ona haber vereceğim... Ona şöyle diyeceğim: Ayşe'nin ayakları çözüldü... O artık ayakları üzerinde yürüyebilecek... Diğer kadınlar gibi olacak...”¹⁵⁶

3.2.4.3. İbrahim

İbrahim, Abdullah'ın yakın arkadaşlarından biri ve köyün en büyük uyuşturucu satıcılarından olan Ahmet el-‘Âib’in oğludur. O, aynı zamanda babasının Fransızlarla iş birliği yapmasını kabullenmeyerek arkadaşlarıyla beraber köyde yasaklı madde kullanımını engellemek amacıyla bahsi geçen derneğin üyelerinden biridir. Ayrıca İbrahim, romanda; doğruluğu, vefayı ve vatanseverliği temsil eden kahraman olarak tanıtılmaktadır:

“Doğruluk, onun sözünden anlaşılır... Çöplükten çiçek çıkarır... Ahmet el-‘Âib’in İbrahim gibi bir oğlu oldu... Toplum, her şeyden üstündür... Vatan, aileden daha fazla etkiye sahiptir.”¹⁵⁷

O, romanın konusu olan yasaklı maddenin Abdullah'a kullandırıldığı düğün merasiminde damat idi. Nitekim romanda yer alan şu ifadelerden, köyün gençlerinin düğün merasimlerinde ve çeşitli kutlamalarda yasaklı madde kullandıkları anlaşılmaktadır:

“Odayı uyuşturucu kokusu sardı. Başlar sallanmaya başladı. Az bir miktar uyuşturucu bile onların nefislerini harekete geçiriyordu. Gençler, arkadaşları İbrahim'in düğününde gülüşüyorlar ve alkış tutuyorlardı. Onlar; aşk, bekârlık ve evlilik hakkında konuşmaya dahiıyorlardı.”¹⁵⁸

¹⁵⁶ A.e., s. 214.

¹⁵⁷ A.e., s. 172.

¹⁵⁸ A.e., s. 73.

3.2.4.4. Mahmut

Abdullah'ın arkadaşı olan Mahmut, aynı zamanda romanda bahsi geçen Gençleri Kurtarma Derneği'ne üyedir. O, köyün gençlerini yasaklı madde kullanımından kurtarmak için söz konusu derneğin yürüttüğü faaliyetlerde aktif rol alır. Ayrıca Mahmut, köyün lise seviyesinde tahsil görmüş tek gencidir. Bu konuda yazar, şu şekilde bilgi vermektedir:

“Mahmut, ilköğrenim hayatından sonra köyün gençleri arasında ilimden ve kültürden nasibini alan tek gençtir. Tunus'a gitmiş ve orada iki sene boyunca lise tahsili görmüştür.”¹⁵⁹

3.2.4.5. Muhtar

Muhtar, Abdullah'ın arkadaşı ve derneğin üyelerinden biridir. Şakacı kişiliği ve arkadaşları içinde muhalif kimliğiyle bilinir. O, Abdullah'ın arkadaşlarından gizli tuttuğu söz konusu durumu açığa çıkarmak amacıyla onun çayına uyuşturucu koyma fikrinin sahibidir. Okuma yazma bilmemesiyle de tanınan Muhtar, Abdullah ve arkadaşları gibi dernek faaliyetlerinde aktif rol alır. Romanda Muhtar'ın özelliklerine değinilen noktalara örnek olarak şu ifadeler gösterilebilir:

“Allah bana ne zaman okumayı nasip etti ki? Sen oku.”¹⁶⁰

“İlk önce sen imzala. Ben ise mektuba parmak basacağım! Bildiğin üzere.”¹⁶¹

“Ben, Abdullah'ın fikrini beğendim... O haklı... Ben de onun gibi düşünüyorum. Size söz veriyorum, ben asla onun (uyuşturucunun) tadına bakmayacağım... Gücüm yettiğince uyuşturucuyla mücadele için çaba göstereceğim.”¹⁶²

3.2.4.6. eş-Şeyh Miftâh

eş-Şeyh Miftâh, Ayşe'nin ve onun ablası Mebrûke'nin babasıdır. O, İtalyanların Libya'daki zulmünden kaçarak iki kızıyla birlikte Tunus'un güneyinde yer alan ve romanda vuku bulan birçok olayın geçtiği söz konusu köye yerleşir. Yoksul,

¹⁵⁹ A.e., s. 72.

¹⁶⁰ A.e., s. 163.

¹⁶¹ A.e., s. 164.

¹⁶² A.e., s. 151.

dürüst, işine ve ailesine sadık biridir. Sî Salih'in bostanında çalışarak ailesinin geçimini sağlayan eş-Şeyh Miftâh, kızlarıyla küçük bir evde yaşar. O, romanın başkahramanı Abdullah'ın babasının bostanında ise komşuluk hakkını ödemek üzere gönüllü olarak hizmet eder. Aynı zamanda iki kızına da düşkün olmasıyla bilinir.

eş-Şeyh Miftâh'ın, Libya'daki savaştan kaçarak Tunus'a göç etmesi, romanda yer alan şu ifadelerden anlaşılmaktadır:

“Ah! Ey Abdullah Efendi, benim uzun bir hikâyem var. Bu olanlar, benim alın yazım. Ey oğlum... Bizim aslımız Libyalı el-Muhâmîd kabilesine dayanır. Henüz gençliğimin baharındayken Trablus ve Mısırâta arasında bir yerde yaşıyordum. İtalya Savaşı başladı. Akabinde bizi evsiz bıraktılar ve bölük pörçük ettiler.”¹⁶³

“eş-Şeyh Miftâh, Libyalı garip bir göçmen, yoksul ve maişetini ancak bütün gün boyunca çalışarak elde edebilen biridir... O, yaşını başını almış bir duldur. Eşini gençliğinin baharındayken kaybetmiştir. Onun iki kız çocuğu vardır. Hayatını kederli ve mahrum bir dul olarak geçirmiştir.”¹⁶⁴

Romanda eş-Şeyh Miftâh'ın düzenli bir şekilde namazlarını kılarak dinî vecibelerini yerine getirdiği de zikredilmektedir:

“eş-Şeyh Miftâh, ikindi namazını bitirdikten sonra bağdaş kurarak oturduğu yerde kaldı ve her namazından sonra yaptığı gibi tesbihini çekti.”¹⁶⁵

Yukarıda yer verilen özelliklerinin yanı sıra eş-Şeyh Miftâh'ın fırsat bulduğu vakitlerde çok miktarda çay içtiği anlaşılmaktadır:

“eş-Şeyh Miftâh'ın uykusundan tamamen uyanıp kendine gelebilmesi ve zihinsel ile bedensel açıdan hazır olabilmesi, ancak onun demli bir bardak çay içmesiyle mümkün olurdu. Çay içtikten sonra gözleri açılır ve kendini zinde hissederdi. Onun yıllardır zift gibi demli çay içmesi, alışkanlık hâline gelmişti. O, bu alışkanlığını hiç terk etmedi. Daima bunun için çabaladı... Hatta bazen ekmek ve süt ürünleri almadan çay almayı düşünürdü.”¹⁶⁶

¹⁶³ A.e., s. 65.

¹⁶⁴ A.e., s. 34.

¹⁶⁵ A.e., s. 21.

¹⁶⁶ A.e., s. 14.

3.2.4.7. el-Hâc Ali

el-Hâc Ali, Abdullah ile Fatma'nın babasıdır. Köyde ailesi ve akrabalarıyla yaşar. İçerisinde hurma ve meyve ağaçlarının bulunduğu bir bostanı vardır. Onun bu bostanı, Sî Salih'in bostanı ile yan yanadır. O, bostanının bütün işlerini kendi başına yapar ve bazen ona eş-Şeyh Miftâh yardıma gelir. el-Hâc Ali, geceleri ancak keskin bir ışık yardımıyla görebilir. O, ailesine karşı daima yumuşak huylu ve anlayışlıdır. Ayrıca onun fedakâr ve sadık bir eşi vardır.

Yukarıda özellikleri belirtilen el-Hâc Ali ve yakın dostu Sî Salih arasında oluşan güven bağı, romandaki şu ifadelerden hissedilmektedir:

“Sî Salih ile Abdullah ve Fatma'nın babası olan el-Hâc Ali'nin bostanları birbirine komşuydu. eş-Şeyh Miftâh, Sî Salih'in bostanında çalışmaya başladığından beri el-Hâc Ali ve onun ailesiyle bir samimiyet bağı oluştu. Sonra bu bağ zamanla kuvvetlendi.”¹⁶⁷

“el-Hâc Ali gece körüydü ve ancak keskin veya parlak bir ışık belirildiğinde geceleri görebiliyordu. Onun, yaptığı işin karşılığını istemeyen eş-Şeyh Miftâh'a olan saygısı artıyordu. eş-Şeyh Miftâh, bunu el-Hâc Ali'ye karşı arkadaşlık ve komşuluk hakkı olarak görüyordu. Sosyal farklılıklara rağmen iki aile arasındaki bağ, zamanla güçlendi.”¹⁶⁸

3.2.4.8. Mebrûke

Mebrûke, eş-Şeyh Miftâh'ın büyük kızı ve Ayşe'nin ablasıdır. Annesinin vefatından dolayı henüz küçük yaşlardayken babasının ve felçli kız kardeşinin bakımını üstlenen fedakâr bir kızıdır. O, ev işlerini çekip çevirirken Ayşe'nin temel ihtiyaçlarını da karşılar. Bu sorumluluklarının yanında babasının bostandaki işlerine de yardım eder. Romanda geçen şu cümleler, onun ne kadar sorumluluk ve felçli kardeşine karşı hassasiyet sahibi olduğunu gösterir niteliktedir:

“Mebrûke, ev işleriyle ilgilenmek zorundaydı. Sabahtan beri hiç boş vakit bulamamıştı. Bütün gün meşguldü. O, bir ev hanımıydı ve babasına bostan

¹⁶⁷ A.e., s. 33.

¹⁶⁸ A.e., s. 34.

işlerinde yardım ederdi. Aynı zamanda kız kardeşi Ayşe'ye bakar ve onun zorlandığı her işi yapardı.”¹⁶⁹

“ – Doğru babacığım. Allah için burada bizim kimimiz var ki? Biz bu diyarların garibiyiz! Ne anne, ne kız kardeş, ne hala ne de teyze var. Eğer biz Ayşe'yi Fatma'ya gitmesinden alıkoyarsak korkarım ki o, daha çok sıkılır ve hayat onun için daha da karamsar olur.”¹⁷⁰

3.2.4.9. Fatma

Fatma, el-Hâc Ali'nin kızı ve Abdullah'ın kız kardeşidir. Aynı zamanda o, romanda aktarılanlardan yola çıkarak Ayşe'nin beraber zaman geçirdiği tek arkadaşıdır. Ailesine oldukça bağlı olan Fatma; hem annesine ev işlerinde yardım eden hem de ağabeyi Abdullah'a Ayşe'den sürekli bahseden kişi olarak bilinir. Romanda Fatma ve Ayşe arasındaki güçlü arkadaşlık bağı ve onun arkadaşına gösterdiği şefkat, şu şekilde ifade edilmektedir:

“Onun (Ayşe'nin) yanında arkadaşı Fatma var. Bu konuda seninle istişare de ettim... Fatma çok ısrarcıdır. Onunla yemek yemeden önce eve geri dönmesine izin vermez.”¹⁷¹

3.2.4.10. Abdullah'ın Annesi

el-Hâc Ali'nin eşi ve Abdullah ile Fatma'nın annesi olan bu karakter; insanlara iyilik etmeyi seven, çevresindekilere ikram eden, eşine karşı itaatkâr ve çocuklarına düşkün biridir. O, Fatma ile arkadaş olan Ayşe'ye her zaman göz kulak olur ve şefkat gösterir. Ayrıca Ayşe'yi her zaman evinde doyurur ve onun ailesini de gözetir. Ta ki aralarındaki bu bağ, oğlu Abdullah'ın Ayşe'yle evlenmek istediğini kendisine açıklayana dek devam eder.

Yukarıda özellikleri zikredilen Abdullah'ın annesinin romanda bahsinin geçtiği yerlere örnek olarak şu noktalar gösterilebilir:

“Ayşe, şu vakit oldu hâlâ gelmedi! Ta sabahleyin gitmişti! Şu saatte eve dönmek, onun aklına gelmedi!? Eminim ki o, leziz yemeklerden yedi... Fatma'nın annesi;

¹⁶⁹ A.e., s. 16.

¹⁷⁰ A.e., s. 15.

¹⁷¹ A.e., s. 15.

cömert ve merhametli bir kadındır. Bize şefkat gösterir... Buna rağmen Ayşe'nin bu vakte kadar gelmemesi, onun hakkı değildir..."¹⁷²

"(Kızı Fatma'ya yönelerek) Bu dilimi al ve onu Ayşe'ye ver; uzun zamandan beri söylediğin gibi o (Ayşe), bunu yemeye hasrettir."¹⁷³

"Annesi, (Abdullah'ın) yüzüne şu şekilde bağırdı:

- Ey anne ve babasına asi davranan çocuk, sütüm sana haram olsun!
- Dilediğin gibi haram et: Sütünü... Hayatı... Anneliği... Fakat hesap, âlemlerin rabbi olan Allah'ın katındadır.
- (Abdullah'ın annesi eşine yönelerek) Bu asi çocuğun sözünü duydun mu!? Ona hiçbir şey fayda etmiyor... Ancak Allah, melekleri ve kulları şahit olsun ki beni bu felçli kızla beni aynı evde tutamayacak ve onunla aynı çatı altında yaşatamayacak. İkimizi ancak kabir bir araya getirecek."¹⁷⁴

3.2.4.11. Sî Salih el-Hamrûnî

Sî Salih el-Hamrûnî, Abdullah'ın çalıştığı dükkânın sahibidir. Abdullah'ın çalışma düzeninden oldukça memnundur. el-Hamrûnî'nin çalışanına karşı duyguları, oğlunun Abdullah'ı kıskanması neticesinde değişiklik gösterir. Romanda el-Hamrûnî ve Abdullah arasında yaşanan yanlış anlaşılma, Abdullah'ın işi bırakmasına sebebiyet verir. Roman yazarı, Sî Salih el-Hamrûnî ve Abdullah arasındaki bağı okuyucusuna şu ifadelerle aktarır:

"...Belki Abdullah iyi davranmadı... Belki de es-Seyyid el-Hamrûnî, onun davranışlarından şüphe duydu!.. Onu ihanetle suçlamış olabilir mi?.. İmkansız!.. Salih Efendi, her zaman Abdullah'tan iyilikle bahseder... Onun doğruluğu ve samimiyeti hakkında onu takdir ederek konuşur..."¹⁷⁵

3.2.4.12. Ahmet el-Hannâşî

Ahmet el-Hannâşî, söz konusu köyün sakinlerinden biridir. Köpekleri çok seven el-Hannâşî, deyim yerindeyse hayatını onlara vakfeder. O, aynı zamanda köydeki yasaklı madde kullanıcılarının başında gelir. Romanda ifade edildiği üzere

¹⁷² A.e., s. 19.

¹⁷³ A.e., s. 62.

¹⁷⁴ A.e., s. 207.

¹⁷⁵ A.e., s. 50.

Mes'ud adında bir köpeği vardır. Okuyucu, el-Hannâşî'yle şu ifadeler aracılığıyla tanışmaktadır:

“Bu, Ahmet el-Hannâşî'dir! Diğer deliler gibi bir delidir, köpeklerle beraber ve köpekler için yaşar, kötü kokular içerisinde onlarla beraber olmayı adet haline getirmiştir.”¹⁷⁶

3.2.4.13. Ahmet el-‘Âib

Ahmet el-‘Âib, İbrahim'in babası ve köyün en büyük uyuşturucu madde satan dükkânının sahibidir. O, Fransız sömürgesinin köydeki en büyük destekçilerinden biri olup vatanına ihanet eden kişi konumundadır. el-‘Âib, vatanseverlik konusunda oğlu ile tamamen zıt görüşlere sahiptir. Hatta bu durumun romanda; İbrahim'in, babasının dükkânını kasten yakmasına kadar gittiği aktarılmaktadır:

“(Mösyö Joseph, Ahmet el-‘Âib'e yönelerek) – Biz senin Fransa'ya olan ilgini ve samimiyetini biliyoruz.

(Ahmet el-‘Âib, cevap vererek) – Allah, merhametli devletimizi daim eylesin.”¹⁷⁷

3.2.4.14. Diğer Şahıslar

Ana ve yardımcı karakter olarak yukarıda zikredilen ve hakkında detaylı bilgiler sunulan kişilerin dışında, roman boyunca yalnızca birkaç yerde adları geçen birtakım şahısların varlığından söz edilebilir. Bu şahısların romanda ifade edildiği üzere isimleri şu şekildedir: Köy sakinlerinden biri olan ve bolluk içinde yaşayan Abdussamed, eş-Şeyh Miftâh'ın Ğannûş köyünden sevip saydığı ve dost bildiği Ali b. Mes'ûd, köyün genç kızlarından Meryem ve Mahbûbe, köy kiraathanesinde oturduğu söylenen et-Tehâmî ve Bel Kâsım, Sî Salih el-Hamrûnî'nin oğlu Muhammed el-Hamrûnî, Abdullah'ın amcasının oğlu Abdurrezzak, el-Hâc Mahmut, köyde yasaklı madde kullanan gençlerden olan Hammîs ve Osman, yasaklı madde kullanımından dolayı öldüğü söylenen Muhammed es-Salih, Mahmut'un babası es-Sâdık Bel Hâc el-Habîb, Mahmut'un annesi, Sudan'dan Tunus'a gelmiş ve muhbirlik yaparak geçimini sağlayan Dadı Mes'ûde, Dadı Mes'ûde'yi koruyup kollayan ve onun bakımını üstlenen

¹⁷⁶ A.e., s. 95.

¹⁷⁷ A.e., s. 181.

eş-Şeyh Ramazan, Abdullah'ın arkadaşları Ahmet ve Salih, uyuşturucuyla mücadelede ismi geçen gençlerden biri olan Abdulkadir, iki Fransız askeri Joseph ve Fransuva, Fâtıma bintu el-Hâc el-Beşîr, şiir söyleyen kadın Dervîşe ve son olarak İbrahim'in adı zikredilmeyen eşi.

3.2.5. Zaman

Roman gerek yazımı gerek de anlatılması ve okunması açısından zaman kavramıyla bir bütünlük arz eder. Bu nedenle zaman, roman içinde gelişen olayların ve saptanan olguların ne zaman meydana geldiğine dair yöneltilen soruları cevaplayan yapısal bir unsurdur.¹⁷⁸ Bu açıdan ele aldığımız *et-Tûtu 'l-Mur* romanında vuku bulan olaylar, gerçek hayattan esinlenmiş olması itibariyle gerçek zamanla paralellik gösterir.

Zaman konusuyla ilgili olarak el-Matvî, söz konusu romanımızda geçen olayların gerçekleşme zamanlarını kesin tarihlerle belirtmemiş, bununla beraber romanın başında zikrettiği İtalya-Libya Savaşı gibi birtakım zaman dilimlerini ipuçları olarak okuyucusuna yöneltmiştir:

“eş-Şeyh Miftâh, uzun bir iç çekerek kızı Mebrûke'ye şöyle dedi:

- Ah... Ey Mebrûke! Geriye ailemiz veya dostlarımız kaldı mı? Ayrıldık... Parçalandık, evlerimiz yıkıma uğradı... İtalyanlar bombaladılar... Evleri ateşe verdiler... Bizim için feraha kavuşma yakındır!. O güne (kurtuluş gününe) yakınlık nerede? Zalimler gücünü günbegün artırıyor. Habeşistan'ı dünyanın gözü önünde yağmaladılar.”¹⁷⁹

Tunuslu yazar, romanda yer yer gün, ay ve yıl gibi zaman bildiren detaylara da yer vermiştir:

“Bugün perşembeydi, yakın köylerden ve kırsal kesimlerden çok sayıda müşteri dükkâna geliyordu. Haftanın bu en yoğun gününde onu (Abdullah'ı) yalnız bırakamazdı.”¹⁸⁰

¹⁷⁸ Şerif Aktaş, **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 1991, s. 117-118.

¹⁷⁹ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 8.

¹⁸⁰ **A.e.**, s. 41.

“O (es-Seyyid el-Hamrûnî’nin eşi), her sene Kur’an-ı Kerim’in hatmedildiği Ramazan ayının yirmi yedinci gecesinde caminin mihrabına ve minberin altına para kesesi koyar ve çok miktarda para toplamaya heves ederdi.”¹⁸¹

“ – Tabii ki! Tabii ki!: Biz senden başkasına mı güvенеceğiz... Her zaman sana ihtiyacımız var... Ey Ahmet Efendi dinle, çocuklarımın üzerine yemin ederim ki üst düzeyde bir yetkiliden, gelecek 14 Temmuz Millî Bayramı’nda senin için madalya vermesini isteyeceğiz.”¹⁸²

Yukarıda belirtilen gün, ay ve yıl gibi zaman dilimlerinin yanı sıra el-Matvî’nin; sonbahar ve ilkbahar gibi bazı mevsim adlarını zikrederek anlatısına zaman açısından çeşitlilik kazandırdığı anlaşılmaktadır:

“İlkbaharda hurma ağaçlarını aşıyor, sonbaharın başında ise hurma yaprağını koparıyor ve meyvesiyle birlikte dalını kesiyordu.”¹⁸³

“Fatma, eş-Şeyh Miftâh’ın Sî Salih’in bostanında işe başladığı günü hâlâ hatırlıyor. O gün Fatma, bostana gelmişti. İlkbahar mevsimiydi. Çorak ve sert geçen kış, örtüsünü kaldırdıktan sonra ağaçlar yeşillenmiş ve çiçekler açmıştı.”¹⁸⁴

et-Tûtu’l-Mur adlı eseri zaman açısından ele aldığımızda, romanda gelişen olayların yaşandığı vaka tarihine dair bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak bununla beraber romanda yer alan bazı yardımcı karakterlerin Fransız askerleriyle olan ilişkisinden ve Fransız hükümetinin kendi ülkesinde yasakladığı hâlde Tunus’ta serbest bıraktığı uyuşturucu madde ticaretinden anlaşılabacağı üzere; roman, Tunus’un bağımsızlığı elde etmesinden önceki dönemi ele almaktadır. Tüm bunlara ek olarak yazarın, romanda ifade ettiği zaman dilimlerinin yanı sıra; özellikle geriye dönüş ve iç monolog gibi birtakım tekniklerle anlatısına zaman açısından zenginlik kattığı görülmektedir.

3.2.6. Mekân

Romanı müstakil edebî bir tür yapan diğer yapısal unsurlar gibi oldukça işlevsel bir öge olan mekân, roman içerisinde cereyan eden hadiseleri

¹⁸¹ A.e., s. 93.

¹⁸² A.e., s. 183.

¹⁸³ A.e., s. 33.

¹⁸⁴ A.e., s. 35.

şekillendirmesiyle ön plana çıkar. Bu bakımdan roman yazarı, eserinde mekân unsuruna; olayları bir zemine oturtmak, bu zemini okuyucuya tanıtmak ya da kendisinin veya eserinde yer verdiği karakterlerin mensubu olduğu toplumu yansıtmak amacıyla başvurabilir.¹⁸⁵

Söz konusu romanımızın ele aldığı konular bakımından köy romanı olarak nitelendirilmesi hasebiyle romanda vuku bulan olayların geçtiği mekânlar sınırlı sayıdadır. Romanda sıklıkla zikredilen köyün gerçek adı tam anlamıyla belirtilmemiş olsa dahi Tunus'un güneyinde yer aldığı bilinir. Her ne kadar roman yazarı, Tunus ve Libya gibi birtakım gerçek mekân isimlerine yer vermiş olsa da bunların dışında kalan mekânlar hayalîdir.

Romandaki olaylar, ekseriyetle köyün sınırları içerisinde kalan birtakım açık ve kapalı mekânlarda geçer. Başlıca açık mekân isimleri arasında; romanın esas mekânı olan ve Tunus'un güneyinde yer aldığı belirtilen köy, su değirmeni, eş-Şeyh Miftâh'ın çalıştığı Sî Salih'in bostanı, Ğannûş köyü, Abdullah'ın evinin avlusu ve yine Tunus'un güneyinde yer alan Matmâta kasabası yer alır. Bu noktada hem ana hem de yardımcı karakterlerin birbirleriyle tanışmasında sıklıkla adı geçen Sî Salih'in bostanı, bahsi geçen açık mekânların arasında bilhassa dikkat çeker¹⁸⁶:

“Fatma, babasına yardım etmek ve ona uyuması için yastık vermek üzere geri döndü. eş-Şeyh Miftâh, Sî Salih'in bostanındaki işine devam etmeden önce öğle uykusuna yatarı... Fakat Mebrûke, babasının derin bir uykuya daldığını gördü ve onun artan horlama sesine kulak vermek üzere yanında duraksadı.”

Yukarıda belirtilen açık mekân örneklerinin yanında el-Matvî'nin romanda adını zikrettiği ve aynı zamanda esere adını da verdiği dut ağacının, romandaki olayların birbirleriyle ilişkilendirilmesinde büyük önem arz eden bir açık mekân olduğunu zikretmek gerekir:

“- Ey efendim... Allah'ın selamı üzerinize olsun... Fatma orada Ayşe'yle beraber dut ağacının altında.

¹⁸⁵ Tekin, **a.g.e.**, s. 137.

¹⁸⁶ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 9.

Abdullah, endişeli ve meraklı bir şekilde Fatma ve Ayşe'yi ararken bir avuç arpa alıp onu değirmenin ortasına attı. Dalları iç içe geçmiş dut ağacına bakmaya devam etti. Yine o, Fatma'yı dut ağacının gövdesine sırtını dayamış hâlde gördü.”¹⁸⁷

Olayların vuku bulduğu başlıca kapalı mekânlara örnek olarak; Ayşe'nin ailesiyle beraber yaşadığı baraka, el-Hâc Ali'nin evi, Abdullah'ın odası, Ahmet el-‘Âib’in dükkânı, köy kıraathanesi, köyün camisi ve son olarak da er-Râbita Hastanesi gösterilebilir. Bu kapalı mekân isimlerinin geçtiği yerler, romandan alınan şu kesitlerle örneklendirilebilir:

“Güneş ışıkları, Abdullah'ın odasının kapısından sızmaya başladığında, Abdullah derin bir uykudaydı ve horluyordu. Bu ışıklar, onun alnını yakıyordu. Bu sırada Abdullah, uykusundan uyanarak yataktan kalkmaya çalıştı. Bugün çalışmayacağını hatırladı ve başını tekrar yastığa koydu...”¹⁸⁸

“Abdullah, camiye ilk gelen kişilerdendi ve hoca Kur'an-ı Kerim tilavetine başlamadan önce camiye girmişti. Namaz kılan kişilerden bazıları toplu bir şekilde bazıları da münferit olarak camiye geliyordu... Abdullah, camiye gelen kişilerin yüzlerine bakıyor ve herkesi süzüyordu...”¹⁸⁹

“Ahmet el-‘Âib'in dükkânı, köyün batısında yer alır... Bu dükkânda, her türlü tütünün yanı sıra; uyuşturucu, tuz ve kibrit satıldığı gibi ekmek, çay ve şeker de bulunuyordu.”¹⁹⁰

Sonuç olarak *et-Tûtu 'l-Mur* romanı, mekân unsuru bakımından incelediğinde; yazarımız el-Matvî'nin, bölge ve şehir isimlerinin yerine köyde bulunan kıraathane, cami, bostan ve su değirmeni gibi mekân isimlerini tercih ettiği görülmüştür. Romanda adı geçen Tunus ve Libya gibi belli başlı gerçek mekânlar dışında kalan yerler, yazarın kurmaca dünyasında bizzat seçtiği mekânlardır. Ayrıca yazar, bu kurmaca mekânlara değinirken; onları tam anlamıyla tasvir etmek yerine sadece mahiyetlerine ve şahıs kadrosuyla ilintili olmasına bağlı kalmıştır.

¹⁸⁷ A.e., s. 66.

¹⁸⁸ A.e., s. 61.

¹⁸⁹ A.e., s. 118.

¹⁹⁰ A.e., s. 157.

3.2.7. Dil ve Üslup

Anlatmaya dayalı diğer edebî türlere kıyasla yapısında daha fazla ayrıntıyı ihtiva eden roman, edebî hazzını okuyucusuna hissettirebilmek adına dil unsurunu farklı düzey ve ölçülerde etkin bir şekilde kullanır. Ayrıca bir dil sanatı olması itibarıyla roman, bünyesinde barındırdığı şahıs kadrosu, zaman ve mekân unsurlarıyla kendi çerçevesinde gelişen olaylara yeni bir nitelik kazandırır.¹⁹¹ Üslup ise roman yazarının yukarıda bahsi geçen unsurlar aracılığıyla anlatısına verdiği şekildir. Nitekim roman, yazarının edebî maharetiyle bir üslup sahibi olur. Dolayısıyla üslup, roman yazarının bu türde elde ettiği niteliğin en büyük göstergesidir.¹⁹²

Tunuslu yazar el-Matvî, *et-Tûtu'l-Mur* adlı romanında dolaylı anlatımdan uzak, yalın ve akıcı bir dil kullanmıştır. Yazarın romanda ele aldığı konular, Tunus'un bağımsızlığını elde etmesinden önceki döneme yani Fransız sömürgesi dönemine dayanır. Ancak el-Matvî'nin bu eserde kullandığı dil, onu 1967'de telif etmesinden dolayı modern ve sade niteliktedir. Yazar, Arapça olarak kaleme aldığı bu romanında halkın kullandığı dilden uzak durmuş ve onu herkesin anlayabileceği fasih bir dille oluşturmuştur.

Daha önce de belirtildiği üzere eserin köy romanı olarak nitelendirilmiş olması hasebiyle romanda yer alan diyalogların açık ve anlaşılır cümlelerden oluşturulduğu görülür. Bunun yanında romanda birtakım yöresel ifadelerin varlığından söz edilebilir. Arapça'da Fâtıma olarak telaffuz edilen kadın isminin, Tunus'ta yaygın olan yöresel dilde Fattûma olarak kullanılması, buna örnek olarak gösterilebilir. Ayrıca romanda el-Hâc ve eş-Şeyh gibi kişi adlarının başlarına getirilen birtakım ifadeler yer alır. Bunlar, Türkçe'de "sayın, efendi, bey" gibi saygı ve hitap bildiren kelimelere eş değer niteliktedir:

"eş-Şeyh Miftâh, birçok aileyle dost oldu.. Çok sayıda insanla tanıştı. Uzun yıllar boyunca Tunus'un güneyinde yer alan farklı bölgeleri tecrübe etmek ve

¹⁹¹ Tekin, **a.g.e.**, s. 164.

¹⁹² **A.e.**, s. 176.

yaşayacağı yeri seçmek için turladı. Güzel ahlak ve dürüstlük konularında el-Hâc Ali'nin ailesine benzer bir aile bulamadı.”¹⁹³

Eserde dinî sembollere de rastlanılmıştır. Bu sembollere; dua ve yemin cümleleri, insanların birbirlerine selam verirken kullandıkları Allah lafzı ve yapacakları bir işe besmeleyle başlamaları örnek olarak verilebilir:

“(Abdullah içinden şöyle der): ((... eş-Şeyh Miftâh... Felçli kız...)) O zaman bu adam, Fatma'nın bana anlattığı kızın babası... Öyleyse bu, onun kızı olmalı... Bu ihtiyar, muhtaç biri!.. Allah ona bu zamanın yükünü taşıma kolaylığı versin... Gerçekten versin.”¹⁹⁴

“(es-Seyyid el-Hamrûnî, karşısında bulunan topluluğa yönelerek şöyle der): Bildiğiniz gibi zaman, dükkânı kapatmaya izin vermiyor... Haydi, ey cemaat, ellerinizi Fâtiha okumak üzere açın. Cemaat de barışmayı tebrik etmek amacıyla Fâtiha okudu.”¹⁹⁵

Ayrıca burada tespit edilen önemli bir nokta ise yazarın, romanın karakterlerini isimlendirirken İslami hassasiyeti göz önüne almış olmasıdır. Abdullah, Ayşe, Fatma, Ali, İbrahim ve Mahmut gibi isimler, bu hassasiyetin en büyük tezahürüdür.

Eserin dil ve üslup özelliklerine dair temas edilebilecek son nokta olarak yazarın, romanın birkaç yerinde Fransızca kelimeleri tercih etmesi söylenebilir. “Teşekkür ederim.” anlamında kullanılan “Merci.” ve “Beyefendi” anlamında kullanılan “Mösyö”, buna bir örnektir:

“(Ahmet el-‘Âib, Fransız askerine hitaben şöyle der): Merci, merci... Ey Mösyö Joseph... Rahat olunuz. Ben her zaman sizin emrinizdeyim... Bir neticeye varmamız gerekiyor.”¹⁹⁶

Bilindiği üzere romanların tahlilinde; anlatma-gösterme, tasvir, mektup, özetleme, geriye dönüş, montaj, otobiyografik, leitmotiv, diyalog, iç diyalog, iç

¹⁹³ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁹⁴ **A.e.**, s. 44.

¹⁹⁵ **A.e.**, s. 59.

¹⁹⁶ **A.e.**, s. 183.

çözümleme, iç monolog ve bilinç akımı gibi teknikler tercih edilmektedir. Bu bağlamda yapısal unsurlar bakımından tahlil ettiğimiz *et-Tûtu'l-Mur* adlı roman yukarıda adları zikredilen ve kullanıldığı tespit edilen teknik unsurlar bakımından aşağıda ele alınacaktır.

3.3. TEKNİK UNSURLAR

3.3.1. Anlatma-Gösterme Tekniği

Anlatma-gösterme tekniği, yapısı itibariyle anlatma ve gösterme terimlerinden meydana gelmiş bir bileşendir. Nitekim anlatma, dilin işlevsel bir özelliğe haiz olması iken; gösterme ise anlatıyı daha objektif bir ölçüde gerçekleştirme amacı güder. Buradan yola çıkarak anlatma tekniği, anlatıcı-yazarın daha çok ön planda olduğu bir yöntemdir. Bu tespitin aksine gösterme tekniği ise okuyucuyu, eserde yer alan olay, duygu ve düşüncelere doğrudan müdahil eden bir yöntemdir. Tüm bu değerlendirmeler dikkate alındığında anlatma-gösterme tekniği, romanın edebî kıymetini ortaya koyar.¹⁹⁷

Yukarıda mevzubahis tekniğe dair verilen bilgilerden hareketle yazar, Ayşe'nin yasaklı maddeyi tecrübe ederek acılarını unutmak istemesini anlattığı sırada anlatma yöntemine yer vermiştir. Bunun yanı sıra karakterlerin duygu ve düşüncelerine önceden hâkim olduğundan olaylara daha subjektif yaklaşmış ve anlatıdaki otoritesini ön planda tutmuştur:

“Ayşe, bunu (uyuşturucu kullanmayı) hayal âleminde olsa bile gerçekleştirmek istiyordu. Bu uyuşturucudan az miktarda içmiş olsa bile bu hayal dünyasında kısa bir an yaşayacaktı!? Bunu tecrübe etme fikri onun aklına geldi. Neden bunu denemiyordu ki?! Ayşe'nin tüyleri diken diken oldu... Ablası Mebrûke'nin sözlerini hatırladı. Mebrûke, tüm samimiyeti ve fedakârlığıyla Ayşe için emek gösteriyordu ve bundan dolayı Ayşe, ona saygı gösteriyor ve onu sayıyordu. Bu hissin kendisini kaplamasından korkarak bu kötü düşünceden vazgeçti.”¹⁹⁸

¹⁹⁷ Tekin, **a.g.e.**, s. 200-204.

¹⁹⁸ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 31.

Yazar, Mebrûke'nin babasına çay götürdüğü esnada onu yerde oturmuş bir hâlde namazının ardından zikir çekerken görmesini ve Abdullah ile Muhtar'ın, İbrahim'in düğün gecesinde kavga etmesini objektif bir bakış açısıyla hikâye ederek gösterme tekniğinden yararlanmıştır. Ayrıca bu yöntemi kullanarak anlatıdaki hâkimiyetini geri planda tutmuş ve okuyucunun, cereyan eden hadiselerle karşı karakterlerin o sırada hissettiği duygulara ortak olmasını istemiştir:

“Mebrûke, babasından iki adım uzaktayken, onun serçe ve yüzük parmaklarının birbirleriyle düğümlenmiş olduğunu fark etti. Onun, henüz zikir çekmeyi tamamlamadığını anladı. Hızlıca onun sağ dizinin yanına bir bardak çay bıraktı ve ardından geri çekildi. Babası, ona göz ucuyla bakmakla yetindi. Ona bir şey işaret etmeden zikrini çekmeye devam etti.”¹⁹⁹

“Abdullah, sinirden çılgına dönmüştü. Muhtar'a tokat atmak üzere elini kaldırmışken, Mahmut o anda onun önüne geçti ve Abdullah'ın elini tuttu. Abdullah ve Muhtar arasındaki çekişme devam etti. Bu sırada Mahmut, o ikisine yönelerek şöyle dedi:

- Allah'a yemin ederim ki bize zorluk çıkarmayın. Şu anda bir düğündeyiz.
- (Abdullah cevap verir.) Ben, sizden ayrılma ve sizi terk etme konusunda kararlıyım.
- (İbrahim sözü alarak) Bu, ciddi bir karar...Ne oldu?
- (Abdullah cevap vererek) Sana açıkça söylüyorum: Ben, başını çektiğim bu felaketten rahatsızım... Bu melun ota (uyuşturucuya) öfkeliyim.. Maalesef dün gece hepiniz, bana karşı plan yaptınız ve hatta ben, aklımı kaybettim...”²⁰⁰

3.3.2. Tasvir Tekniği

Tasvir tekniği, en başta romanda geçen olayların vuku bulduğu dönemi resmeden; sonra da şahıs kadrosu, zaman ve mekân gibi yapısal unsurların karakteristik özelliklerini çizen bir yöntemdir. Bu teknik sayesinde okuyucu, anlatıcının kurmaca dünyasında olup biten ne varsa adeta gözünün önünde

¹⁹⁹ A.e., s. 21.

²⁰⁰ A.e., s. 109.

canlanıyormuş gibi hisseder. Bu bakımdan okuyucunun romanı mütalaası esnasında fikir dünyasında soyut hâlde kalan şeyler, tasvir tekniğiyle beraber somut bir hâle dönüşür.²⁰¹

Yazar el-Matvî, romanın yardımcı karakterlerinden biri olan eş-Şeyh Miftâh'ı okuyucuya tanıtırken tasvir tekniğine başvurmuş ve onun karakteristik özelliklerini bu tekniğin işlevine uygun olarak şu şekilde çizmiştir:

“Müşterinin dış görünüşü, onun açıkça yaşlı biri olduğunu gösteriyordu. Tahminen o, en az altmış yaşındaydı. İtibarlı ve ağırbaşlı birisi gibi gözüküyordu. Onun yüz ifadesi, güzel ve asil birisi olduğunu gösteriyordu.. Teninin beyazlığı, hafif pembemsi bir tonla imtizaç ediyordu; bal rengi büyük gözleri ile zamanın ve olayların girdabında kalmış uzun bir hikâyeyi anlatan kırışık bir alını vardı.”²⁰²

Yazar, romanda yer verdiği başka bir tasvirde, Tunus'un uyuşturucu madde kullanımından kurtulmasını şu şekilde somutlaştırarak hikâye etmiştir:

“Köyün yaşlılarından biri, rüyasında; köyün üstünde bir grup cennet kuşunun dönüp durduğunu gördü. Bu kuşlar, gagalarında fesleğen ve yasemin dalları taşıyarak ülkeyi geçtiler... Köyde, Tunus'taki Sidî Mahrez Camisi'nin imamının uyuşturucuya ve onu içenlere lanet ettiği haberi yayıldı. İmam, uyuşturucunun alkolden daha zararlı olduğunu, çünkü onun insanın aklına ve malına daha çok zarar verdiğini söyledi.”²⁰³

el-Matvî'nin tasvir tekniğine yer verdiği noktalara son bir örnek olarak Ayşe'nin ve ailesinin yaşamını sürdürdüğü köyde kış mevsiminin çetin geçmesini okuyucunun hayalinde canlandırması gösterilebilir. Yazar, aşağıda yer verilen ifadelerle tasvir tekniğinin, olayların vuku bulduğu devri resmetmesi işlevini başarıyla yansıtmıştır:

“Mebrûke kış mevsimini hatırladı, vücudunun tamamı titredi ve tüyleri diken diken oldu. Kış! Bu mevsim; o, kız kardeşi Ayşe ve kısıacası herkes için çetin bir mevsimdir. Kış mevsimi serttir. Onlar, ayaklarından ve parmaklarından kışın acı

²⁰¹ Tekin, **a.g.e.**, s. 210-213.

²⁰² el-Matvî, **a.g.e.**, s. 43.

²⁰³ **A.e.**, s. 179.

soğuşunu yediler. Topukları yarıktı... Ayaklarındaki çatlaklar, her gün toprakla doluyordu. Yine bu toprak, ayaklarındaki yarıklar tıkanana kadar dolar ve çoğunlukla geriye çirkin izler bırakırdı.”²⁰⁴

3.3.3. Geriye Dönüş Tekniğı

Geriye dönüş tekniğı, roman yazarının olayları aktarmasında geçmiş zamanda kalmış her türlü vaka, kişi, mekân, zaman ve eşyaya tekrar can vermek üzere başvurduğu bir yöntemdir. Bu teknik, okuyucunun merak dünyasını beslerken anlatının kurgusuna da hareketlilik kazandırır. Ayrıca roman yazarları, amaç ve işlevleri dikkate alındığında, geriye dönüş tekniğini üç farklı şekilde kullanırlar. Bunlar; dar anlamda geriye dönüş, yapıcı geriye dönüş ve çözücü geriye dönüştür.

Dar anlamda geriye dönüş tekniğı, olay ve şahıs kadrosunu okuyucuya tanıtmak üzere saat veya gün gibi zaman ölçüleriyle yapılan bir yöntemdir. Yapıcı geriye dönüş tekniğı, romanlarda geçen bir olay veya zikredilen bir karakter hakkında okuyucuya bilgi verilmek üzere başvuru olan bir yöntemdir. Bu yöntem, geriye dönüş tekniğinin türleri arasında en çok tercih edilenidir. Anlatıcının bu tekniğı kullanması, okuyucunun hem söz konusu olayı hem de o olayı yakından ilgilendiren karakteri daha iyi anlamasını sağlar. Çözücü geriye dönüş tekniğı ise gizem ve merak olgularının hâkim olduğu polisiye romanlarında kullanılan bir yöntemdir. Bu teknik kullanılarak kaleme alınan romanların serim bölümlerinde muammalı bir anlatı planı ortaya konur ve bu plan, söz konusu teknikle açığa kavuşturulmak istenir.²⁰⁵

Yazar, romanın birçok yerinde geriye dönüş tekniğine başvurmuş ve bu tekniğın tespit edildiğı yerlerde tercihini yapıcı geriye dönüş türünden yana kullandığı görölmüşür. Ayrıca o, bununla yaşanan olaylar veya bahsi geçen karakterler hakkında okuyucuya birtakım hatırlatmalarda bulunmak istemiştir. Buna en belirgin örnek olarak eş-Şeyh Miftâh'ın İtalyanların Libya'yı bombaladığını ve ülkelerinin tarumar olduğunu Abdullah'a anlatması verilebilir:

²⁰⁴ A.e., s. 12-13.

²⁰⁵ Tekin, a.g.e., s. 245-249.

“İtalyanlar Trablus’a saldırdığında, gençliğimin baharındaydım... Düşman İtalyanlar geldi ve ben, bu duruma rağmen gururlu ve coşkuluydum. Kendimi vatani savunurken ve bize düşen sorumluluğu yerine getirirken buldum... Ben, mücadele ve çarpışma saflarına katıldım. Bu, bir savaştı; aynı zamanda bir devrimdi!.. İtalyanlarla savaştık... Başımıza korkunç şeyler geldi ve hükümet seferberlik ilan ettiğinde biz, başaracağımıza ve kazanacağımıza dair ümitliydik.”²⁰⁶

Ayrıca el-Matvî, ana karakter Abdullah’ın istemsizce uyuşturucu madde kullanmasının ardından pişmanlık duymasından dolayı köyün kıraathanesine gitme konusunda tereddüde düşmesini ve bu sırada arkadaşlarının suretlerine baktığında geride kalmış çocukluk yıllarındaki temiz ve masum günleri hatırlamasını yapıcı geriye dönüş yöntemini kullanarak şu şekilde ifade etmiştir:

“Abdullah, Muhtar’ın sözüne cevap vermemiştii. Aksine o, arkadaşlarının arasında sessiz ve asık suratlı bir şekilde kaldı. Bu gece, olduğundan daha heyecanlı gözüküyordu. Bakışlar, Abdullah’ı çocukluk zamanına götürdü: Bu yüzlerle masum bir şekilde hiçbir şey düşünmeden eğleniyordu. Abdullah’ın kalbi, darmadağın oldu. Bu yüzlerle bağını koparmaya karar verdi.”²⁰⁷

Yazarın yapıcı geriye dönüş tekniğinden yararlandığı başka bir örnek olarak Fatma’nın, Ayşe’ye ağabeyi Abdullah’ın uyuşturucu kullanmasının ardından vücudunda meydana gelen fizyolojik değişimleri anlatması gösterilebilir. Nitekim Ayşe’nin, ablası Mebrûke’ye Abdullah’ın o sırada sergilediği tavırlar hakkında söylediği şu ifadeler, okuyucunun romanda Abdullah’a dair zikredilen noktaları hatırlatır niteliktedir:

“(Ayşe, ablası Mebrûke’ye hitaben:) Fatma, bana ağabeyi Abdullah’ın, bazı arkadaşlarıyla uyuşturucu kullandığını söyledi. Abdullah, eve döndüğünde aşırı bir açlık hissediyordu. Zifiri karanlıkta o, mutfığa doğru yöneldi ve orada yemeğin etle kaplı olduğunu gördü. Abdullah, bu yemeğin etinin hepsini yedi. Garip olan şey ise etin çiğ olmasına rağmen buna aldırmandan onu hızlı bir şekilde yemiş olmasıydı. Sabahleyin annesi tencereye baktığında onun boş olduğunu

²⁰⁶ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 125.

²⁰⁷ **A.e.**, s. 105.

gördü, sinirlendi ve onu köpeklerin ya da kedilerin yemiş olabileceğini düşündü.”²⁰⁸

3.3.4. Montaj Tekniği

Montaj tekniği, roman yazarının; tarih, edebiyat, felsefe, psikoloji, sosyoloji, şiir vb. alanlardan kullanım amacına uygun olarak belirlediği bir metin, söz veya yazıyı eserinde yer vermek üzere başvurduğu bir yöntemdir.²⁰⁹ Bu teknik sayesinde yazar, romanını işlevsel bir hâle getirerek onu hem yapı hem de estetik bakımından güçlü kılar.

et-Tûtu'l-Mur romanına bu açıdan bakıldığında yazar el-Matvî'nin, eserin birçok yerinde; değindiği olay ve olguları destekleyen atasözü, ayet ve beyit gibi bazı kesitleri alıntılardığı görülmüştür. Bu alıntılara birinci örnek olarak eş-Şeyh Miftâh'ın, kızı Ayşe'nin sık sık Fatma'nın evine gitmesinden hoşnut olmadığını belirten (ساعة القضاء لها غفلة) “İnsan ne kadar uyanık olursa olsun, ölüm saatini tahmin edemez.” atasözünü Mebrûke'ye söylemesi gösterilebilir:

“ – Kızım beni dinle. Sözlerinin hepsi doğru.. Fakat kötü insanlar, dünyada hep vardılar ve eskiler, şu şekilde söylerler: İnsan ne kadar uyanık olursa olsun, ölüm saatini tahmin edemez.”²¹⁰

Bu tekniğe dair yapılan alıntılara ikinci örnek olarak yazar, Mahmut'un ilim ve irfan sahibi olduğunu ve Tunus'ta lise öğrenimi esnasında Ömer b. Ebû Rebî'a²¹¹'nin şiirlerine ilgi duyduğunu belirttiği sırada söz konusu şairin şu dizelerine yer verir:

“Eğer sen hayatta hiç âşık olmadıysan ve aşkın ne olduğunu bilmiyorsan,

Öyleyse sen, sert bir kaya ol.”²¹²

²⁰⁸ A.e., s. 24.

²⁰⁹ Tekin, a.g.e., s. 254-256.

²¹⁰ el-Matvî, a.g.e., s. 16.

²¹¹ Emevî döneminin ünlü aşk şairi. Hakkında detaylı bilgi için bkz.: Rahmi Er, “Ömer b. Ebû Rebîa”, *DİA*, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 56-57.

²¹² el-Matvî, a.g.e., s. 72.

Montaj tekniğine üçüncü ve son bir örnek olarak yazarın, el-Hâc Ali'nin her vakit namazının ardından yüksek bir sesle okuduğu Nahl suresinin 118. ayeti gösterilebilir²¹³:

“Abdullah, avlunun ortasında yatsı namazından dönen babasıyla karşılaştı. Babası her namazdan sonra Abdullah'ın duymaya alıştığı şu ayeti okuyordu... el-Hâc Ali yüksek bir sesle şöyle söyledi”:

﴿وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا مَا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ﴾

“Yahudilere daha önce sana sözünü ettiğimiz şeyleri haram kılmıştık. Onlara biz haksızlık etmedik, fakat onlar kendi kendilerine haksızlık ediyorlardı.”²¹⁴

3.3.5. Diyalog Tekniği

Diyalog tekniği, roman ve hikâye gibi kurmaca bir anlatıya sahip olan edebî türlerin vazgeçilmez yapı taşlarından biridir. Bu tekniğin en temel işlevleri, okuyucunun düşünce dünyasında üstü örtülü kalan şeyleri aşikâr etmek ve soyut olanı somut bir hâle dönüştürmektir. Yine bu teknik, bilhassa romanlarda cereyan eden olayların gelişim süreçlerinde rol oynar ve kahramanların, eserdeki psikolojik ve sosyolojik konumlarını açıklamaya çalışır. Ayrıca bu teknikle beraber romanlarda, kültür ve üslup çeşitliliği artarken; bu durum, roman metinlerinin anlamsal yoğunluğunu tekdüzelikten kurtarır.²¹⁵ Romanda diyalog tekniğinin kullanıldığı yerlere birinci örnek olarak; Abdullah'ın istemsizce yasaklı madde karıştırılmış çayı içtikten sonra kendinden geçtiği sırada şarkılar söylemesi esnasında Mahmut ve İbrahim arasında geçen diyalog gösterilebilir. İkinci örnek olarak köyün gençlerinin uyuşturucuyla mücadele adına bir dernek kurmak istemeleriyle bu derneğe isim bulma çabaları esnasında aralarında geçen konuşma zikredilebilir. Üçüncü ve son örnek olarak da Abdullah ve arkadaşlarının, köyü yasaklı maddeden kurtarmak adına bir gecede köyde bulunan bütün yasaklı maddeleri imha etmesinin ardından iki Fransız askeri ve Ahmet el-‘Âib arasında geçen diyalog gösterilebilir.

²¹³ A.e., s. 102-103.

²¹⁴ Ayet mealî, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yayınladığı mealden alınmıştır.

²¹⁵ Tekin, a.g.e., s. 265-267.

Kendinden geçen Abdullah'ın şarkılar söylemeye başladığı sırada Mahmut ve İbrahim arasında geçen diyalog örneği:

“Mahmut: Abdullah'ın söylediği şarkının son kısmını duydun mu?

İbrahim: Hayır, vallahi.

Mahmut: Buna yemin ederim ki bence o şarkı, Abdullah'ın sözleriydi.

İbrahim: Abdullah, aşkı sevmiyor ve ondan nefret ediyor.

Mahmut: Bu, boş bir söz! Yalan! O, apaçık bir âşık. Aşkını bizden saklıyor. Ey İbrahim! Uyuşturucu, sırları açığa çıkarır.

İbrahim: Vallahi tuhaf bir durum!.. Neredeyse senin dediklerine inanacaktım.”²¹⁶

Kurdıkları derneğe isim bulma çabası içinde olan gençler arasında geçen diyalog örneği:

“(Abdullah ve Muhtar'a yönelerek) Mahmut: Şu an, bizim bir şeyimiz eksik. Niçin biz, derneğimize bir isim koymuyoruz?

Muhtar: Evet. Allah büyüktür!.. Bu, güzel bir fikir.

Abdullah: Bence yapılacak iş, isimlerden ve sıfatlardan daha şerefli dir...

Önemli olan, planımızı uygulayabilmemiz.. Her şey, sizin istediğiniz gibi olsun... Bizim işimiz ve samimiyetimiz, kurtarmaktır... Dernektir... İşte bu ikisi, bizim için her şeydir.

Muhtar: Öyleyse biz, kendimize “Gençleri Kurtarma Derneği” adını veriyoruz.”²¹⁷

Köyün bütün yasaklı maddelerden kurtulmasının ardından iki Fransız askeri ve Ahmet el-‘Âib arasında geçen diyalog örneği:

“Mösyö Joseph: Ey Ahmet Efendi, yeni bir haber var mı?

²¹⁶ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 83.

²¹⁷ **A.e.**, s. 168.

Ahmet el-‘Âib: Yeni bir haber yok.

Mösyö Joseph: Şu âna kadar uyuşturucunun kökünü kimin kazıdığı bilinmiyor mu?

Ahmet el-‘Âib: Bu, garip bir durum ey Mösyö Joseph. Şansım ilk defa benden yana olmadı ve istediğiniz şey hakkında size yardımcı olamadım.

Mösyö Joseph: Biz senin Fransa’ya olan ilgini ve samimiyetini biliyoruz.

Ahmet el-‘Âib: Allah, merhametli devletimizi daim eylesin.

Mösyö Joseph: Bu işin bir grup tarafından yapıldığını görmüyor musun?

Ahmet el-‘Âib: Muhakkak ki bu işin bir veya iki kişi tarafından bir gecede yapılması zor.”²¹⁸

3.3.6. İç Monolog Tekniği

Roman, iç ve dış olmak üzere iki çeşit konuşma tarzına sahip olan insanı konu edinen bir türdür. Buradan hareketle roman yazarları, sesli bir şekilde dışa vuramadığı duygu ve düşüncelerini romanlarında iç monolog tekniğini uygulayarak dışa yansıtmak isterler. Bu teknik, okuyucuyu romandaki ana ve yardımcı karakterlerin iç dünyalarıyla tanıştıran bir yöntemdir. İç monolog tekniğinin kullanıldığı roman metinlerinde yazarlar, kendini kenara çekerek olası yorum ve değerlendirmeleri okuyucuya bırakır.²¹⁹

Bu bağlamda yazar el-Matvî, Abdullah’ın, kız kardeşi Fatma’dan Ayşe’nin durumu hakkında bilgi aldıktan sonra hissettiklerini iç monolog tekniğini kullanarak okuyucuyla tanıştırma işlevine uygun olarak şu şekilde kullanır:

“(Abdullah, kendi kendine konuşarak) O (Ayşe), zavallı bir kızcağız! Onun bu hâli, şefkat ve acıyı çağırıştırıyor... Onun sonu nasıl olacak acaba!?”

²¹⁸ A.e., s. 181.

²¹⁹ Tekin, a.g.e., s. 276.

Büyüdüğünde, annelik ve evlilik çağı geldiğinde neler hissedecek? Belki de bu kız, ibret alınası bir kız... Şüphesiz ki o, bir kurban..”²²⁰

Ayrıca yazar, bu teknikle beraber karakterlerin yaşanan olaylara karşı iç seslerinin dışa yansıtıldığı anlarda anlatıdaki hâkimiyetini kenara bırakarak bu olaylara ilişkin yapılabilecek yorum ve değerlendirmeleri okuyucunun kendisine bırakmıştır:

“Kan, İbrahim’in beynine sıçramış, öfke onun dört bir yanını kaplamış ve dünyası kararmıştı. Kendi kendine şöyle söyledi: “Aynı anda iki felaket. Bırak, o (babasını kastederek) yaşasın. Ne olacaksa olsun, belki de bu şartlar, daha sonra elvermeyecek...” İbrahim, babasına doğru yaklaşırken kalp atışları hızlanıyor ve tir tir titriyordu.”²²¹

el-Matvî’nin iç monolog tekniğine yer verdiği noktalara üçüncü ve son örnek olarak yine Abdullah’ın, arkadaşlarıyla beraber fikir teatisinde bulunurken bahsi geçen derneği kurmadan önce köyde uyuşturucunun yasaklanması hakkında içinden geçirdiği şu sözler verilebilir:

“Abdullah, sözlerine başlamadan önce iç çekerek içinden şöyle düşündü: Bütün bu karmaşıklık neden?.. Bu, sadece bir öneri. Aramızda kim bu uyuşturucuyu boykot etmeye ve yasaklamaya istekli?”²²²

²²⁰ el-Matvî, **a.g.e.**, s. 37.

²²¹ **A.e.**, s. 192.

²²² **A.e.**, s. 151.

SONUÇ

Modern Tunus edebiyatında ortaya çıkan edebî türler, gelişim evrelerini diğer Arap ülkelerine kıyasla geç tamamlamıştır. Bunun sebepleri arasında; ülkenin uzun yıllar boyunca Fransız sömürgesi altında yaşaması ve sahip olduğu jeopolitik konumu nedeniyle diğer Arap ülkelerine uzakta kalması yer alır. Tüm bunlara rağmen ülke edebiyatı; şiir, tiyatro, hikâye ve roman başta olmak üzere birçok edebî sahada yetiştirdiği isimlerle gerek Kuzey Afrika coğrafyasına gerek de Arap dünyasına son derece önemli katkılarda bulunmuştur. Şüphesiz verilen bu katkıların en büyük pay sahibi, ele aldığı konular ve eserlerinde başarıyla yer verdikleri yapısal ve teknik unsurlar itibarıyla roman yazarlarıdır. Bu başarının en somut kanıtı, birçok Tunus romanının XX. yüzyılda yayımlanan en iyi yüz Arap romanı içerisinde yer almasıdır.

Bu çalışmamız, bağımsızlık öncesi Tunus'ta gazete ve dergi gibi yayın organlarında neşredilen roman ve hikâye örneklerinin; bağımsızlık sonrasında birer kitap hâlinde basılmalarıyla söz konusu türlerin, sistemleşmiş birer türe dönüştüğü sonucuna varmıştır. Çalışmamızın ulaştığı sonuçların bir diğeri de kimi roman yazarının, edebî kaygıyı göz önünde bulundurarak tekniği içeriğe tercih etmesi ve kiminin de sömürge ile bağımsızlık mücadelesi gibi Tunus toplumunu ilgilendiren sosyal meseleleri konu edinerek içeriği teknikten daha çok önemsemesidir. Buradan hareketle tezimizde *et-Tûtu'l-Mur* romanını incelediğimiz Muhammed el-'Arûsî el-Matvî, bütün romanlarını okuyucuda millî bir bilinç tesis etmek amacıyla herkesin anlayabileceği, dolaylı anlatımdan uzak ve sade bir dille yazmıştır. el-Matvî'nin, eserlerini telif ederken fasih Arapça'yı kullanmasının en belirgin sebepleri, uzun bir müddet Fransız sömürgesine maruz kalan halkının, kendi diline olan hâkimiyetini kaybetmesini vurgulamak ve Arapça'nın kaybettiği eski değerine yeniden ulaşmasını sağlamaktır. Söz konusu çalışmayla ulaştığımız her bir neticenin, tezimizin giriş kısmında yöneltilen soruların cevaplarına paralellik gösterdiği ifade edilebilir.

Ayrıca bu tez aracılığıyla Muhammed el-'Arûsî el-Matvî'nin; öğrencilik yıllarından itibaren dönemin siyasi olaylarına yakından tanık olmasından dolayı, Tunus halkının sesini ve taleplerini siyasi yetkililere ulaştırmada yazıyı bir araç olarak gördüğü sonucuna varılmıştır.

Kısaca bu tez vesilesiyle; öz bir şekilde Tunus'un tarihine dair genel bilgilere yer verilmiş, modern Tunus edebiyatında görülen şiir, tiyatro, hikâye ve roman gibi edebî türlerin gelişim süreçlerine temas edilmiş, Tunuslu yazar Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî'nin hayatı, edebî kişiliği ve eserleri detaylı bir şekilde ele alınmış ve onun *et-Tûtu'l-Mur* adlı romanının yapısal ve teknik unsurlar aracılığıyla edebî tahlili yapılmaya çalışılmıştır. Sonuç olarak tezimizin; modern Tunus edebiyatını ve bilhassa modern Tunus romanını ilgi duyanlara tanıtmaya imkânı vermesini ve bu alanlarla ilgili akademik çalışmalara imza atmak isteyenlere ilham kaynağı olmasını temenni ederiz.

KAYNAKÇA

- Abdulvehhâb, Hasan : **Hulâsatu Târîhi Tûnis**, yay. haz.: Hamâdi es-Sâhilî, Tunus, Dâru'l-Cenûb li'n-Neşr, 2004.
- el-'Abîdî, Muhtâr : “Hel Ketebe Muhammed el-'Arûsî el-Matvî Ve Mine'd-Dahâyâ”, **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 109-111.
- Aguilar, Victoria : **et-Ta'îmu'l-Muzdevic li'l-'Arabîyyeti'l-Fushâ ve'd-Dâriceti'l-Mağribiyye**, Mürsiye, Editum (Ediciones de la Universidad de Murcia), 2014.
- Aktaş, Şerif : **Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş**, 2. bs., Ankara, Akçağ Yayınları, 1991.
- el-'Arabî, Ali : “Hâcisu'l-Hulmi ve'l-Vâkı'î fi Ekâsîsi Muhammed el-'Arûsî el-Matvî”, **Kıssas**, Sayı: 49, 1980, s. 38-45.
- el-Bedevî, Muhammed : “Muhammed el-'Arûsî el-Matvî ve Edebu'l-Etfâl”, **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 52, 2001, s. 69-73.
- Bûcdîdî, Ali : “Min Ru'yeti'l-Vâkı' ilâ Ru'ye'l-Âlem Rivâyetu ve Mine'd-Dahâyâ li Muhammed el-'Arûsî el-Matvî”, **Mecelletu'l-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 9-21.
- el-Câbirî, Muhammed : **eş-Şi'ru't-Tûnisiyyu'l-Mu'âsır Hilâle Karn**, Tunus, eş-Şeriketu't-Tûnisiyye li'l-Tevzî', 1974.
- el-Câbirî, Muhammed : **Dîvânu's-Şi'ri't-Tûnisiyyi'l-Hadîs (Terâcim ve Muhtârât)**, Tunus, eş-Şeriketu't-Tûnisiyye li'l-Tevzî', 1976.
- el-Câh, Selahaddin Ebû : **Kâmûsu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Hadîs**, Kahire, el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb, 2015.
- Campbell, Robert b. : **A'lâmu'l-Edebi'l-'Arabîyyi'l-Mu'âsır (Siyer ve Siyer Zâtiyye)**, 2 c., Beyrut, eş-Şeriketu'l-Muttehide li'l-Tevzî', 1996.
- Cenât, Muhammed el- : “Menheciyyetu'l-Mezhebi't-Tabî'î fi Kıssati't-Tûti'l-Murr”, **Kıssas**, Sayı: 16, 1970, s. 82-138.
- Muhtâr

- el-Cubûrî, Kâmil Selmân : **Mu‘cemu’ş-Şu‘arâ’ mine’l-‘Asri’l-Câhilî Hattâ Sene 2002**, Beyrut, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 2003.
- Çetin, Atilla : “Hüseynîler”, **DİA**, İstanbul, 1999, C. XIX, s. 26-28.
- ed-Dahlî, Abdulvehhâb : **el-İshâmu’t-Tûnisî fî Tahkîki’t-Turâsi’l-Mahtût**, Tunus, el-Mu’essesetu’l-Vataniyye li’t-Terceme ve’t-Tahkîk ve’d-Dirâsât Beytu’l-Hikme, 1990.
- ed-Du‘âcî, Ali : **Sehirtu minhu’l-Leyâlî**, Tunus, ed-Dâru’t-Tûnisî, 1987.
- Er, Rahmi : “Ömer b. Ebû Rebîa”, **DİA**, C. XXXIV, İstanbul, 2007, s. 56-57.
- Erus, Zeynep Çetin : “Romanda Bakış Açısı ve Sinemaya Uyarlanması”, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi**, Sayı: 20, 2004, s. 229-237.
- Fontaine, Jean : **el-Edebu’t-Tûnisiyyu’l-Mu‘âsır**, Tunus, ed-Dâru’t-Tûnisiyye li’n-Neşr, 1989.
- Gökgöz, Turgay : Turgay Gökgöz, “Modern Tunus Romanına Bir Bakış”, **Nüşa**, Sayı: 49, 2019, s. 69-96.
- Gökgöz, Turgay : “Modern Tunus Edebiyatında Mahmud el-Mes‘adî ve Ekolü”, **Turkish Studies-Comparative Religious Studies**, Sayı: 16, 2021, s. 215-229.
- el-Gazzî, Muhammed : **Kâmûsu’l-Edebi’l-‘Arabiyyi’l-Hadîs**, Kahire, el-Hey’etu’l-Mısriyyetu’l-‘Âmme li’l-Kuttâb, 2015.
- Hamdâvî, Cemil : **el-Mesrahu’l-Meğaribî beyne’n-Neş’eti ve’t-Tetavvur**, Tatvan, Dâru’r-Rîf li’t-Tab‘i ve’n-Neşri’l-İlektrûnî, 2019.
- Hammâdî, Muhammed el-Habîb : “Suvar mine’z-Zâkira “Nâdi’l-Kıssa””, **Mecelletu’l-Mesâr**, Sayı: 12, 1992, s. 107-114.
- Haywood, J. A. : **Modern Arabic Literature: 1800-1970**, London, Lund Humphries, 1971.

- İshakoğlu, Ömer : “Sürgün Şairi Mahmud Bayram et-Tûnisî”, **Şarkiyat Mecmuası**, Sayı: 40, 2022, s. 195-214.
- Kavas, Ahmet : “Tunus”, **DİA**, C. XLI, İstanbul, 2012, s. 388-393.
- Kaya, Derya : “Modern Tunus Edebiyatında Kısa Öykü ve Ali ed-Dû‘âcî (1909-1949)’nin Sehirtu minhu el-Leyâlî Adlı Öykü Koleksiyonunun Tahlili”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2021.
- el-Kılânî, Mustafa : **Târîhu’l-Edebi’t-Tûnisî: el-Edebu’l-Hadîs ve’l-Mu‘âsır: İşkâliyyâtu’r-Rivâye**, 2 c., Tunus, el-Mu‘essestetü’l-Vataniyye li’t-Terceme ve’t-Tahkîk ve’d-Dirâsât Beytu’l-Hikme, 1990.
- el-Kûnî, Rıdvan : “Ali ed-Du‘âcî Sâriden”, **el-Mesâr**, Sayı: 91, 2010, s. 78-84.
- el-Kursân, Muhsin : “Eşkâlu’l-Hades fî Nemâzic min Kısas Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **el-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 60-64.
- Küçük, Esra : “Tunus’da Halk İsyanı ve Nahda Hareketi”, **Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2017.
- Lebîb, Husnî Seyyid ve ez-Zevvâdî, Reşîd : **İtticâhâtu’l-Kıssati’t-Tûnusiyyeti’l-Kasîra**, Kahire, Dâru’l-İthâf li’n-Neşr, 2000.
- Maksudoğlu, Mehmet : “Tunus’un Osmanlı Devleti’nden Ayrılması”, **Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 4, 1986, s. 137-169.
- Maksudoğlu, Mehmet : “Tunus’ta Dayıların Ortaya Çıkışı”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 1, 1966, s. 189-202.

- el-Matvî, Muhammed el- : “Hivâr me‘a Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **el-Aklâm**, Sayı: 9, 1976, s. 23-24.
- ‘Arûsî
- el-Matvî, Muhammed el- : **et-Tûtu’l-Mur**, 5. bs., Tunus, ed-Dâr’u’t-Tûnisî li’n-Neşr, 1978.
- ‘Arûsî
- el-Matvî, Muhammed el- : “Kelimetu’l-Ustâz Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Kısas**, Sayı: 67, 1985, s. 15-17.
- ‘Arûsî
- el-Matvî, Muhammed el- : **Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî Sîre ve Varakât min İbdâ’i Merhaleti’ş-Şebâb**, Tunus, Dâru’l-Kutubi’l-Vataniyyeti’l-Tûnusiyye, 2011.
- Hâdî b. et-Tâhir
- el-Mecâlî, Sahar : “el-Kayrevân ve Devruhâ’l-‘Askerî ve’l-‘İlmî”, **el-‘Ulûmu’l-İnsâniyye ve’l-‘İctimâ’iyye**, Sayı: 2, 2013, s. 251-264.
- Abdulmecîd
- Memo, Ahmed : “el-Bu‘du’n-Nidâlî fî Rivâyât Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Kısas**, Sayı: 145, 2008, s. 107-113.
- Muhammed, Yahya : “Havâtir havle Fenni’l-Kıssati ve’r-Rivâye ‘inde’l-‘Arûsî el-Matvî”, **el-Mesâr**, Sayı: 52, 2001, s. 74-80.
- el-Munsif, Şerefuddîn : **Min Ruvvâdi’l-Mesrahi’t-Tûnusî ve A‘lâmihi**, Tunus, el-Mektebetu’l-‘Âtika, t.y.
- Murad, İbrahim b. : “Selâsetu A‘lâm Fekadnâhum”, **Mecelletu’l-Mu‘cemiyye**, Sayı: 22, 2006, s. 277-287.
- Osman, İzzet : **Dirâsât fî’l-Edebi’t-Tûnisiyyi’l-Mu‘âsır**, Beyrut, Dâru’l-Ceyl, 1994.
- Özdemir, Mehmet : “Muvahhidler”, **DİA**, C. XXXI, İstanbul, 2006, s. 410-412.
- Özel, Ahmet : “Matvî, Muhammed Arûsî”, **DİA**, C. EK-II, Ankara, 2019, s. 201-203.
- Parıldı, Metin : “Fransız Sömürgeciliği Döneminde Kuzey Afrika’da Arap Dili ve Edebiyatına Genel Bir Bakış”, **Bilimname**, Sayı: 18, 2010, s. 115-132.

- Razûk, Muhammed : “Hafsîler”, **DİA**, C. XV, İstanbul, 1997, s. 125-128.
- Recep, Muhammed b. : “Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî Şâ‘irân”, **el-Mesâr**, Sayı: 71, 2005, s. 162-167.
- Sâlim, Ömer b. : “Mea‘ Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **el-Mesâr**, Sayı: 12, 1992, s. 83-92.
- Sâlim, Ömer b. : **Muhtârât li Şu‘arâ‘i Tûnisiyyîn**, Tunus, ed-Dâru’l-‘Arabiyye li’l-Kuttâb, 1992.
- es-Senûsî, Nesrin : “el-Mer’etu’l-Mukâvime ve’r-Rivâyetu Kırâ’e’ Cenderiyye fî Halîme li Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Mecelletu’l-Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 22-29.
- es-Sevmerî, Abdurrezzak : “Devru’l-Vesâ’iti’s-Sekâfiyye fî Binâ‘i Melâmihi’t-Tıfl Min Hilâli Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Mesâr**, Sayı: 120, 2019, s. 46-56.
- Seyyid, Eymen Fuâd : “Fâtımîler”, **DİA**, C. XII, İstanbul, 1995, s. 228-237.
- Stiti, Mustafa : “II. Mahmud Dönemi Hatt-ı Hümayûnlarına Göre Tunus”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2001.
- es-Sultânî, Tâlib Halîf : **el-Edebu’l-‘Arabiyyu’l-Hadîs Muhtârât mine’ş-Şi‘r ve’n-Nesr**, Amman, Dâru’r-Rıdvân li’n-Neşr ve’t-Tevzî‘, 2014.
- Câsim
- Tanınmış, Ayten : “Osmanlı Döneminde Tunus’ta Edebî ve Kültürel Hayat”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul, 2018.
- Tekin, Mehmet : **Roman Sanatı Romanın Unsurları**, 17. bs., İstanbul, Ötüken Neşriyat, 2019.
- Tülücü, Süleyman : “Şâbbî”, **DİA**, C. XXXVIII, İstanbul, 2010, s. 216-217.

- Uçar, Anastasiya : “Risâletu’l-Ğufrân ve İlâhî Komedyâ Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul, 2019.
- Yazıcı, Hüseyin : “Tunus’ta Modern Arap Edebiyatı ve Ebu’l-Kâsım eş-Şâbbî”, **Nüşa Dergisi**, Sayı: 5, 2002, s. 49-67.
- Yazıcı, Hüseyin : **The Short Story In Modern Arabic Literature**, Cairo, General Egyptian Book Organization, 2004.
- Yiğit, İsmail : “Tunus”, **DİA**, C. XLI, İstanbul, 2012, s. 385-388.
- ez-Zevvâdî, Reşîd : “Muhammed el-‘Arûsî el-Matvî”, **Mecelletu’l-Mesâr**, Sayı: 12, 1992, s. 93-97.
- : **Muhtârât mine’l-Edebi’t-Tûnisiyyi’l-Mu‘âsır (el-Kıssa ve’l-Mesrah)**, 2 c., Bağdat, ed-Dâr’u’t-Tûnisî li’n-Neşr, 1985.
- : **Târîhu’l-Edebi’t-Tûnisiyyi’l-Hadîs ve’l-Mu‘âsır**, Tunus, Beytu’l-Hikme, 1993.

